

Op eigen wijze je relatie vieren

*Een exploratief onderzoek naar humanistische relatievieringen:
betekenisgeving en vormgeving*

Irene van der Hulst

Utrecht, 30 mei 2008

Irene van der Hulst
Studentnummer: 00000011
info@irenevanderhulst.nl
www.irenevanderhulst.nl

Doctoraalscriptie ter afronding van de opleiding Humanistiek
aan de Universiteit voor Humanistiek te Utrecht
Scriptiebegeleider: dr. Dieuwertje Bakker, universitair docent Educatie
Meelezer: drs. Mariëtte Braakman, docent-onderzoeker

Voorwoord

‘Ik wil geen onderdeel worden van een onderzoek’, zei mijn ‘mannetje’, toen ik met het onderwerp ‘humanistische relatievieringen’ kwam aanzetten voor mijn afstudeeronderzoek. Ik kon hem gerust stellen, ik was niet van plan participatief onderzoek te gaan doen. Maar het komt wel door hem dat ik me kan voorstellen dat wij in de toekomst zelf ook onze relatie vieren met een humanistische relatieviering en ik ben blij dat hij zich dat ook kan voorstellen in onze toekomst. Ik wil graag mijn ‘mannetje’ (nog niet officieel mijn ‘man’, maar wel meer dan mijn ‘vriend’) bedanken voor zijn liefde, steun en betrokkenheid bij het proces van het schrijven van een scriptie. Tot slot wil ik hem bedanken voor de bouw van mijn website over relatievieringen. De website en deze scriptie zijn de start van mijn eigen dienstverlening voor de begeleiding van relatievieringen.

Daarnaast bedank ik mijn ouders, mijn ‘fans’. Ook hun bemoediging en meedenken over het onderwerp waren voor mij onmisbaar in de afgelopen periode. Mijn interesse voor rituelen en relatievieringen komt voort uit mijn rooms-katholieke achtergrond en de binding die mijn ouders hebben met rituelen. Ook de aandacht die zij hebben voor levensverhalen van mensen, voor het vieren van het leven en de vanzelfsprekendheid waarmee zij spreken voor groepen bewonder ik en hebben mij er mede toe gebracht om begeleider van relatievieringen te willen worden.

Ik wil ook Dieuwertje Bakker en Mariëtte Braakman bedanken voor de goede begeleiding. Ik had de ruimte om mijn eigen keuzes te verantwoorden en kon ook om hulp vragen als ik er even niet uit kwam. Daarnaast wil ik mijn studiegenoten Ines en Dagmar bedanken met wie ik vele uren in de bibliotheek heb doorgebracht om te studeren. Ik wil ze bedanken voor het gezamenlijk creëren van discipline in het studiegedrag, het stellen van goede vragen en voor de gezelligheid rondom het verder vaak eenzame proces van onderzoek doen.

Tot slot bedank ik het Humanistisch Verbond en de humanistisch geestelijk verzorgers voor het verstrekken van informatie over mijn onderwerp en voor het leggen van contact met respondenten voor het onderzoek. De respondenten bedank ik voor hun medewerking en openhartigheid. Ik vond het bijzonder dat ik deelgenoot mocht worden van hun persoonlijke verhaal over zo’n speciale gebeurtenis in hun leven: een humanistische relatieviering.

Inhoudsopgave

1	Inleiding.....	5
1.1	Van rooms-katholiek naar humanist	5
1.2	Opzet van de scriptie	6
2	Relatievieringen in Nederland – een terreinverkenning.....	8
2.1	Inleiding	8
2.2	Introductie onderwerp	8
2.3	Ter voorbereiding op het onderzoek	10
2.4	Probleemstelling	11
2.5	Verantwoording literatuur	13
3	Betekenisgeving	14
3.1	Inleiding	14
3.2	Processen en factoren die een rol spelen bij het geven van betekenis	14
3.3	Elementen die te maken hebben met zingeving.....	15
3.4	Tot slot.....	16
4	Omschrijving rituelen	17
4.1	Inleiding	17
4.2	Definities van rituelen	17
4.3	Betekenis van rituelen.....	18
4.4	Symboliseren.....	19
4.5	Tot slot.....	21
5	Van traditionele kerkelijk-religieuze rituelen naar nieuwe, ‘wilde’ en ‘vrije’ rituelen.....	22
5.1	Inleiding	22
5.2	Nieuwe rituelen vanuit de traditionele kerkelijk-religieuze context	22
5.3	Het spreken over ‘wilde’ rituelen.....	23
5.4	Het spreken over ‘vrije’ rituelen	24
5.5	Tot slot.....	25
6	Humanistische rituelen	26
6.1	Inleiding	26
6.2	Historische context rationale en religieuze humanisten.....	26
6.3	Tegenstanders van humanistische rituelen	28
6.4	Kenmerken van humanistische rituelen	30
6.5	Tot slot.....	31
7	Overgangsrituelen	32
7.1	Inleiding	32
7.2	Omschrijving en betekenissen van overgangsrituelen	32
7.3	Herkomst van het begrip overgangsrituelen.....	33
7.4	Verschillende fasen in een overgangsritueel.....	33
7.5	Toenemende pluriformiteit ten aanzien van overgangsrituelen	34
7.6	Het huwelijksritueel: een overgangsritueel	34
7.7	Tot slot.....	35
8	Humanistische relatievieringen – een afbakening.....	36
8.1	Inleiding	36
8.2	Historische context.....	36
8.3	Omschrijving humanistische relatieviering.....	37
8.4	Levensverhaal.....	38
8.5	Relatieverhaal.....	39
8.6	Levensbeschouwelijk verhaal	40

8.7	Vormgeving.....	41
8.8	Tot slot.....	43
9	Opzet van het onderzoek	44
9.1	Inleiding	44
9.2	Onderzoekstype: kwalitatief onderzoek	44
9.3	Kwalitatief onderzoek en de samenhang tussen de levensbeschouwing van de onderzoeker en die van de respondenten.....	45
9.4	Methodologische kwaliteit, betrouwbaarheid en validiteit	45
9.5	Ontwikkeling centrale begrippen	47
9.6	Respondenten	47
9.7	Interviews	49
9.8	Verzamelen en verwerken van de informatie.....	51
10	Resultaten.....	52
10.1	Inleiding	52
10.2	Het levensverhaal	54
10.3	Het relatieverhaal	58
10.4	Het levensbeschouwelijk verhaal	61
10.5	Conclusies	68
11	Nabeschouwingen en aanbevelingen voor vervolgonderzoek	70
11.1	Inleiding	70
11.2	Betekenisgeving en het ervaren van zin.....	70
11.3	De humanistische relatieviering: een (humanistisch) ritueel?.....	71
11.4	De humanistische relatieviering: een overgangs- of een bevestigingsritueel?.....	72
11.5	De nieuwe levensbeschouwing: nog niet zo duidelijk onder woorden te brengen? 72	
11.6	Vrijheid om de viering zelf vorm te geven: vanzelfsprekend en noodzakelijk – maar hoe zal zich dit in de toekomst ontwikkelen?	73
11.7	De doelgroep	74
	Persoonlijk slotwoord	76
	Samenvatting	77
	Literatuur.....	78
	Internetsites.....	81
	Bijlage 1: Opzet van het interview	82
	Bijlage 2: Mail aan begeleiders via het Humanistisch Verbond	84
	Bijlage 3: Mail aan alle humanistiek-studenten	85
	Bijlage 4: Brief aan stellen via het Humanistisch Verbond.....	86
	Bijlage 5: Mail aan respondenten	87

1 Inleiding

*‘Alle koppeltjes in het dorp springen hand in hand over het vuur.
Aan dit ritueel hangt meteen hun toekomst vast.
Want als de koppeltjes elkaars handen loslaten
zal hun liefde niet eeuwig duren.
Maar als ze elkaars handen wel stevig vasthouden,
dan wordt hen een mooie toekomst samen voorspeld.’¹*

1.1 Van rooms-katholiek naar humanist

‘Over vuur springen’ is een oud ritueel en vindt plaats over de hele wereld in verschillende culturen, onder andere in Brazilië, aan de vooravond van de rooms-katholieke feestdag Sint Jan de Doper, jaarlijks op 23 en 24 juni. In Brazilië is mijn persoonlijke interesse voor rituelen ontstaan. Ik ben geboren en voor een deel opgegroeid in de binnenlanden van Brazilië, een rooms-katholiek land vol rituelen bij feestdagen en belangrijke levensgebeurtenissen. Ik was als kind onder de indruk van deze rituelen, het raakte en het ontroerde me. Ook was er in Brazilië sprake van een sterk gemeenschapsgevoel met de mensen met wie je samen rituelen onderging of uitvoerde in kerkelijke vieringen en ook daarbuiten. In deze bijzondere situatie groeide ik op. De rooms-katholieke kerk speelde een vanzelfsprekende rol in mijn dagelijks leven.

Tijdens het tweede deel van mijn jeugd in Nederland ging ik ook regelmatig naar de rooms-katholieke kerk. Ik was zelfs een tijd misdienaar. Ik vond het bijzonder om een speciaal gewaad te mogen dragen en mee te mogen helpen in de viering met het aandragen van brood en wijn, het aansteken van kaarsen en het luiden van belletjes. De rooms-katholieke kerk kent vele rituelen die ik zorgvuldig uitvoerde. Ik vond het ook prachtig om kaarsjes aan te steken bij Mariabeelden, palmpasenstokken te versieren en mijn eerste communie te doen.

Vanaf mijn middelbare schoolperiode is mijn vader werkzaam als pastor in de rooms-katholieke kerk. Het verzorgen van begrafenissen en in mindere mate dopen en huwelijksvieringen zijn een belangrijk onderdeel van zijn werk. Ik heb deze plechtigheden regelmatig bijgewoond en ik was onder de indruk van de betekenis die het had voor de betrokkenen. De combinatie van het gezamenlijk bijeenkomen, persoonlijke woorden, muziek en rituelen hielpen mensen bij het verwerken van rouw en het vieren van bijzondere momenten. Ik vond én vind dat mijn vader een mooi beroep heeft.

Mijn keuze voor de opleiding humanistiek kwam voort uit mijn verlangen om geestelijk verzorger te willen worden, het beroep van mijn vader, maar dan niet vanuit de rooms-katholieke kerk. Ik kon mij niet vinden in de vaststaande regels en theorieën van het instituut kerk. Bij de opleiding humanistiek kwam ik voor het eerst in aanraking met het humanisme. Ik voel me thuis bij het humanisme en werk graag als humanistisch geestelijk verzorger. Ik vind het belangrijk om de mens centraal te zetten in de geestelijke begeleiding van mensen en ik vind het belangrijk dat mensen de vrijheid en verantwoordelijkheid hebben om hun leven zelf zin en vorm te geven binnen hun mogelijkheden. Het humanisme past bij hoe ik in het leven sta en bij mijn manier van kijken naar de wereld; ik ben humanist.

¹ Jeroen Vink, http://www.beleven.org/feest/sint_jan
en Redactie Smulweb, <http://www.smulweb.nl/100217/artikel/Feesten-in-andere-continanten>
Op deze laatste website wordt verwezen naar het ritueel van over het vuur springen op de feestdag van Ivan Kypala (cfr. Johannes de Doper) op het Russische platteland, dit is gelijk aan het ritueel in Brazilië.

Maar bij de humanistische dienstverlening ligt over het algemeen de nadruk op woorden. Mijn belangstelling gaat uit naar het op belangrijke levensmomenten onderstrepen van woorden met zinvolle en sprekende rituelen. Ik wil proberen mijn positieve ervaringen met rituelen vanuit mijn rooms-katholieke achtergrond te koppelen aan mijn werk als humanistisch geestelijk verzorger. Zo ben ik op zoek naar manieren om vieringen bij bijzondere levensgebeurtenissen op een humanistische wijze vorm te geven mét rituelen die passen bij en eigen worden in deze humanistische context.

Er zijn heel wat bijzondere gebeurtenissen in een mensenleven waarbij een viering met rituelen denkbaar zou kunnen zijn. In dit onderzoek heb ik er voor gekozen om humanistische relatievieringen rondom de trouwdag te onderzoeken, omdat dit onderwerp het meest aansluit bij mijn eigen levensfase.

Terug in Brazilië, in de zomer van 2007, belandde ik in een kerkelijke huwelijksviering waarbij drie stellen tegelijk werden getrouwd binnen een uur. De viering zelf zat vol rituelen, zoals het uitwisselen van de ringen, het zegenen door de voorganger en het aansteken van kaarsen. Aan de gezichten van de stellen en de aanwezigen was af te lezen dat de viering heel veel voor hen betekende. Maar de viering was weinig persoonlijk en zat vol standaardteksten en voorgescreven rituelen. We werden na de viering uitgenodigd voor het feest van een van de stellen. Het stel was jong, rond de twintig jaar, en we hoorden dat ze pas na hun trouwen mochten gaan samenwonen. De huwelijksviering betekende voor hen een overgang in hun levensverhaal van thuis wonen naar met de partner gaan samenwonen.

Langzaam begon ik een idee te krijgen van hoe een viering op humanistische wijze zou kunnen worden vormgegeven. Het zou persoonlijker moeten zijn zonder standaard voorgescreven teksten en rituelen. Maar ik was ook nieuwsgierig naar de betekenissen die Nederlandse stellen geven aan hun viering rondom de trouwdag. Terug in Nederland begon ik mij te verdiepen in humanistische relatievieringen en las over een stel dat tijdens hun humanistische relatieviering over een vuur is gesprongen om te laten zien dat zij voor elkaar door het vuur gaan. Met die wel heel bijzondere ervaring voelde ik mij uitgedaagd om na te gaan hoe en waarom andere stellen voor een humanistische relatieviering kiezen en wat de nieuwe mogelijkheden zijn die inmiddels gegroeid zijn. En, zoals gezegd: wat voor mijn persoonlijke beroepsuitoefening mogelijkheden voor begeleiding zijn.

1.2 Opzet van de scriptie

Het eerste deel van de scriptie, de hoofdstukken 2 tot en met 8 zijn gewijd aan de omschrijving van belangrijke begrippen uit de vraagstelling. In hoofdstuk 2 presenteer ik mijn onderzoek. Het onderwerp humanistische relatievieringen wordt ingeluid en het terrein van deze vieringen wordt verkend. Vervolgens geef ik mijn voorbereiding weer op het onderzoek. Daarna volgt de probleemstelling van het onderzoek met de doelstelling en de vraagstelling. En er volgt een verantwoording van de gebruikte literatuur in het onderzoek. Omdat in dit onderzoek de betekenisgeving van mensen wordt onderzocht geef ik in hoofdstuk 3 een beknopte weergave van enkele processen en factoren die een rol spelen bij het geven van betekenis aan het leven en ik geef enkele elementen weer die te maken hebben met zingeving.

De humanistische relatieviering is in zijn geheel een ritueel en in de viering zelf zijn ook weer rituelen terug te vinden. In hoofdstuk 4 geef ik daarom een omschrijving van rituelen met definities en betekenissen van rituelen voor mensen en ik ga in op symboliseren, een wezenlijk onderdeel van ieder ritueel. Rituelen kennen van oudsher een religieuze context. Om de overgang van traditionele kerkelijk-religieuze rituelen naar nieuwe, ‘wilde’ en ‘vrije’

rituelen te kunnen volgen beschrijf ik in hoofdstuk 5 hoe rituelen zich hebben ontwikkeld vanuit de kerkelijk-religieuze context. In hoofdstuk 6 ga ik verder in op humanistische rituelen. Ik onderzoek daarin of de humanistische relatieviering een humanistisch ritueel genoemd kan worden en wat kenmerken zijn van humanistische rituelen.

Rituelen kun je behalve als levensbeschouwelijke of religieuze rituelen ook op andere manieren karakteriseren, bijvoorbeeld als overgangsrituelen. In hoofdstuk 7 vertel ik over overgangsrituelen, omdat een huwelijksviering ook wel een overgangsritueel wordt genoemd. Hoofdstuk 8 gaat specifiek over de betekenisgeving en vormgeving van humanistische relatievieringen. Het hoofdstuk begint met een historische context en legt de term humanistische relatieviering verder uit. Daarna vertel ik aan de hand van het levensverhaal, het relatieverhaal en het levensbeschouwelijk verhaal over de betekenissen die stellen kunnen geven aan de viering en hoe de betekenisgeving terugkomt in de vormgeving van de viering.

De nadruk ligt op het tweede deel van de scriptie: het empirisch onderzoek. Hoofdstuk 9 geeft een uitgebreide beschrijving van de opzet van het onderzoek. In hoofdstuk 10 worden de resultaten gepresenteerd van de interviews met citaten uit de interviews die de resultaten illustreren. Het hoofdstuk wordt afgesloten met conclusies. Hoofdstuk 11 bevat nabeschuivingen en aanbevelingen voor vervolgonderzoek. Ik eindig deze scriptie met een persoonlijk slotwoord.

2 Relatievieringen in Nederland – een terreinverkenning

*‘Bruiloft met diepgang.
Als de burgerlijke stand niet genoeg is
en een kerkelijk huwelijk niet passend,
is een relatieviering wellicht een idee’².*

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk presenteer ik mijn onderzoek. Ik begin met het introduceren van het onderwerp humanistische relatievieringen. Vervolgens geef ik mijn voorbereiding weer op het onderzoek. Daarna volgt de probleemstelling van het onderzoek die bestaat uit de doelstelling en de vraagstelling.³ Tot slot geef ik in dit hoofdstuk een verantwoording van de gebruikte literatuur in het onderzoek.

2.2 Introductie onderwerp

2.2.1 Wat is een humanistische relatieviering?

Mensen die hun relatie plechtig willen vieren kunnen kiezen voor een humanistische relatieviering. De term ‘relatieviering’ biedt ruimte voor alle vormen van relaties die men op plechtige wijze wil vieren.⁴ Het Humanistische Verbond (HV) is oorspronkelijk begonnen met de dienstverlening humanistische relatievieringen. Het gaat bij het HV om een breed aanbod voor zowel hetero- als homoparen. Iedereen die zich in de humanistische uitgangspunten herkent, kan voor een humanistische relatieviering kiezen. In het kort wordt er met het ‘humanistische’ van de viering bedoeld dat de mens centraal staat en dat mensen de vrijheid hebben om de viering zelf vorm te geven.

Ik hanteer het uitgangspunt dat de term ‘humanistische relatieviering’ niet is voorbehouden aan relatievieringen die staan geregistreerd bij het HV. De nadruk ligt op het ‘humanistische’ van de viering. Ik ga er ook van uit dat het niet noodzakelijk is dat mensen die gebruik maken van een humanistische relatieviering lid zijn van het HV of zichzelf expliciet ‘humanist’ noemen. Het is voldoende dat ze zich verwant voelen met de waarden van het humanisme en dat de viering op humanistische wijze wordt vormgegeven. Wat er onder het ‘humanistische’ verstaan kan worden wordt verder uitgelegd in hoofdstuk 8.

In dit onderzoek beperk ik me tot relatievieringen van hetero- en homostellen op of rondom de trouwdag. Er zijn twee belangrijke argumenten waarom stellen kiezen voor een humanistische relatieviering op hun trouwdag. Mensen vinden de ceremonie bij de burgerlijke stand te kaal en te kort. Ze willen meer diepgang. En mensen willen geen kerkelijk huwelijk, omdat ze niet gelovig zijn, geen binding meer met de kerk hebben of het niet eens zijn met bepaalde dingen die samenhangen met het instituut kerk. De keuze voor een humanistische relatieviering is vaak geen bewuste keuze voor een expliciet humanistische viering, maar is in de meeste gevallen een keuze voor een alternatief voor het kerkelijk huwelijk. Twee mensen die zijn geïnterviewd voor dit onderzoek geven dit als volgt aan:

- *“Ik wou het niet zo kaal vieren met alleen in het gemeentehuis en daarna naar een feestzaal. Daar moest wel iets tussen in, vond ik, iets bijzonders. (...) En wij zijn allebei absoluut niet gelovig, dus ja, dan was dit eigenlijk wel een goed alternatief, ik wou dat wel eens meemaken.”*

² Redactie Bruid & Bruidegom Magazine 1998, p. 339-340.

³ De motivatie van de onderzoeker voor de probleemstelling is onder andere terug te vinden in de inleiding van deze scriptie bij paragraaf 1.1 Van rooms-katholiek naar humanist.

⁴ Kruyf, de en Metselaar 2002, p. 36.

- *“Van te voren was het sowieso voor ons duidelijk dat, ja, het burgerlijk huwelijk gewoon echt te weinig was. (...) We wilden invulling geven en echt ‘ja’ beloven aan elkaar en ja, iets wat echt puur uit de liefde van ons voor elkaar zou spreken. We hadden allebei wel zoiets van, sowieso in de kerk zou hypocriet zijn, bijna, omdat we allebei niet gelovig zijn, om het daar te doen, omdat het een mooie ambiance is.”*

2.2.2 Onderscheid met het burgerlijk huwelijk

Het officiële onderscheid tussen een humanistische relatieviering en het burgerlijk huwelijk betreft de rechtsgeldigheid. Het burgerlijk huwelijk is in Nederland het wettelijk huwelijk. Volgens het Burgerlijk Wetboek 1 Artikel 67 houdt het burgerlijk huwelijk in dat het paar tegenover de ambtenaar van de burgerlijke stand en de getuigen verklaart dat ze elkaar aannemen tot echtgenoten en dat zij getrouw alle plichten zullen vervullen die door de wet aan de huwelijkse staat worden verbonden. Na de verklaring verklaart de ambtenaar dat de partijen aan elkaar zijn verbonden en hij maakt daarvan in het daartoe bestemde register een akte op. Bij het burgerlijk huwelijk voltrekt de ambtenaar van de burgerlijke stand namens de gemeente het huwelijk en wordt het paar welkom geheten in de gemeente en in de burgermaatschappij als getrouwd paar. De verdere invulling van de plechtigheid is afhankelijk van de ambtenaar van de burgerlijke stand en de wensen van het paar.

Naast de officiële onderdelen van het burgerlijk huwelijk zijn de grootste verschillen over het algemeen met de humanistische relatieviering dat de relatieviering persoonlijker is met een meer actieve en creatieve bijdrage van het paar en met meer en andere ceremoniële handelingen.⁵ In de relatieviering kan ook het burgerlijk huwelijk plaatsvinden als onderdeel van de viering. Volgens het Burgerlijk Wetboek 1 Artikel 68 mag het kerkelijk huwelijk (een godsdienstige plechtigheid) pas voltrokken worden na het burgerlijk huwelijk. Voor de humanistische relatieviering geldt dit niet, maar in de praktijk blijkt het burgerlijk huwelijk wel vaak vooraf te gaan aan de relatieviering en is deze laatste echt de ‘viering’ en bevestiging van het eerdere burgerlijke huwelijk.

2.2.3 Huwelijken in Nederland – enkele cijfers

In 2006 zijn er in totaal 72.369 burgerlijk huwelijken voltrokken in Nederland, 1.212 hiervan waren homohuwelijken. De gemiddelde leeftijd van de mannen was 36 jaar, van de vrouwen 33 jaar en de totale gemiddelde leeftijd was 34,5 jaar. Het aantal burgerlijk huwelijken dat elk jaar wordt voltrokken is in de afgelopen tien jaar met 16% gedaald. Maar het aantal huwelijken is in 2006 wel iets gestegen ten opzichte van 2005. In 2006 werden er naast het aantal burgerlijk huwelijken 10.801 partnerschappen geregistreerd.⁶

Het totaal aantal kerkelijk ingezegende huwelijken binnen de beide grote christelijke kerken in 2006 in Nederland was 9495. Dit is 13% van het totaal aantal burgerlijk huwelijken. Hiervan zijn er 6455 ingezegend door de rooms-katholieke kerk en 3040 door de Protestantse Kerk in Nederland. Het aantal rooms-katholieke inzegeningen is in de afgelopen tien jaar met 52% gedaald.⁷

In 2006 waren er in Nederland 16 humanistische relatievieringen geregistreerd bij het HV. Het aantal humanistische relatievieringen is in de afgelopen tien jaar met 41% gedaald, er was wel een toename te zien in 1998 en 1999.⁸ Het gaat hierbij slechts om het aantal geregistreerde vieringen bij het HV en niet om het daadwerkelijk aantal humanistische

⁵ Rooijen, Van, 1997.

⁶ Centraal Bureau voor de Statistiek 2008.

⁷ Katholiek Sociaal Kerkelijk Instituut 2008.

⁸ De gegevens zijn gebaseerd op de ingevulde registratieformulieren van humanistische vieringen van 1992-2006 bij het Humanistisch Verbond.

relatievieringen in Nederland. Uit informele contacten met humanistiek-studenten en afgestudeerde humanistici blijken zij soms op te treden als begeleiders van humanistische relatievieringen die niet worden geregistreerd bij het HV. De contacten tussen het stel en de begeleider ontstaan vaak in de familie- en vriendenkring en via studiegenoten. De reden dat de vieringen vervolgens niet geregistreerd worden bij het HV zou kunnen zijn omdat de begeleider en of het stel dat niet belangrijk vinden.

Het is daardoor lastig om een beeld te krijgen van het daadwerkelijke aantal humanistische relatievieringen in Nederland per jaar. Daarnaast moet er nog worden opgemerkt dat humanistische relatievieringen niet alleen worden gehouden op of rondom de trouwdag, het kan bijvoorbeeld ook gaan om het vieren van een jubileum als mensen zoveel jaar getrouwd zijn. Dit onderzoek gaat daar niet over, maar in de cijfers van het HV wordt geen onderscheid gemaakt tussen relatievieringen die wel of niet op of rondom de trouwdag plaatsvinden.

Er moet ook worden opgemerkt dat het niet officieel registreren van vieringen ook voorkomt bij de beide grote christelijke kerken in Nederland. Een stel kan er kiezen voor een soort van kerkelijk huwelijk, met een kerkelijke voorganger en met kerkelijke elementen zoals gebeden, kerkelijke liederen en bijbellezingen, en het uitspreken van een zegen over hun verbintenis en dat alles in een kerk, maar zonder officiële bevestiging namens het kerkgenootschap en zonder registratie in het kerkelijk huwelijksregister. Dit kan bijvoorbeeld voorkomen bij stellen die niet meer zoveel met de kerk hebben of niet zo streng gelovig zijn, of waarvan een van de partners niet zoveel met kerk of geloven heeft, maar die wel waarde hechten aan een viering met religieuze elementen en met diepgang. Het aanbod van zulke, eveneens nieuwe mogelijkheden is uiteraard afhankelijk van de ruimdenkendheid van de kerkelijke voorganger.

Daarnaast is er een 'rituele' markt aan het ontstaan van huwelijksrituelen, aangeboden door rituelenbureaus met seculiere ritueelbegeleiders.⁹ Over de omvang van deze huwelijksvieringen zijn geen gegevens beschikbaar. Maar de toename van het aantal websites van seculiere ritueelbegeleiders laat wel zien dat er een groeiende vraag is naar deze seculiere vieringen.

Op basis hiervan kan ik zeggen dat volgens de officiële cijfers het aantal burgerlijke huwelijken in de afgelopen tien jaar over het algemeen is afgenomen, met een uitzondering van het aantal huwelijken in 2006 ten opzichte van 2005. Ook het aantal kerkelijk ingezegende huwelijken en het aantal bij het HV geregistreerde humanistische relatievieringen zijn afgenomen. Maar dit wil nog niet zeggen dat het daadwerkelijk aantal huwelijksvieringen op de trouwdag in deze mate afneemt. Er worden vieringen gehouden die niet geregistreerd worden, dus het is moeilijk om het aantal exact in kaart te brengen.

2.3 Ter voorbereiding op het onderzoek

Ter voorbereiding op het onderzoek heb ik contact gehad met het HV en met begeleiders van humanistische relatievieringen. Via contact met de begeleiders heb ik een humanistische relatieviering bijgewoond in 2006 en een viering in 2008. Ik heb ook drie kerkelijke huwelijksvieringen in Nederland bijgewoond in de afgelopen jaren. Twee van die vieringen werden vormgegeven door mijn vader, waarvan een katholieke viering met een voor mij onbekend stel en een oecumenische viering met familie. De derde viering was ook met familie en was een protestantse viering. Daarnaast heb ik in 2007 nog een kerkelijke huwelijksviering bijgewoond in Brazilië met drie onbekende stellen.

⁹ Lukken 1999, p. 260-262.

Ik heb drie relevante symposia bijgewoond. Het eerste symposium was een raadslidenconferentie in 2004 met als titel ‘Rituelen en humanistisch geestelijke verzorging’. Het tweede symposium ‘Wilde rituelen’ in 2006 ging over rituelen die niet meer verbonden zijn met het kerkelijke instituut. Het derde symposium in 2007 heette ‘De laatste eer’. Dit was een symposium over nieuwe rituelen rond de dood en het gedenken van overledenen met onder andere een presentatie van het boek: ‘Vrije rituelen: vormgeven aan het leven’ door Christiane Berkvens-Stevelinck. In dit onderzoek wordt naar deze drie symposia verwezen.

2.4 Probleemstelling

2.4.1 Externe doelstelling

2.4.1.1 Praktische relevantie

In de toekomst wil ik graag stellen gaan begeleiden die hun relatie willen vieren met een humanistische relatieviering. In gesprek met vrienden geven zij aan dat het onderwerp hen aanspreekt en dat zij op termijn misschien ook wel zoiets zouden willen en dat ik dan hun viering mag begeleiden. De keuze komt ook voort uit verhalen van mijn vader die stellen trouwt in de kerk, die niet meer zoveel hebben met de kerk, maar het wel mooi vinden om *in* een kerk te trouwen en niet zo zeer *voor* de kerk. Met de onderzoeksresultaten hoop ik in de toekomst goed te kunnen inspringen op de belangstelling, motieven en ideeën van deze doelgroep. Ik wil ook gaan kijken naar de mogelijkheden om de doelgroep uit te breiden en een humanistische relatieviering voor een brede groep interessant te maken.

Naar aanleiding van de resultaten van het onderzoek heb ik een website opgezet om belangstellenden informatie te verschaffen over humanistische relatievieringen. Daarnaast kunnen mensen via de website een afspraak maken voor meer informatie of voor het inhuren van mij als begeleider van de viering. Ik wil mensen de gelegenheid geven om hun relatie op een persoonlijke en inhoudelijke manier te vieren en ik wil daarmee interessant en creatief werk voor mezelf creëren.

2.4.1.2 Maatschappelijke relevantie

Het onderzoek biedt verdieping aan begeleiders van vieringen die het onderzoek gaan lezen voor hun werk. Zij kunnen van dit onderzoek leren welke betekenissen stellen geven aan hun humanistische relatieviering en hoe ze deze betekenissen kunnen laten terugkomen in de vormgeving van de viering. Zij kunnen ook ideeën opdoen voor de vormgeving van humanistische relatievieringen die zij zelf begeleiden.

Na het onderzoek wil ik graag in gesprek gaan met begeleiders van humanistische relatievieringen. Ik wil werken aan een betere communicatie en samenwerking onderling tussen de verschillende begeleiders die zelfstandig met relatievieringen bezig zijn. Ik wil daarmee zowel de kwaliteit van de vieringen verbeteren, de creatieve mogelijkheden uitbreiden als de bekendheid van de vieringen vergroten. Ik wil graag de bekendheid vergroten, zodat mensen weten wat het is en stellen die op zoek zijn naar een manier om hun relatie te vieren weten wat er mogelijk is en waar ze terecht kunnen. De stellen gaven in de interviews aan dat veel mensen niet weten wat een relatieviering is, zo kreeg een stel de volgende reactie: *“Is dat voor zakenpartners, een relatieviering?”*

2.4.1.3 Relevantie voor de humanistiek

Zingeving is een van de aandachtsgebieden van de opleiding humanistiek¹⁰. 'Bij zingeving gaat het om de manier waarop mensen hun houding tegenover het leven en de samenleving bepalen.'¹¹ Bij de Universiteit voor Humanistiek gaat het vooral om existentiële zingeving: 'antwoorden op zinvragen die ons hele menselijke bestaan raken, zoals vragen betreffende geboorte en dood, gezondheid en ziekte, liefde, onverschilligheid, zorgeloosheid en haat, verbondenheid en eenzaamheid.'¹²

Het onderzoek naar de betekenisgeving en vormgeving van humanistische relatievieringen sluit aan bij het theoretische doel van de opleiding humanistiek om meer inzicht te verkrijgen in de mogelijkheden voor zingeving. Uit het onderzoek komt naar voren hoe stellen hun houding tegenover het leven bepalen en hoe ze zelf richting geven aan het leven, vanuit bepaalde humanistische waarden. Het onderzoek sluit ook aan bij het praktische doel van de opleiding: het helpt begeleiders van relatievieringen bij het begeleiden en stimuleren van stellen die met zinvragen bezig zijn. En de dienstverlening relatievieringen helpt stellen om op een bevredigende wijze betekenis te geven aan het leven.

2.4.2 Interne doelstelling

Er is weinig onderzoek gedaan naar de betekenisgeving en vormgeving van humanistische relatievieringen, waardoor er nog weinig theorie bestaat die daar expliciet over gaat. Met dit onderzoek lever ik een bijdrage aan de bestaande theoretische kennis over humanistische relatievieringen.

2.4.3 Vraagstelling

De vraagstelling van het onderzoek luidt:

Welke betekenissen geven mensen aan hun humanistische relatieviering en hoe komen deze betekenissen terug in de vormgeving van de viering?

De vraagstelling bestaat uit twee delen. In het eerste deel staat betekenisgeving centraal. Wat betekent de viering voor de mensen die de viering houden? Hoe hebben ze de viering ervaren? Wat vinden ze belangrijk? Als je aan de stellen vraagt wat de relatieviering voor hen heeft betekend antwoorden ze in eerste instantie dat ze de viering heel erg mooi vonden, bijzonder, warm, intens. In dit onderzoek ben ik op zoek gegaan naar wát de relatieviering dan zo mooi maakt.

In het tweede deel van de vraagstelling staat de vormgeving van de viering centraal gekoppeld aan de betekenisgeving. Hoe geven de stellen vorm aan de viering? Welke verschillende elementen komen er aan bod in de viering? Welke rituelen kunnen er voorkomen in de viering? Het HV benadrukt dat iedere viering persoonlijk en uniek is en dat er sprake is van maatwerk door de begeleiders van de vieringen. Wat zijn de verschillen en overeenkomsten in

¹⁰ 'Humanistiek is een multidisciplinaire wetenschap met onderdelen uit de filosofie, psychologie, pedagogiek en sociologie, religie- en cultuurwetenschappen. Humanistische tradities en waarden vormen een belangrijke inspiratiebron.' De opleiding humanistiek leidt mensen op voor: 'werk in het onderwijs, bij maatschappelijke organisaties, ministeries, in het wetenschappelijk onderzoek en op het terrein van beleid en advies. Veel afgestudeerden gaan aan de slag als raadspersoon in een ziekenhuis, een gevangenis of in het leger. Weer anderen vestigen zich als zelfstandig adviseur en coach.' (Folder 'De mooiste studie is de mens' 2008-2009. Universiteit voor Humanistiek.)

¹¹ Folder 'De mooiste studie is de mens' 2008-2009. Universiteit voor Humanistiek.

¹² Idem, p. 6.

de vormgeving van de vieringen? Hoe creatief zijn de stellen en is iedere viering wel zo uniek?

2.5 Verantwoording literatuur

Er is weinig literatuur beschikbaar die expliciet gaat over humanistische relatievieringen. Daarom wordt er in dit onderzoek om de vraagstelling te kunnen beantwoorden verwezen naar literatuur over rituelen bij belangrijke levensgebeurtenissen en meer specifiek over humanistische rituelen. De humanistische relatieviering in zijn geheel kan gezien worden als een overgangsritueel en in de viering zelf worden rituelen uitgevoerd. In mijn onderzoek richt ik mij op de situatie in Nederland, waardoor ik met name Nederlandse (en ook Vlaamse) literatuur heb verwerkt.

Als je op zoek gaat naar literatuur over rituelen in Nederland kom je terecht bij de theoloog Gerard Lukken, omdat hij een van de eerste was die een heldere uiteenzetting publiceerde over de betekenis van rituelen in Nederland¹³ en daar een uitvoerige aanvulling op schreef¹⁴. Lukken schrijft vanuit de christelijke traditie. Maar hij heeft ook oog voor seculiere rituelen en de nieuwste ontwikkelingen op ritueelgebied in Nederland. Daarnaast heb ik gebruik gemaakt van literatuur over rituelen van psychologe Nel Jongsma-Tieleman¹⁵ en journaliste Carla Rosseels¹⁶. Zij sprak als journaliste met mensen die oude rituelen een nieuwe inhoud gaven of volkomen nieuwe rituelen bedachten. Zij heeft culturele en antropologische informatie verzameld. Daarnaast heb ik gebruik gemaakt van een recent verschenen boek over vrije rituelen van de remonstrants predikante en seculier ritueelbegeleider Christiane Berkvens-Stevelinck¹⁷ met een eigen praktijk in interbeschouwelijke rituele begeleiding: ‘Moeder Overste’.

De belangrijkste historische bronnen over humanistische rituelen in deze scriptie zijn van Jaap van Praag¹⁸ (1911-1981) een van de oprichters van het HV, en van Rob Tielman¹⁹, voorzitter van het HV van 1977-1987. Meer actuele bronnen over humanistische rituelen en humanistische relatievieringen zijn van Tilly de Kruijf en Dick Metselaar. Zij zijn beiden betrokken geweest bij de opbouw van de dienstverlening humanistische relatievieringen in Nederland, zijn zelf begeleiders van vieringen en hebben les gegeven aan begeleiders van vieringen. Ik heb gebruik gemaakt van door hen geschreven tijdschriftartikelen en van verslagen van trainingsweekenden en studiedagen.²⁰ Twee andere belangrijke humanistische bronnen zijn de doctoraalscripties aan de Universiteit voor Humanistiek van Marijke Janssens²¹ en van Neanske Tuinman²². Deze laatste is na haar scriptie begonnen met een eigen praktijk voor eigentijdse rituelen: ‘De nieuwe Traditie’.

¹³ Lukken 1984.

¹⁴ Lukken 1999.

¹⁵ Jongsma-Tieleman 2002.

¹⁶ Rosseels 1995.

¹⁷ Berkvens-Stevelinck 2007.

¹⁸ J.P. Van Praag 1981, opgenomen in Kuijman 2004.

¹⁹ Tielman 1991.

²⁰ Zie onder meer Kruijf, de, 2000 en Kruijf, de en Metselaar 2002.

²¹ Janssens 2002.

²² Tuinman 2002.

3 Betekenisgeving

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk geef ik een beknopte weergave van enkele processen en factoren die een rol spelen bij het geven van betekenis aan een gebeurtenis in het leven. Mensen geven doorlopend, bewust en onbewust betekenis aan gebeurtenissen in hun leven. Betekenisgeving is een veelvormig en complex proces. Het geven van betekenis hangt samen met zingeving. Ik hanteer daarbij de uitleg van zingeving van het onderzoeksprogramma van de Universiteit voor Humanistiek: 'Er is sprake van zingeving als mensen iets (gewone dingen, handelingen, een project, enzovoorts) in een breder verband van betekenissen plaatsen.'²³ Daarom geef ik in dit hoofdstuk vervolgens elementen weer die te maken hebben met zingeving. Ik geef daarbij de visies over zingeving weer van psycholoog Roy Baumeister en de godsdienstpsychologen Jan van der Lans (1933-2007) en Hans Alma. Ik maak gebruik van deze literatuur, omdat die binnen de humanistiek veel wordt gebruikt.

3.2 Processen en factoren die een rol spelen bij het geven van betekenis

De cultuur waarin mensen leven speelt een belangrijke rol bij het geven van betekenis aan een gebeurtenis in het leven. De cultuur vormt het denken van de mens, vormt gevoelens en waarden. Door socialisatie is de wereld waarin mensen leven een betekenisvolle werkelijkheid. Mensen hanteren daarbij culturele betekenischema's. Soms kunnen deze schema's als last worden gevoeld als het niet past bij de eigen ideeën en gevoelens, wensen en verlangens.²⁴

Ook interactie met anderen speelt een belangrijke rol bij het geven van betekenis aan een gebeurtenis. Betekenis geven is een sociaal proces. De betekenis van een gebeurtenis kunnen mensen bepalen aan de hand van wat anderen er van vinden. Dat kan gaan om positieve en negatieve reacties van anderen. De invloed van die reacties op de persoon hangt onder andere af van individuele processen. Mensen willen in hun betekenisgeving ook bevestigd worden door anderen.

Individuele processen spelen ook een rol bij het geven van betekenis aan een gebeurtenis. Mensen geven ieder op hun eigen wijze betekenis aan datgene wat ze tegenkomen. Het geven van betekenis hangt samen met identiteit, zelfbeeld en welke doelen een persoon aan zichzelf stelt. Het hangt ook samen met de betekenis die een gebeurtenis krijgt in het levensverhaal van de persoon. Als mensen een oordeel vormen over de betekenis van iets, beslissen ze of het past in hun levensverhaal.²⁵ Zo worden gebeurtenissen uit het verleden gekoppeld aan het heden en geplaatst in een toekomstperspectief.

Op basis hiervan ga ik er van uit dat de cultuur waarin mensen leven, interactie met anderen en individuele processen en hun onderlinge samenhang een rol spelen in het geven van betekenis aan een gebeurtenis. Dat kan zowel bewust als onbewust. In dit onderzoek ligt de nadruk op een actieve, bewuste vorm van betekenis geven aan een gebeurtenis in het verleden.

²³ *Humanisme en Humaniteit in de 21ste eeuw: Onderzoeksprogramma van de Universiteit voor Humanistiek (2005-2010)*, p. 6.

²⁴ Lans, van der 1992, p. 13.

²⁵ Idem, p. 8-9.

3.3 Elementen die te maken hebben met zingeving

Uit het onderzoeksprogramma van de Universiteit voor Humanistiek komt naar voren dat 'zingeving voorziet in een complexe menselijke behoefte'²⁶. Deze behoefte wordt gekoppeld aan literatuur van Baumeister. Hij onderscheidt vier verschillende behoeften: 'behoefte aan een doel, behoefte aan morele rechtvaardiging, behoefte aan enige grip op het leven (vrijheid, beheersing, controle, maakbaarheid) en behoefte aan zelfrespect (onder meer gebaseerd op respect van anderen)'²⁷. Daar wordt nog de behoefte aan 'het begrijpen en verklaren van de wereld en van wat je overkomt'²⁸ aan toegevoegd en de behoefte aan 'contact, verbondenheid en zelfs eenheid met en overgave aan een ander/anderen/het andere'²⁹. Om het leven als zinvol te kunnen ervaren kan gesteld worden dat aan al deze behoeftes in bepaalde mate moet zijn voldaan.³⁰ 'Zingeving is iets in verband brengen met iets anders waardoor een breder perspectief ontstaat'.³¹ Een levensbeschouwing kan bijvoorbeeld een perspectief biedend zingevingskader zijn.³²

Van der Lans benadrukt dat zingeving verwijst naar: 'het complex van cognitieve en evaluatieve processen die bij het individu plaatsvinden bij diens interactie met de omgeving en die resulteren in motivationele betrokkenheid en psychisch welbevinden.'³³ Bij het zingevingproces horen twee taken: oriënterende taken (begrijp ik het en kan ik het verklaren?) en evaluerende taken (hecht ik er waarde aan en kan ik het aan?). Als beide taken probleemloos verlopen wordt een gebeurtenis als zinvol beleefd.³⁴ Van der Lans geeft daarbij ook aan dat het ervaren van zin samenhangt met het ervaren van een 'vitaal lust- of geluksgevoel'. Het behoort tot een van de grondkenmerken van het leven om zich uit te drukken; het gaat niet alleen om zin zien, maar ook om zin voelen en ervaren.³⁵

Alma geeft weer dat cognitieve benaderingen in de psychologie onder zingeving vooral verstaan: 'de actieve betekenisverlening door de persoon aan zijn bestaan, waaraan hij een gevoel van controle over zijn situatie kan ontnemen'³⁶. Volgens Alma kunnen betekenissen ons blind maken voor de vraag naar zin, daarom moet 'zin' niet alleen worden opgevat als 'betekenis', gericht op begrip, verklaring en controle. Zij onderzoekt hoe de vraag en het verlangen naar zin opkomen in menselijke relaties, mensen zouden daarbij meer aandacht moeten besteden aan het doorbreken van orde en aan controleverlies.³⁷ Zingeving hangt samen met een aantal fundamentele spanningen in het menselijk bestaan: 'Mensen zoeken geborgenheid in het vertrouwde, maar willen dat ook overstijgen omdat ze nieuwsgierig zijn naar wat onbekend is. Mensen willen hun zelfstandigheid doen gelden, maar verlangen ook naar erkenning door anderen.'³⁸ Het is belangrijk dat mensen voldoende geborgenheid ervaren

²⁶ *Humanisme en Humaniteit in de 21ste eeuw*, p. 6.

²⁷ *Idem*, p. 6.

²⁸ Mooren 1998, verwijzing in *Humanisme en Humaniteit in de 21ste eeuw*, p. 6. En zie ook Lans, van der 1992, p. 8-9.

²⁹ Smaling (ongepubliceerd), verwijzing in *Humanisme en Humaniteit in de 21ste eeuw*, p. 6. En zie ook Lans, van der 1992, p. 8-9.

³⁰ *Humanisme en Humaniteit in de 21ste eeuw*, p. 6.

³¹ *Idem*, p. 7.

³² *Idem*, p. 7.

³³ Lans, van der 1992, p. 12.

³⁴ *Idem*, p. 10.

³⁵ *Idem*, p. 8-9.

³⁶ Alma 2005, p. 10-11.

³⁷ *Idem*, p. 11.

³⁸ *Idem*, p. 12.

in hun leven om persoonlijke behoeften en angsten te kunnen overstijgen. Daarbij is basisvertrouwen nodig in zichzelf en in de wereld.³⁹

In het zoeken naar balans tussen geborgenheid en het overstijgen daarvan, en tussen zelfstandigheid en erkenning door anderen, kan zin opkomen als een ervaring van verbondenheid. Alma stelt drie voorwaarden aan de orde wanneer zin kan opkomen als een ervaring van verbondenheid: het vermogen om zich te laten raken door en aandacht te besteden aan haar omgeving, het aangaan van een relatie waarin iemand zich in zijn uniek-zijn erkend voelt door een ander en verbeeldingskracht.⁴⁰

Op basis hiervan ga ik er van uit dat het bij zingeving gaat om het leggen van verbanden tussen betekenissen, waardoor een breder perspectief op het leven ontstaat. Belangrijke elementen bij het ervaren van zin zijn de bevrediging van behoeftes zoals een doel in het leven, rechtvaardiging, grip op het leven, zelfrespect en basisvertrouwen, een verklaarbare en begrijpelijke wereld en contact, verbondenheid en overgave aan een ander of anderen. De nadruk moet daarbij niet te veel liggen op verklaring en controle, maar juist ook op het vermogen om geraakt te kunnen worden door de omgeving, door relaties aan te gaan waardoor je in je uniek-zijn wordt erkend en door verbeeldingskracht.

3.4 Tot slot

In dit hoofdstuk zijn processen en factoren genoemd die een rol spelen bij het geven van betekenis aan een gebeurtenis in het leven en er zijn elementen genoemd die te maken hebben met zingeving en het ervaren van zin. Aan het einde van de scriptie kom ik hier op terug om te zien of deze elementen terug te zien zijn bij de betekenissen die de geïnterviewde stellen geven aan hun humanistische relatieviering.

Van der Lans geeft aan dat het tot een van de grondkenmerken van het leven behoort om zich uit te drukken en dat het niet alleen gaat om zin zien, maar ook om zin voelen en ervaren. Volgens Janssens is het zo dat de betekenis die diverse gebeurtenissen hebben voor de mens erom vragen tot uitdrukking gebracht te worden. Daarmee kan de beleving van de betekenis mogelijk gemaakt worden. Zij ziet rituelen als een mogelijkheid om betekenis tot uitdrukking te brengen.⁴¹ In het volgende hoofdstuk staan we stil bij welke definities en betekenissen er aan rituelen worden gegeven. Ik zal dan laten zien dat rituelen een uitdrukkingsvorm kunnen zijn voor het bevestigen en beleven van betekenissen die mensen geven aan een gebeurtenis.

³⁹ Alma 2005, p. 23.

⁴⁰ Idem, p. 12.

⁴¹ Janssens 2002, p. 66.

4 Omschrijving rituelen

4.1 Inleiding

Het onderwerp rituelen is heel breed. Vele sociale-, mens- en religiewetenschappers uit verschillende disciplines hebben zich met dit onderwerp beziggehouden. Rituelen verschillen per tijd, cultuur en gelegenheid en kunnen op verschillende manieren worden ingedeeld. In de bestudeerde literatuur worden vele verschillende definities en betekenissen van rituelen besproken. In dit hoofdstuk richt ik me op rituelen bij belangrijke levensgebeurtenissen en niet op dagelijkse, magische en therapeutische rituelen. Ik begin het hoofdstuk met enkele definities van rituelen van verschillende auteurs. Vervolgens beschrijf ik een aantal van de belangrijkste betekenissen van rituelen. Het uitgangspunt hierbij is de betekenissen van rituelen die van toepassing kunnen zijn op de betekenissen die stellen kunnen geven aan het gehele ritueel van de relatieviering en aan rituelen die deel uit maken van de humanistische relatieviering. Tot slot ga ik in op symboliseren, een wezenlijk onderdeel van ieder ritueel.

4.2 Definities van rituelen

Lukken geeft aan dat men als antwoord op de vraag wat rituelen zijn, kan antwoorden dat in ieder ritueel symbool, symboolhandeling en symbooltaal samengaan.⁴² Dit wordt in paragraaf 4.4. besproken. Symboliseren is een activiteit van de mens zelf, de nadruk ligt op de menselijke creativiteit en expressie. Maar een mens begint in zijn omgang met de werkelijkheid niet steeds opnieuw bij het allereerste begin. Lukken ziet herhaling als een fundamenteel aspect voor het ritueel. De mens leeft samen met anderen en ook vóór de eigen geboorte gebruikten mensen al vele rituelen. Een mens kan zich nooit onttrekken aan de wereld waarin hij opgroeit. In het ritueel wordt het aspect van voorgegevenheid benadrukt, de nadruk ligt op de ontlening, op de herhaling.⁴³ Rituelen waarborgen de continuïteit met het verleden door het herhalende karakter ervan.⁴⁴

Jongsma-Tieleman definieert rituelen als speelse symbolische handelingen, handelingen met een bepaalde zin en verwijzend karakter, waarbij ook gebruik wordt gemaakt van woorden.⁴⁵ Zij benadrukt het spel en de creatieve verbeeldingskracht van rituelen. Door verbeelding kunnen mensen hun inzicht en kijk op de werkelijkheid verdiepen en abstracte handelingen concreet maken. Met een ritueel staan mensen even stil bij wat ze aan het doen zijn. Daarin komt ook de vraag naar de zin, de betekenis van wat mensen aan het doen zijn aan de orde en wordt de handeling in een groter verband geplaatst. Bij een goed ritueel maakt het verbeeldend karakter van het ritueel, de rituele handeling, de betekenis voelbaar.⁴⁶ Ze schrijft dat rituelen op zichzelf kunnen worden beschreven als bestaande gegevens, overgeleverd uit tradities en boeken, maar dat het bestaan en de werking van rituelen afhangen van het antwoord op de vraag óf en hóe mensen omgaan met rituelen.⁴⁷

Rosseels hanteert de volgende definitie van rituelen: 'een set van handelingen en symbolen die mensen bewust creëren om stil te staan bij belangrijke gebeurtenissen in hun leven'.⁴⁸ De kracht van het ritueel zit in de betekenis, het beeldt uit wat binnen in de mens leeft. Het gaat

⁴² Lukken 1984, p. 21.

⁴³ Lukken 1999, p. 47.

⁴⁴ Idem, p. 58.

⁴⁵ Jongsma-Tieleman 2002, p. 10.

⁴⁶ Idem, p. 35.

⁴⁷ Idem, p. 240.

⁴⁸ Rosseels 1995, p. 13.

er om dat het ritueel aansluit bij het eigen leven en de eigen gedachten en emoties.⁴⁹ Rituelen geven ruimte aan de eigen creativiteit, fantasie en speelsheid.⁵⁰

De definitie van een ritueel volgens Berkvens-Stevelinck sluit hier bij aan en is wat uitgebreider: 'Een ritueel is een samengebald gevoel dat op symbolische wijze wordt uitgedrukt. Woorden, klanken en gebaren vertalen de betekenis die men aan een bepaald moment uit het leven wenst te geven. Door het opvoeren van het ritueel maakt men deze betekenis voelbaar, ervaarbaar.'⁵¹ De nadruk wordt hier gelegd op het symbolisch uitdrukken van een gevoel in een ritueel. Niet iedereen is voor dezelfde symbolen of rituele gebaren gevoelig, dit is afhankelijk van de eigen culturele en levensbeschouwelijke achtergrond. Maar het hangt ook samen met de openheid ten opzichte van andere culturen en met het creatieve vermogen.⁵²

Op basis hiervan versta ik in deze scriptie onder rituelen: symbolische handelingen die mensen bewust creëren om een gevoel dat ze hebben bij belangrijke gebeurtenissen op symbolische wijze te kunnen uiten en de betekenis van de gebeurtenis kenbaar te maken. Daar zijn creativiteit en verbeeldingskracht voor nodig.

4.3 Betekenissen van rituelen

Rituelen hebben volgens Lukken een onvervangbare betekenis, omdat ze toegang geven tot de diepere, ongrijpbare kant van het leven. Zonder rituelen wordt alles richtingloos en grijs, als je ze weglaat, dan raakt dit leven volgens hem in de war.⁵³ De titel van zijn boek luidt: 'Geen leven zonder rituelen.'⁵⁴ Hij schrijft ook: 'Het ritueel is een praxis van betekenisgeving'.⁵⁵ Rosseels benadrukt ook dat mensen een leegte voelen wanneer ze belangrijke levensmomenten onopgemerkt laten passeren. Ze schrijft: 'Zonder rituelen glijdt het leven aan mensen voorbij.'⁵⁶ Ook volgens Jongsma-Tieleman geeft het leven zonder rituelen op den duur een gevoel van gemis. Mensen gaan op zoek naar rituelen om het eigen leven tot uitdrukking te brengen en te bevestigen.⁵⁷ Rituelen kunnen mensen veel geven en veel voor mensen doen, maar daarbij stelt zij wel de voorwaarde dat mensen zelf werken met en aan rituelen.⁵⁸

Lukken noemt verder onder andere de ontlastende en kanaliserende betekenis van rituelen. Ze kunnen hulp bieden bij het verwerken van nieuwe levenservaringen en beschutting bieden aan het meest persoonlijke en intieme van de mens. Het risico hiervan is dat rituelen tot vervlakking leiden en tot het afschermen van persoonlijke expressie. Maar met de ontlastende betekenis hangt onmiddellijk ook de kanaliserende betekenis van rituelen samen, omdat hevige emoties ook door het gebruik van rituelen kunnen worden gekanaliseerd. Het gaat niet om de onderdrukking van emoties, maar om de verwerking en kanalisering, om het sturen en vormen van emoties.⁵⁹

⁴⁹ Rosseels 1995, p. 19.

⁵⁰ Idem, p. 21.

⁵¹ Berkvens-Stevelinck 2007, p. 12.

⁵² Idem, p. 12.

⁵³ Lukken 1984, p. 7.

⁵⁴ Lukken 1984.

⁵⁵ Lukken 1999, p. 84.

⁵⁶ Rosseels 1995, p. 12.

⁵⁷ Jongsma-Tieleman 2002, p. 71.

⁵⁸ Idem, p. 240.

⁵⁹ Lukken 1984, p. 25-26.

Lukken noemt ook dat rituelen per definitie een sociale dimensie hebben. Een ritueel kan een expressie van het individu zijn, maar is tevens gericht op de ander. Het houdt communiceren met anderen in. Volgens hem heeft een gemeenschap rituelen nodig om een gemeenschap te kunnen zijn. Rituelen zijn er op gericht om individuen in de gemeenschap te integreren, bijvoorbeeld bij belangrijke overgangen in het leven. Dit worden overgangsrituelen genoemd. In hoofdstuk 7 kom ik hier op terug. De sociale dimensie komt ook naar voren in het herhalingskarakter, het strekt zich uit naar degenen die ons zijn voorgegaan.⁶⁰

Berkvens-Stevelinck zegt over de betekenis van rituelen dat rituelen vorm geven aan het leven: ‘Ze markeren het einde of het begin van een levensfase, ze benadrukken een belangrijk besluit, ze bevestigen banden tussen mensen en geven hun de gelegenheid gevoelens op symbolische wijze te uiten. Ook kunnen rituelen kracht geven of rust herstellen.’⁶¹

Janssens beschrijft vanuit haar humanistische visie dat het bij de betekenisgeving die in rituelen ervaren kan worden gaat om waarden als ‘intersubjectiviteit, ruimte voor de emotionele aspecten van het bestaan, gemeenschappelijkheid, een bijdrage leveren aan het in stand houden van de continuïteit van het eigen leven en bewustwording van jezelf als het gaat om de diepere levenservaringen.’⁶² Zij geeft aan dat rituelen mensen op verschillende manieren behulpzaam zijn als het gaat om zingeving:

1. bij belangrijke gebeurtenissen in het leven of als bezinningsmoment bieden rituelen ruimte voor ervaren, reflecteren en verwerken
2. rituelen reiken een kader aan om zelf vorm te geven aan emoties, ervaringen en levensthema’s
3. rituelen scheppen de voorwaarde om emoties en ervaringen te delen.⁶³

Op basis hiervan kom ik tot een eigen uitgangspunt dat rituelen helpen bij het omgaan met belangrijke gebeurtenissen in het leven. Men kan met een ritueel bewust stil staan bij een gebeurtenis en de gebeurtenis een eigen plek geven in het levensverhaal. Door middel van rituelen kunnen mensen zelf vorm geven aan wat hen overkomt en kan men emoties vormen, uiten en delen met anderen. Met het uitvoeren van een ritueel worden de banden tussen mensen in het hier en nu en met mensen in het verleden versterkt en bevestigd.

4.4 Symboliseren

Lukken geeft aan dat mensen op allerlei wijzen omgaan met elkaar en met wat hen overkomt, maar dat symboliseren daar een hele specifieke manier voor is die samenhangt met de fundamentele menselijke eigenschap en het specifieke menselijke vermogen om op een bepaalde wijze de werkelijkheid te benaderen. Bij symboliseren ligt de nadruk op de menselijke activiteit, creativiteit en expressie.⁶⁴ Symboliseren is een wezenlijk onderdeel van ieder ritueel: ‘Dan gebruiken wij de *dingen* zo, dat het perspectief verspringt en er iets openbreekt. Wij gebruiken *woorden* die iets oproepen van een diepere werkelijkheid. En wij *handelen* op een bijzondere, geladen manier, zodat er ruimte komt en iets kan opengaan van een verdere horizon. Zo spelen in het symboliseren drie elementen een rol: dingen, woorden, handelingen.’⁶⁵

⁶⁰ Lukken 1999, p. 67-68.

⁶¹ Berkvens-Stevelinck 2007, p. 7.

⁶² Janssens 2002, p. 60.

⁶³ Idem, p. 61.

⁶⁴ Lukken 1999, p. 47.

⁶⁵ Lukken 1984, p. 9.

4.4.1 Symbool

In de bestudeerde literatuur zijn veel verschillende definities van het begrip symbool te vinden. In dit onderzoek ga ik uit van de volgende definitie van een symbool: een ding in de dagelijkse wereld dat verwijst naar een wereld van betekenissen achter de direct gangbare betekenis.⁶⁶ In de eigen cultuur spreekt het ding voor zich, zoals een rode roos symbool staat voor liefde. Bij het gebruik van symbolen hoef je niet na te denken, de waarneming is intuïtief en om je er door te laten raken is een zekere onbevangenheid nodig. Lukken onderscheidt een symbool van een teken. Bij een teken gaat het ook om een verwijzing naar een andere werkelijkheid, maar die is duidelijk, eenduidig, efficiënt en nuttig, en het verwijzende ding is geen doel op zich, zoals bij verkeersborden.⁶⁷ Het is moeilijk om nauwkeurige richtlijnen te geven voor symbolen. Symbolen zijn van nature zowel universeel als persoonlijk en ze vormen een verbinding met iets wat groter is dan jezelf en onthullen aspecten van de werkelijkheid die niet met een andere vorm van expressie geuit kunnen worden.⁶⁸

Symbolen verwijzen volgens Jongsma-Tieleman naar een werkelijkheid waarop men hoopt. Het ritueel werkt, omdat men erin gelooft.⁶⁹ Ze geeft daarbij het voorbeeld van een trouwring: 'Een trouwring werkt alleen als symbool wanneer men als partners gelooft in elkaars bedoeling om trouw te zijn en in de mogelijkheid daarvan. Het dragen van een trouwring garandeert niet een gelukkig huwelijk, en het verlies van die ring is niet een voorteken van een eindig huwelijk.'⁷⁰

Een ander voorbeeld van een symbool is een kaars: 'Een kaars kan bijvoorbeeld of het totale element vuur vertegenwoordigen of een bepaald aspect daarvan, dat is verbonden met een specifieke herinnering of een bepaald gedragstype. Aan de andere kant kun je het gevoel hebben dat een kaars niet voldoet aan wat je beoogt en de voorkeur geven aan een ander symbool, dat voor jou veel suggestiever is. Je tekening van een bosbrand of een foto van een gebouw dat in vlammen opgaat kan heel goed, misschien veel beter dan welk traditioneel symbool ook, uitdrukking geven aan je grote vrees om te worden overweldigd door emotie of angst. Laat je niet weerhouden om alles te gebruiken wat werkelijk betekenis voor je heeft, ook al heeft het dit niet voor anderen.'⁷¹

4.4.2 Symboolhandeling

Bij de symboolhandeling gaat het niet om een handeling met een tastbaar resultaat, maar is de handeling in zichzelf geladen met zin. Bij de symboolhandeling is de mens zelf in het geding, het eigen menselijk handelen vervult de symbolische brugfunctie.⁷² De symboolhandeling is betekenisvolle, authentieke, menselijke expressie waardoor een andere werkelijkheid, een eigenlijk doel zich openbaart.⁷³ Lukken onderscheidt een symboolhandeling van een daad. Daden moeten nuttig en eenduidig zijn en het juiste resultaat opleveren.⁷⁴ Een voorbeeld van een symboolhandeling is het in een huwelijksviering 'weggeven' van de partners door hun ouders. Dit markeert het definitieve verlaten van het ouderlijk huis. De bruid wordt dan

⁶⁶ Tuinman 2002, p. 16.

⁶⁷ Lukken 1984, p. 11.

⁶⁸ St. Aubyn 1999, p. 16.

⁶⁹ Jongsma-Tieleman 2002, p. 34.

⁷⁰ Idem, p. 34.

⁷¹ St. Aubyn 1999, p. 16-17.

⁷² Lukken 1984, p. 14.

⁷³ Tuinman 2002, p. 17.

⁷⁴ Lukken 1984, p. 13.

bijvoorbeeld aan de arm van haar vader de viering binnen geleid en de vader draagt dan de dochter over aan de bruidegom.⁷⁵

4.4.3 Symbooltaal

Bij symbooltaal gaat het om meerduidige woorden en zinnen die een hele wereld van betekenis oproepen.⁷⁶ Het gaat om woorden die een diepere werkelijkheid onthullen en openbaren. Symbooltaal is niet helder te definiëren, je kunt er bij stilstaan. Het wordt gebruikt met betrokkenheid en affectiviteit. Lukken onderscheidt symbooltaal van een term. Bij een term gaat het om een woord met maar één betekenis, het gaat om iets dat eenduidig is.⁷⁷ Een voorbeeld van symbooltaal is de uitdrukking: ‘voor elkaar door het vuur gaan’. Als een echtpaar of twee vrienden deze uitdrukking gebruiken, dan bedoelen ze niet dat ze letterlijk voor elkaar door een brandend vuur lopen of springen, maar dat ze in figuurlijke zin veel voor elkaar over hebben.

4.5 Tot slot

In dit hoofdstuk heb ik stilgestaan bij definities en betekenissen van rituelen en bij symboliseren in en rond rituelen. Ik heb uit verschillende bronnen meerdere elementen van rituelen gehaald. Daarmee is er ruimte gekomen om het begrip ‘ritueel’ te verbreden vanuit zijn oorspronkelijke religieuze context naar een aanduiding van ritueel gedrag in ruimere zin, en naar de nieuwe context van de humanistische relatieviering. Lukken koos al voor het brede standpunt dat het ritueel een algemeen menselijk gegeven is.⁷⁸ Ook ik ben van mening dat rituelen niet alleen zijn voorbehouden aan religies, maar in ruimere zin hun plaats kunnen krijgen in het gedrag van mensen op belangrijke levensmomenten. In het volgende hoofdstuk wordt duidelijk gemaakt hoe nieuwe, ‘wilde’ en ‘vrije’ rituelen zich ontwikkeld hebben vanuit de kerkelijk-religieuze context en belangrijke elementen zijn geworden in humanistische relatievieringen.

⁷⁵ Berkvens-Stevelinck 2007, p. 27.

⁷⁶ Tuinman 2002, p. 18.

⁷⁷ Lukken 1984, p. 14-15.

⁷⁸ Lukken 1999, p. 45.

5 Van traditionele kerkelijk-religieuze rituelen naar nieuwe, ‘wilde’ en ‘vrije’ rituelen

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk beschrijf ik in het kort de ontwikkeling van nieuwe, ‘wilde’ en ‘vrije’ rituelen in Nederland vanuit traditionele kerkelijk-religieuze rituelen.⁷⁹

5.2 Nieuwe rituelen vanuit de traditionele kerkelijk-religieuze context

In de jaren zestig van de vorige eeuw in Nederland begonnen de vertrouwde vaststaande religieuze rituelen hun vanzelfsprekende betekenis te verliezen en er ontstonden nieuwe rituelen.⁸⁰ Net zoals de cultuur zelf verandert, veranderen rituelen ook.⁸¹ Maar Lukken is van mening dat bij het ritueel wel tegelijkertijd een grens getrokken moet worden: ‘wanneer alle herhaling uit het ritueel verdwijnt, is het bestaan van het ritueel als zodanig in het geding. Maar vóór die grens is meer dynamiek mogelijk dan men vroeger dacht.’⁸²

Het ritueel is al in zijn oorsprong verbonden geweest met experimenteren. Vanuit deze visie is het logisch dat rituelen veranderen in een veranderende cultuur, zowel binnen de kerk als daarbuiten. Volgens andragoloog Nijk zijn rituelen ontstaan uit een zoektocht naar ‘moeten-handelen-en-niet-weten-hoe’ bij belangrijke, ingrijpende gebeurtenissen. Het ritueel is in het uitproberen in de praktijk van het leven, al experimenterenderwijs, ontstaan, de mens ‘kan er alleen opkomen hoe hij zinvol kan handelen door al doende te ontdekken bij welke handeling het besef van moeten-handelen-en-niet-weten-hoe plaats maakt voor het besef van “dit is het”.’⁸³

Er leeft de opvatting dat het ritueel per definitie een collectief gebeuren is of moet zijn. Maar het rituele experiment gaat juist terug op individuele personen of kleine groepen die nieuwe rituelen creëren. Lukken spreekt in verband met deze individualisering van het ritueel van een nieuw paradigma. Hij legt het accent op rituelen als uitdrukkingen van innerlijke spiritueel-emotionele bronnen en de eigen identiteit, en gericht op het bereiken van heelheid en genezing. Ze zijn ook gericht op vernieuwing van de gemeenschap.⁸⁴ Rituelen zijn er voor de verwerking van belangrijke ervaringen en niet zozeer voor het maken van contact met het transcendente en het bereiken van religieuze verlossing. Rituelen zorgen ervoor dat mensen op eigen wijze hun leven zin en vorm kunnen geven.⁸⁵

Uit het onderzoek ‘God in Nederland: 1996-2006’ blijkt dat tweederde van de Nederlanders bij belangrijke gebeurtenissen in het leven behoefte heeft aan een ritueel. Minder dan de helft daarvan kiest voor het in de kerk gebruikelijke ritueel en geeft daarbij aan dat zij zelf vorm willen kunnen geven aan dit ritueel.⁸⁶ Katholieken scoren op dit punt hoger dan protestanten

⁷⁹ Op 19 mei 2006 bezocht ik het symposium ‘Wilde rituelen’ dat georganiseerd werd door het theologisch instituut LUCE (Utrecht) in samenwerking met het Centrum voor Religieuze Communicatie (Tilburg) met diverse inleiders. In de paragraaf ‘Het spreken over ‘wilde’ rituelen’ geef ik in het kort aan wat Lukken, Jongsma-Tieleman en Berkvens-Stevelinck op deze dag hebben gezegd over wilde rituelen. Op 20 oktober 2007 bezocht ik het symposium ‘De laatste eer’ met een boekpresentatie van Berkvens-Stevelinck over haar boek ‘Vrije rituelen: vormgeven aan het leven’ (2007), dit bespreek ik in de paragraaf ‘Het spreken over ‘vrije’ rituelen’.

⁸⁰ Lukken 1999, p. 165-167.

⁸¹ Idem, p. 80.

⁸² Idem, p. 180.

⁸³ A. Nijk 1986, p. 256-339, geciteerd door Lukken 1999, p. 49-50.

⁸⁴ Lukken 1999, p. 185.

⁸⁵ Idem, p. 184-185.

⁸⁶ Bernts, Dekker en De Hart 2007, p. 30.

en ook hoger dan de leden van de overige kerkelijke groeperingen. Dit hangt samen met het belang dat in de rooms-katholieke kerk aan bepaalde rituelen wordt gehecht.⁸⁷

Er is ook onderzocht hoe de behoefte aan rituelen samenhangt met leeftijd. Dit blijkt onder alle leeftijden ongeveer even groot. Maar ouderen, die vaak ook meer betrokkenheid hebben met de kerk, hebben meer behoefte aan rituelen in de kerk en jongeren meer aan rituelen buiten de kerk. Over de verschillen in opleidingsniveau, die gekoppeld worden aan de sociale positie in de samenleving, vertellen ze dat de behoefte aan rituelen onder de verschillende sociale categorieën ongeveer even groot is, maar dat de lager opgeleiden zich meer richten op een ritueel in de kerk en de hoger opgeleiden meer op een ritueel buiten de kerk.⁸⁸

De onderzoekers van 'God in Nederland' tekenen hierbij verder nog aan dat het opvallend is dat 'de rituele functie van religie zo belangrijk wordt geacht. Enerzijds spreken sommigen van een nieuwe hang naar rituelen, maar anderzijds zien we in tal van zaken ook duidelijk onttovering en verzakelijking.'⁸⁹ De behoefte van de respondenten gaat niet (meer) uit naar rituelen die vastliggen en uitsluitend op het hogere zijn gericht, maar zij geven de voorkeur aan rituelen die ruimte bieden voor eigen authentieke ervaringen.⁹⁰

Op basis van dit alles kom ik tot de gedachte dat de behoefte aan rituelen bij belangrijke gebeurtenissen eigen is aan de mens en ook zal kunnen blijven bestaan als mensen niet meer kerkgebonden zijn. Maar hun eventuele eerdere, persoonlijke ervaringen met rituelen uit een kerkelijk-religieuze context zijn hierbij wel doorslaggevend. Ook hebben mensen zowel binnen als buiten de kerk meer behoefte aan het zelf vorm geven aan rituelen.

5.3 Het spreken over 'wilde' rituelen

In de aankondiging van het symposium 'Wilde Rituelen' werd vermeld dat nieuwe rituelen het stokje over nemen van de christelijke traditie aan rituelen en liturgieën. Veel mensen voelen zich niet meer thuis in de gevestigde kerkgemeenschappen, maar voelen wel de behoefte om de scharniermomenten van het leven niet zo maar voorbij te laten gaan voelen.⁹¹

'Al deze nieuwe rituelen, in collectieve en private zin, hebben gemeen dat ze 'wild' zijn. Hiermee wordt niet bedoeld dat ze 'woest' of extatisch zijn, - ze kunnen immers net zo goed rustig of sereen zijn. 'Wild' slaat meer op het vrije, spontane en ongepolijste karakter ervan. Ze vallen niet onder de controle of bevoegdheid van de gevestigde kerken of andere religieuze instellingen. Hoewel seculier zijn ze vaak semi-religieus van aard. De belangstelling voor niet-kerkgebonden rituelen is zo explosief gestegen dat er sprake is van een heuse 'rituelenmarkt' met vrij gevestigde ritueelbegeleiders, vooral bij afscheid en rouw.'⁹²

Lukken betoogde op het symposium dat vanuit de kerken gezien het 'buiten' een wilde tuin lijkt. En dat de kerken er nog steeds niet goed mee om weten te gaan. Hij pleitte voor een mildere kijk op de wilde tuin. Het gaat om een serieus zoeken naar een adequate vormgeving van het seculiere, algemeen religieuze en christelijke ritueel in onze cultuur, maar dan van onderaf.⁹³ Als Lukken het vanuit zijn christelijke opvatting heeft over 'van onderaf', dan staat

⁸⁷ Bernts, Dekker en De Hart 2007, p. 30.

⁸⁸ Idem, p. 31.

⁸⁹ Idem, p. 87.

⁹⁰ Idem, p. 87-88.

⁹¹ Redactie Luce, http://www.luce.nl/nieuws/2006_05_19_wilde_rituelen

⁹² Idem.

⁹³ Gezegd door Lukken op symposium 'Wilde Rituelen' 19-05-2006.

dat altijd tegenover openbaring van bovenaf, vanuit een werkelijkheid die als goddelijk geduid wordt. Van onderaf is vanuit de menselijke ervaring, bij mensen beginnend, wat blijkt dan adequaat te zijn, wat spreekt mensen aan, en wat werkt als ritueel, als mensen het herkennen als echt een plechtig moment in hun ervaring.

Jongsma-Tieleman gaf aan dat ‘wilde’ rituelen zich niet afspelen binnen een christelijke context, en ook niet in een andere godsdienstige of levensbeschouwelijke context, maar dat het rituelen zijn ‘in het wild’, als wilde planten, ze komen volgens haar zomaar ergens binnen zonder tuinplan. Ze beschrijft dat rituelen zowel symbolisch zijn, verwijzend naar een bovenpersoonlijke zin, als dat het gaat om kanalisering van emoties, beide elementen zijn belangrijk in een goed ritueel. Het is volgens haar niet meer vanzelfsprekend dat een ritueel verwijzend is en als het wel een verwijzend karakter heeft is het vaak niet duidelijk, expliciet gemaakt waarnaar het verwijst. Maar dat zou volgens haar wel moeten gebeuren.⁹⁴

Op basis hiervan kan men zeggen dat rituelen nog niet vanzelfsprekend zijn losgeweekt uit de religieuze context. Door de levendige discussies op het door mij bijgewoonde symposium ‘Wilde rituelen’ in 2006 en überhaupt door het gebruik van de term ‘wild’ blijkt mijns inziens dat er soms nog argwanend naar de nieuwe ontwikkelingen op ritueelgebied gekeken wordt door de kerken.

5.4 Het spreken over ‘vrije’ rituelen

Berkvens-Stevelinck introduceert de term ‘vrije rituelen’. Zij benadrukte op het symposium dat de term ‘wilde’ rituelen duidelijk vanuit een kerkelijk standpunt is gekozen. ‘Wild’ staat dan voor een ritueel dat niet binnen het instituut of de gemeenschap wordt uitgevoerd. De rijkdom aan rituelen die ons ter beschikking staat is eindeloos. Het creatieve gebruik ervan is een rijkdom op zich. Vrije rituelen werken het beste als je jezelf er volledig in kunt herkennen en als de rituelen op maat zijn ontworpen, waarbij de eigen creativiteit een belangrijke rol speelt.⁹⁵

Voor sommigen zijn deze ontwikkelingen verwarrend of ongewenst: ‘De aantijgingen ten aanzien van vrije rituelen liegen er ook niet om: patchwork, supermarktshopping of, nog recentelijker, wilde rituelen. Vrije rituelen hebben echter niets wilds. Ze bouwen voort op bestaande rituelen, afkomstig van verscheidene levensbeschouwelijke tradities en aangepast of ze worden voor de gelegenheid ontworpen. Het religieuze en kerkelijke monopolie op rituelen is niet meer van deze tijd. Vrije rituelen vormen een nieuwe ontwikkeling in de geschiedenis van de ritualisering van het leven en verdienen daarom als zodanig te worden gerespecteerd.’⁹⁶

Vrije rituelen ontwikkelen zich op een andere manier dan de verzuilde rituelen. Voorwaarden voor rituelen zoals een specifieke (religieuze) gemeenschap en noodzakelijke herhaling gelden niet meer. De tijd van de verzuiling is voorbij waarin veel mensen alles in hun eigen (religieuze) gemeenschap deden. Er zijn veel mensen die zich niet meer wensen te binden aan een religieuze of levensbeschouwelijke groep. De gemeenschap die daarvoor in de plaats is gekomen is de gemeenschap van familie en vrienden, daarmee voelen de mensen zich verbonden en daar delen ze lief en leed mee. Bij rituelen rondom belangrijke gebeurtenissen in het leven is dit de gemeenschap waarom iets wordt gevierd of beleefd.⁹⁷ Dat is een

⁹⁴ Gezegd door Jongsma-Tieleman op symposium ‘Wilde Rituelen’ 19-05-2006.

⁹⁵ Berkvens-Stevelinck 2007, p. 8.

⁹⁶ Idem, p. 12.

⁹⁷ Idem, p. 9.

fundamenteel andere gemeenschap dan de kerkelijke gemeenschap. In een interview door antropologe Berber Bijma vertelt Berkvens-Stevelinck dat ze in haar werk als seculier ritueelbegeleider vooral ‘yuppen’ trouwt, die ze omschrijft als mensen die veel geld hebben en weinig vrije tijd hebben. Met name deze groep heeft een heel andere beleving van gemeenschap dan mensen die ouder zijn of een andere leefstijl hebben. Onder andere door tijdgebrek binden zij zich niet aan een religieuze gemeenschap en gaan daardoor op zoek naar een alternatief huwelijksritueel.⁹⁸

Maar het wil niet zeggen dat rituelen zonder een specifieke (religieuze) gemeenschap en noodzakelijke herhaling geen rituelen zijn: ‘Rituelen zijn algemeen menselijke handelingen die geen religieus karakter hóeven te hebben’.⁹⁹ Religieuze en levensbeschouwelijke tradities hebben een grote rijkdom aan rituelen ontworpen en verfijnd. Berkvens-Stevelinck stelt de vraag: ‘Waarom zou men niet uit deze rijkdom kunnen putten? Het is heel goed mogelijk om rituelen, van welke oorsprong ook, te ontdoen van hun dogmatische karakter. Men kan zonder probleem waardevolle symbolen en gebaren overhevelen naar de seculiere wereld en er een eigen betekenis aangeven’.¹⁰⁰

Op basis hiervan ga ik er van uit dat de humanistische relatieviering als geheel en ook de rituelen in de vieringen in de categorie ‘vrije’ rituelen kunnen worden geplaatst. Daarbij vind ik het belangrijk dat mensen zichzelf herkennen in het ritueel en er een eigen betekenis aan geven.¹⁰¹

5.5 Tot slot

In dit hoofdstuk is naar voren gekomen hoe rituelen zich vanuit de kerkelijk-religieuze context hebben ontwikkeld naar nieuwe, ‘wilde’ en ‘vrije’ rituelen, waarbij humanistische relatievieringen in die laatste categorie geplaatst kunnen worden. Wat nu verder de kenmerken zijn van humanistische rituelen, daar gaat het volgende hoofdstuk over.

⁹⁸ Berkvens-Stevelinck 2007, p. 9.

⁹⁹ Idem, p. 10.

¹⁰⁰ Idem, p. 13.

¹⁰¹ Idem, p. 8.

6 Humanistische rituelen

6.1 Inleiding

In dit hoofdstuk sta ik stil bij humanistische rituelen in Nederland en Vlaanderen. Er bestaan verschillende meningen over humanistische rituelen en sommigen vinden zelfs dat er helemaal niet gesproken mag worden van ‘humanistische’ rituelen. Om deze discussie te kunnen begrijpen begin ik dit hoofdstuk met een korte weergave van de historische context van rationele en religieuze humanisten en laat ik vervolgens zowel voorstanders als tegenstanders van humanistische rituelen aan het woord. Tot slot beschrijf ik kenmerken van humanistische rituelen.

6.2 Historische context rationele en religieuze humanisten

In 1946 werd het Humanistisch Verbond opgericht met als doel om alle humanisten in Nederland te verenigen en de humanistische levensovertuiging te verdiepen, te verbreiden en te verdedigen. Dat bleek nog niet mee te vallen, want de opvattingen over humanisme liepen nog al uiteen. Zo bestaat er een seculier humanisme dat gekenmerkt wordt door atheïsme en rationaliteit en een meer religieus humanisme, dat het humane en religieuze met elkaar verbindt. Een jaar voor de oprichting van het HV was er al een Religieus Humanistisch Verbond actief in Amersfoort, dat in 1946 opging in de landelijke organisatie.¹⁰² Met religieus wordt dan niet godsdienstig bedoeld, maar meer religieuze ervaringen, ervaringen die iemand naar zijn diepste zelf brengen of naar de oergrond van het bestaan. Bij het religieuze humanisme spelen ook rituelen een belangrijke rol.¹⁰³

Van Praag legt uit waar de weerstand van (rationele) humanisten ten aanzien van rituelen vandaan komt. In een discussiestuk in 1981 schrijft hij over humanisme en religie dat men vaak hoort dat leden en buitenstaanders in het HV iets missen, het humanisme komt op hen over als verstandelijk en gevoelsarm. Het bezwaar tegen het leggen van meer nadruk op het gevoelsleven komt voort uit de gedachte dat collectieve gevoelens, vaak gecombineerd met symbolische vormen, het gevaar oproepen van een oncontroleerbare uitvoering, waarvan het einde niet te overzien is. Maar Van Praag benadrukt dat het toch wel erg afhangt van de samenhang, waarin deze gevoelens optreden en van de voortdurende bereidheid tot redelijke verantwoording.¹⁰⁴

Religiositeit kan worden verstaan als: ‘de bewuste beleving en erkenning van ervaringen, waarbij het ik-besef min of meer opgaat in de beleving van de situatie. Zo een beleving, vaak gepaard aan een bijzondere zintuigelijke helderheid, kan emotioneel stimulerend zijn, een motiverende kracht verlenen, innerlijke rust scheppen, en de dagelijkse dingen in een ander licht plaatsen. Maar zij verschaft geen ander beschouwelijk inzicht dan juist in de betekenis van deze ervaring als een hernieuwing van het levensbesef.’¹⁰⁵ Het meest nuchtere besef is gelegen in de verbinding van het religieuze besef aan andere, bekende, ideële gevoelens, zoals verbondenheid, morele impulsen en ontroering over het bestaan.¹⁰⁶

De religieuze ervaring is volgens Van Praag geen vereiste van humanisme, maar is er ook niet mee in strijd, er zou voldoende ruimte voor moeten zijn in het humanisme. Er zou in ieder

¹⁰² Kuijman 2004, p. 7.

¹⁰³ Gasenbeek en Winkelaar 2007, p. 125-127.

¹⁰⁴ J.P. Van Praag 1981, opgenomen in Kuijman 2004, p. 66-67.

¹⁰⁵ Idem, p. 66-67.

¹⁰⁶ Idem, p. 69.

geval een klimaat kunnen worden bevorderd, waarin gevoelservaringen in het algemeen meer tot hun recht kunnen komen. Hij benoemt expliciet dat de vormgeving bij geboorte, huwelijk, overlijden daaraan kan bijdragen en tegemoet kan komen aan een meer en meer gevoelde behoefte.¹⁰⁷

Over het ritueel schrijft Van Praag: ‘Hier stuit men op een tegenzin bij vele humanisten tegen alles wat op ritualisering lijkt, een tegenzin, die parallel loopt met de eerder genoemde bezwaren tegen uitdrukking van gevoelens. Maar ook hier is de kontekst, waarin ritualisering optreedt, weer beslissend. (...) Rituelen en symbolen zijn trouwens voor velen de vorm bij uitstek, waarin zij zich ideeën en opvattingen eigen maken. Het getuigt van eksklusiviteit daarvoor geen ruimte te laten. Men zou het ontstaan er van zelfs kunnen bevorderen; niet door ze te bedenken, maar door een klimaat, waarin ze zich kunnen voordoen, en de aandacht, waarmee ze worden opgevangen.’¹⁰⁸

Er zijn twee redenen te onderscheiden bij de discussie tussen religieuze en rationele humanisten als het gaat om rituelen. De ene reden is dat rationele humanisten de nadruk leggen op het logische, de wetenschap, via redeneren tot visies en conclusies komen. Zij vinden dat rituelen tegenover cognitieve helderheid, openheid en realiteitszin staan. De andere reden heeft te maken met het opkomen voor de individualiteit van mensen, waarbij zelfbeschikking, verantwoordelijkheid en authenticiteit centraal staan: ‘Rituelen zouden door hun collectieve karakter haaks staan op dit humanistische ideaal, omdat de individualiteit zou verdwijnen, zou opgaan in de groepsbeleving.’¹⁰⁹

Tielman schrijft dat rituelen niet iets op zichzelf zijn, maar dat zij hun inhoud ontleen aan de betekenis die wij eraan geven. Hij geeft aan dat als wij onder rituelen verstaan dat het vaste gedragspatronen zijn die verwijzen naar bepaalde zingevingssystemen, als middelen om zelf vorm en inhoud te geven aan het omgaan met fundamentele levensvragen, er ook humanistische rituelen kunnen bestaan. Hij beschrijft dat als mensen rituelen alleen zien als iets dat van hogerhand wordt opgelegd, als door een opperwezen voorgeschreven gedragsregels, het moeilijk te rijmen is met het begrip ‘zelfbeschikking’ in het humanisme.¹¹⁰

Hij benadrukt dat het belangrijk is dat men duidelijk maakt wat men onder rituelen verstaat, het begrip ‘humanistisch ritueel’ zou verwarring kunnen oproepen. Men zou bijvoorbeeld ook de termen ‘humanistische gebruiken of vormbegeleiding’ kunnen hanteren. De kracht van de humanistische levensovertuiging zit in de geheel eigen wijze van het vormgeven aan rituelen, omdat humanisten de vrijheid en de verantwoordelijkheid hebben om zelf zin en vorm te geven aan het bestaan.¹¹¹

Volgens Janssens is er op de drempel van de 21^e eeuw in het HV sprake van een grotere openheid voor een religieus humanisme, maar volgens haar zullen de verschillen tussen de stroming van het rationalisme en religieus humanisme altijd bestaan.¹¹²

Op basis hiervan kan men zeggen dat de discussie binnen het humanisme over rituelen samenhangt met de context waarin de rituelen worden uitgevoerd en de definitie die men

¹⁰⁷ J.P. Van Praag 1981, opgenomen in Kuijman 2004, p. 70-71.

¹⁰⁸ Idem, p. 71-72.

¹⁰⁹ Jan Hein Mooren, mondeling geciteerd door Janssens 2002, p. 32.

¹¹⁰ Tielman 1991, p. 76-79.

¹¹¹ Idem, p. 76-79.

¹¹² Janssens 2002, p. 24.

hanteert van rituelen, maar dat is geen argument om de term niet meer te gebruiken zoals Tielman voorstelt. Het is wel belangrijk om bij het gebruik van humanistische rituelen aan te geven dat het gaat om de betekenis die mensen er zelf aan geven en dat rituelen een manier zijn om zelf vorm en inhoud te geven aan het omgaan met belangrijke gebeurtenissen in het leven.

6.3 Tegenstanders van humanistische rituelen

Tien jaar geleden, in 1997, schreef Joep Dohmen, filosoof en werkzaam bij de Universiteit voor Humanistiek, een artikel onder de titel *Weg met de rituelen!* Daarin schrijft hij dat waardige mensen geen rituelen nodig hebben, omdat ze ook zonder rituelen een zinnige vorm zouden kunnen geven aan hun leven. Met waardige mensen bedoelt hij: autonome, authentieke mensen die door eigen toedoen, denken en handelen zin geven aan het leven, zonder rituelen. Rituelen zijn volgens hem het foute antwoord op de goede vraag, hoe we de ervaring van zin kunnen bewaken in een tijdperk van 'levensbeschouwelijke leegte'. Oude rituelen zijn volgens hem niet meer geloofwaardig en nieuwe rituelen zijn nauwelijks maakbaar, omdat het hen aan legitimiteit ontbreekt. Rituelen brengen bovendien het risico met zich mee dat op symbolische wijze allerlei verschillen tussen mensen op belevingsniveau worden 'weggeritualiseerd', om zodoende de groepsidentiteit en de menselijke verbondenheid te versterken. Moderne mensen moeten noodgedwongen op hun eigen creatieve wijze omgaan met wat hen overkomt in hun leven.¹¹³

In een recent interview met Dohmen¹¹⁴ geeft hij aan dat hij het artikel destijds heeft geschreven om een beetje te provoceren, maar dat hij het nog steeds herkenbaar vindt. Hij geeft aan dat hij inmiddels onder invloed van onder meer Paul Moyaert, een filosoof uit Leuven, rituelen en symbolen een beetje beter begrijpt. Intussen houdt Dohmen er nog steeds aan vast dat je niet zomaar 'kunstmatige' rituelen kunt verzinnen. Bij rituelen gaat het volgens hem om een bepaald type sociale gewoonte of conventie, die binnen een bepaalde traditie functioneert en geldigheid heeft om overgangssituaties op een bepaalde manier vorm te geven. Het moet een collectief ritueel zijn, en duurzaam blijken wil het geloofwaardig zijn.

Over humanistische relatievieringen vertelt hij: 'Ik kan me voorstellen dat mensen willen trouwen en dat ze dat niet alleen voor de wet willen doen, maar er iets meer van willen maken. Maar dat is nog lang geen ritueel: het is eerder een feestje, omdat het veel minder sacraal is en een grotere willekeur heeft. Men zoekt vooral naar een manier om het functionele van het contract te overstijgen, want dat is voor die mensen duidelijk te weinig zinvol. De inzet is om een bepaald soort meerwaarde te creëren. Er moet diepgang in zitten. Ik constateer een grote verlegenheid rondom de vraag: hoe kun je een zinnig ritueel creëren?'

Op de vraag of de humanistische relatieviering misschien over honderd jaar een ritueel zou kunnen zijn, antwoordt Dohmen dat die viering dan op de een of andere manier verbonden zou moeten worden met de institutionele sanctionering van een bepaald type innerlijke ervaring. Volgens hem beklijft het anders niet: 'Wat moderne rituelen problematisch maakt is dat ze een bepaald type transcendentie, de verticale, kwijt zijn geraakt en je kunt niet zomaar de horizontale transcendentie ritualiseren.'

Op de vraag of het HV een soort standaardviering zou moeten aanbieden zegt hij: 'Ik denk eerlijk gezegd van wel! Zolang het HV niet komt met een voorstel voor een bepaalde

¹¹³ Dohmen 1997, p. 59.

¹¹⁴ Interview afgenomen door Irene van der Hulst op 19 mei 2008.

huwelijksenscenering met een bepaald vast gebruik, waar je als humanistische stel op intekent, met een soort gezag, net als bij ieder andere levensbeschouwing, tot zolang zal dat humanistische ritueel niet werken. Dat betekent niet dat het humanistische ritueel helemaal moet vastliggen, maar wel dat er een inscenering moet komen met vaste momenten en ijkpunten. Net zoals de katholieken een mis hebben met een welbepaalde liturgie.'

Tot slot benadrukt Dohmen dat het er bij de humanistische relatieviering om gaat dat vooral het dagelijks leven op een bepaalde manier een diepere betekenis krijgt: 'Het gaat er om dat die twee mensen die met elkaar het huwelijk aangaan in het dagelijks leven met elkaar verbonden zijn. Je moet het alledaagse verbinden met een sterke waardering. Dat bindt. De taak van de humanistisch geestelijk verzorger is om die viering dan zo stijlvol mogelijk te begeleiden en te voltrekken.'

Op basis hiervan kan er worden gezegd dat de vroegere weerstand van Dohmen ten aanzien van humanistische rituelen voortkwam uit zijn visie dat mensen zelf zin moeten geven aan het leven en geen zin kunnen ontlenen aan rituelen. Hij benadrukt nu dat het bij rituelen gaat om een bepaald type sociale gewoonte of conventie, die binnen een bepaalde traditie functioneert en geldigheid heeft om overgangssituaties op een bepaalde manier vorm te geven. En omdat dat (nog) niet het geval is met bijvoorbeeld humanistische relatievieringen heeft hij de neiging om dat geen ritueel te noemen, maar eerder een feestje. Hij denkt niet dat rituelen gecreëerd kunnen worden.

Uitgaande van de specifieke omschrijving die Dohmen hanteert omtrent rituelen, namelijk dat alleen gegroeide sociale gewoonten of conventies rituelen genoemd mogen worden, is zijn betoog en zijn keuze duidelijk. Natuurlijk moeten nieuwe gewoonten en conventies langzamerhand ontstaan, en je kunt dus zeggen dat ze gaandeweg in de tijd en door herhaling steeds meer als rituelen herkend zullen worden. Je zou dus kunnen zeggen: rituelen ontstaan geleidelijk, ze worden niet van het ene moment op het andere door individuele mensen gecreëerd, maar in de tijd, door een groep mensen. Omdat ik van een ander begrip van rituelen uitga, verschil ik van mening met Dohmen. Ik denk dat rituelen wel gecreëerd kunnen worden door individuele mensen op zoek naar diepgang, zolang mensen dat zorgvuldig en plechtig doen en aangeven wat de betekenis is van het ritueel voor hen.¹¹⁵

Ik sluit ook aan bij wat er in hoofdstuk 5 is geschreven over de visie van Nijk op rituelen. Daar komt naar voren dat het ritueel van oorsprong verbonden is geweest met experimenteren, rituelen ontstaan in de zoektocht van mensen naar manieren om met belangrijke gebeurtenissen om te gaan.¹¹⁶ De humanistische relatieviering kan naar mijn mening gezien worden als zo'n manier om met een belangrijke gebeurtenis om te gaan, waarbij ruimte is om te experimenteren.

Hugo van den Enden (1938-2007), Vlaamse germanist, filosoof en ethicus, gaat ook in op het groepsgebeuren van rituelen. Hij zegt in een interview door Freia DeBuck en Maarten Peeraer, moreel consulent¹¹⁷ in Vlaanderen, dat een vrijzinnig ritueel¹¹⁸ per definitie steeds

¹¹⁵ In verband met de beperking van dit onderzoek in tijd en de keuze om in dit onderzoek niet in te gaan op de rol van het HV ten aanzien van de dienstverlening humanistische relatievieringen, ga ik niet verder in op de uitspraken van Dohmen over de mogelijke rol van het HV voor het creëren van een institutionele setting voor humanistische relatievieringen, hoewel ik dit wel een interessante optie vind en er in andere verbanden in de toekomst graag aandacht aan wil besteden.

¹¹⁶ A. Nijk 1986, p. 256-339, geciteerd door Lukken 1999, p. 49-50.

¹¹⁷ Het beroep van moreel consulent in Vlaanderen kan vergeleken worden met het beroep van humanistisch geestelijk verzorger in Nederland.

anders moet zijn en dat het in de exacte zin van het woord geen ritueel mag zijn. Volgens hem hangen rituelen van oorsprong samen met mythologische, magische en godsdienstige wereldbeelden waarin ze een duidelijke functie hebben die vervat zit in een geheel van betekenisystemen: 'Eén van de belangrijkste betekenissen is dat men daarin het individu als persoon depersonaliseert, ont-individualiseert, om hem op te nemen in het overkoepelend en anonieme groepsgebeuren.'¹¹⁹

Religieuze rituelen zijn volgens hem van oorsprong onpersoonlijk en gestandaardiseerd met de bedoeling om groepswaarden te versterken. Als de oorspronkelijke betekenisaders wegvallen en het een persoonlijk gebeuren wordt, kan je volgens Van den Enden niet meer spreken van rituelen. Je zou wel kunnen spreken over vieringen, een vrijzinnig ritueel zou dan een geïndividualiseerde, gepersonaliseerde viering moeten zijn, zonder het karakter van een vast ritueel. Men moet oppassen voor standaardformules en voor het toedekken van gebeurtenissen met ritueeltjes. Mensen zijn lui en gemakzuchtig en willen een leegte opvullen met wat vertrouwd is, zonder de eigen creativiteit en betekenisgeving aan te boren.¹²⁰

Van den Enden benadrukt dat de persoon er niet is voor het ceremoniële, maar dat de persoon centraal staat. Mensen zouden gestimuleerd moeten worden om zinnige dingen te doen op hun eigen persoonlijke manier en die moet je niet laten vervreemden in plechtigheden. We moeten oppassen voor de commercialisering van vrijzinnige plechtigheden, voor het aanbieden van standaardpakketten en voor een lege kopie van een kerkelijke plechtigheid. Mensen moeten gestimuleerd worden om zelf vindingrijk, inventief en creatief te zijn in het organiseren van iets waarin ze zichzelf erkennen en herkennen. Van den Enden komt tot de conclusie dat het niet voor iedereen is weggelegd: 'Je kan natuurlijk zeggen, wat doe je dan met de inspiratieloze Jan Modaal, want die wil toch ook wat? Ik zal brutaal zijn... die verdient geen plechtigheid.'¹²¹

Op basis hiervan kan ik zeggen dat Van den Enden tegen rituelen is omdat hij zegt dat rituelen mensen opnemen in een overkoepelend en anoniem groepsgebeuren. Hij is wel voor het houden van persoonlijke vieringen, maar die moeten dan wel vormgegeven worden met de eigen creativiteit en aansluiten bij de eigen betekenisgeving. En hij weet niet of iedereen daar toe in staat is. Ik ben het met hem eens dat rituelen moeten aansluiten bij de eigen behoefte en betekenisgeving en dat er creativiteit voor nodig is. Maar daarbij ga ik er wel van uit dat iedereen daar in meer of mindere mate met begeleiding toe in staat is.

6.4 Kenmerken van humanistische rituelen

Volgens De Kruijf en Metselaar kan geen levensbeschouwelijke- en/of culturele traditie exclusiviteit claimen, maar kan men wel typering aanbrengen, waardoor de één van de ander te onderscheiden is: 'Enkele kenmerken die typerend zijn voor een humanistische plechtigheid c.q. ritueel en/of symbolische handeling, en welke haar wellicht anders maakt dan andere handelingen met een ritueel karakter zijn:

- het ritueel is toegankelijk/niet buitensluitend;
- het ritueel is open (doorzichtig);
- het koppel zoekt naar een eigen vorm en inhoud van het ritueel;

¹¹⁸ Ik hanteer de opvatting dat waar men in Vlaanderen spreekt over 'vrijzinnige rituelen' en 'vrijzinnige plechtigheden' dit vergeleken kan worden met wat men in Nederland 'humanistische rituelen' en 'humanistische vieringen' noemt.

¹¹⁹ DeBuck en Peeraer 2002, p. 13.

¹²⁰ Idem, p. 17.

¹²¹ Idem, p. 14.

- het koppel geeft zelf zin en betekenis aan de symbolische handeling;
- actieve participatie wordt aangemoedigd.¹²²

Janssens noemt een aantal voorwaarden waaraan vieringen en rituelen moeten voldoen om 'humanistisch' te zijn. De belangrijkste voorwaarde is dat in deze ceremonies de persoon of personen wie het betreft uitgangspunt zijn: 'het gaat om het aansluiten bij de beleving van hun unieke levensmomenten, om de wensen en ideeën die zij hebben en daaraan vorm te geven'.¹²³ Bij meer algemene rituelen en vieringen is het van belang om iets van het humanistische gedachtegoed weer te geven: 'het uniek zijn van ieder mens, de eigen verantwoordelijkheid, de eigen zelfbestemming, het belang van mensenrechten, het recht op gelijke kansen en ontplooiing, het belang van dialoog en van 'Ken Uzelve'.¹²⁴

Verder benadrukt zij dat humanistische rituelen en vieringen niet kunnen verwijzen naar een hoger Zijnde, het metafysische hoort volgens haar niet thuis in een humanistisch ritueel. Maar, zegt zij: 'Dat wil niet zeggen dat het allemaal rationeel en tastbaar moet zijn, het gaat om emoties, om diepgaande ervaringen, om vreugde, om verdriet, om delen met anderen en daar kunnen in symbolische handelingen betekenissen tot uitdrukking worden gebracht, opdat die betekenissen beleefd kunnen worden. Dat is de meerwaarde van een ritueel.'¹²⁵

Ook bij deze humanistische personen komt naar voren dat het belangrijkste bij humanistische rituelen is dat mensen zelf zin en betekenis geven aan het ritueel en zelf zoeken naar vorm en inhoud van het ritueel. Daarnaast wordt er gezegd dat humanistische rituelen niet verwijzen naar een hoger Zijnde, maar dat het wel gaat om diepgaande ervaringen.

6.5 Tot slot

In dit hoofdstuk zijn verschillende visies op humanistische rituelen voorbij gekomen en enkele kenmerken van humanistische rituelen. Zolang mensen zelf betekenis en vorm geven aan rituelen, met een zekere mate van diepgang en zonder verwijzing naar een hoger Zijnde, kan er mijns inziens gesproken worden van humanistische rituelen. Rituelen kun je behalve als levensbeschouwelijke of religieuze rituelen ook op andere manieren karakteriseren, bijvoorbeeld als overgangsrituelen. Het volgende hoofdstuk gaat over overgangsrituelen, omdat een huwelijksviering ook wel een overgangsritueel wordt genoemd.

¹²² Kruyf, de en Metselaar, 2002, p. 31.

¹²³ Janssens 2002, p. 68.

¹²⁴ Idem, p. 68.

¹²⁵ Idem, p. 68.

7 Overgangsrитуелен

7.1 Inleiding

In dit hoofdstuk gaat het over een specifiek soort van rituelen, namelijk die een overgang in de levensloop markeren, overgangsrитуелен. Het huwelijksritueel is daar een voorbeeld van. Ik geef eerst een omschrijving en betekenissen van overgangsrитуелен. Vervolgens beschrijf ik de herkomst van het begrip overgangsrитуелен en daarna de verschillende fasen in het overgangsrитуueel volgens de antropoloog Arnold van Gennep (1873-1957), de bedenker van 'rites de passages'. Daarna schrijf ik over de toenemende pluriformiteit ten aanzien van overgangsrитуелен en tot slot schrijf ik specifiek over huwelijksrituelen.

7.2 Omschrijving en betekenissen van overgangsrитуелен

Het gaat bij overgangsrитуелен om rituelen die te maken hebben met de overgang van de ene levensfase naar de andere. Volgens Lukken gaat het om rituelen die enerzijds steeds weer bij mensen voorkomen, en in die zin cyclisch lijken, maar anderzijds zijn het rituelen die over het algemeen in ieders individuele biografie eenmalig zijn, zoals de geboorte, het huwelijk en de begrafenis.¹²⁶ Lukken geeft aan dat overgangsrитуелен individuele levensfasen betreffen, maar dat zij ook een belangrijke sociale component hebben. Er is ook sprake van het op zich nemen van een nieuwe sociale rol met eigen rechten en plichten.¹²⁷

Rosseels geeft aan dat het er om gaat dat mensen met overgangsrитуелен uitdrukking geven aan hun leven in tijd, waarbij alle aspecten van tijd aanwezig zijn: het verleden, het nu en de toekomst.¹²⁸ Ook gaat het om het uitdrukking geven aan het leven in ruimte, mensen leven tussen andere mensen. Overgangsrитуелен bevestigen, versterken en veranderen de banden tussen mensen.¹²⁹

Volgens Tuinman spelen overgangsrитуелен een belangrijke rol als bakens in het levensverhaal. Ze symboliseren de veranderingen in de levensloop. Haar uitgangspunt is dat ieder voortdurend verhalenderwijs een eigen levensverhaal vormt. Zij neemt daarbij aan dat mensen continu, bewust of onbewust, voor zichzelf individuele verhalen bedenken die ervaringen betekenis geven en deze aan de hand van collectieve verhalen verbinden met een groter geheel.¹³⁰

Een overgangsrитуueel kan expressie, ordening en zin geven aan een overgang naar een volgende fase in het leven. Een breuk in het levensverhaal kan worden overbrugd. Het markeren van een overgangsmoment door middel van rituele vormgeving bevordert de ervaring van verankering en continuïteit in het leven.¹³¹ Stilstaan bij een overgang kan helpen om wat er allemaal gebeurd is in het eigen leven tot dan toe te verwerken en een plaats in het eigen levensverhaal te geven, ook al merkt men dat soms pas achteraf.¹³²

Overgangsmomenten zijn niet voor alle mensen hetzelfde, omdat elke levensloop anders is. Elk mens doet andere ervaringen op in de loop van zijn of haar leven en geeft er op een

¹²⁶ Lukken 1999, p. 82.

¹²⁷ Idem, p. 82.

¹²⁸ Rosseels 1995, p. 15.

¹²⁹ Idem, p. 17.

¹³⁰ Tuinman 2002, p. 45.

¹³¹ Idem, p. 20-21.

¹³² Bakker 1994, p. 116.

andere, individueel zeer verschillende manier zin en betekenis aan. DeBuck zegt daarover: ‘Ongeacht al deze verschillen tussen mensen en culturen leeft over de hele wereld heen een sterke behoefte, om overgangsmomenten tussen verschillende levensfasen op een plechtige manier in te vullen. Hoe mensen concreet gestalte geven aan deze behoefte, hangt onder meer af van de cultuur waarin zij leven (die soms een andere is dan de cultuur waarin zij opgegroeid zijn), van hun levensbeschouwing en van hun persoonlijke waarden en voorkeur.’¹³³

Naast de hier bovengenoemde overgangen geboorte, huwelijk en begrafenis zijn er nog meer overgangsmomenten waar men bij stil kan staan door middel van een overgangsritueel. Berkvens-Stevelinck noemt naast deze overgangen ook de minder gangbare mogelijkheid van overgangsrituelen bij scheiding, emigratie, voorafgaand aan euthanasie of wanneer mensen zich met elkaar of met het verleden willen verzoenen.¹³⁴ In België kent men bij de Unie Vrijzinnige Verenigingen¹³⁵ bijvoorbeeld ook het Lentefeest voor 6-jarigen om stil te staan bij de overgang van de kleuterschool naar de lagere school en het Feest Vrijzinnige Jeugd, waarbij de overgang van kind naar jongvolwassene wordt gevierd.¹³⁶

Op basis hiervan kan men zeggen dat overgangsrituelen veranderingen in het levensverhaal symboliseren en daarmee ordening en zin geven aan een overgang in de levensloop.

7.3 Herkomst van het begrip overgangsrituelen

Van Gennep schreef over ‘rites de passages’ wat vertaald werd met overgangsrituelen. Hij vergeleek rituelen uit verschillende culturen die samenhangen met een overgang van de ene naar de andere situatie of van de ene naar de andere sociale positie. Hij ontdekte belangrijke overeenkomsten in deze overgangsvormen en introduceerde een nieuw begrip: ‘rites de passages’. Wetenschappers voor hem zagen ook overeenkomsten, maar alleen specifieke overeenkomsten. Van Gennep was de eerste die een wezenlijke overeenkomst in structuur van overgangsrituelen ontdekte.¹³⁷

7.4 Verschillende fasen in een overgangsritueel

Bij overgangsrituelen is er volgens Van Gennep steeds sprake van drie fasen: a. de scheiding, waarbij de persoon zich op rituele wijze losmaakt van de vorige sociale situatie of positie; b. het tussenstadium, waarbij de verandering van zijn positie op rituele wijze wordt uitgedrukt en draaglijk gemaakt; c. de integratie in de nieuwe groep, waarbij op rituele wijze het binnentreden in de nieuwe positie wordt voltrokken. Afhankelijk van het overgangsritueel kan er op één van de drie fasen meer nadruk worden gelegd. Van Gennep wijst er op dat bij het huwelijksritueel het element van integratie een bijzonder accent krijgt.¹³⁸

Rosseels nuanceert deze drie fasen. Volgens haar ontwikkelen (nieuwe) overgangsrituelen zich niet altijd via deze structuur. Soms beperken mensen zich tot één fase. Het komt er minder op aan dat het ritueel uit de juiste aantal fasen bestaat, het gaat er om dat mensen manieren vinden om bewuster met levensovergangen om te gaan.¹³⁹

¹³³ DeBuck 2002, p. 5.

¹³⁴ Zie onder meer Berkvens-Stevelinck 2007, p. 7, en Bijma 2007, p. 90.

¹³⁵ De Unie Vrijzinnige Verenigingen (UVV) kan vergeleken worden met de Humanistische Alliantie in Nederland. De Humanistisch-Vrijzinnige Vereniging die vergeleken kan worden met het HV is aangesloten bij de UVV.

¹³⁶ DeBuck 2002, p. 11.

¹³⁷ Van Gennep 1960, verwijzing door Tuinman 2002, p. 23.

¹³⁸ Van Gennep 1969, p. 13-15, geciteerd door: Lukken 1999, p. 82.

¹³⁹ Rosseels 1995, p. 14.

7.5 Toenemende pluriformiteit ten aanzien van overgangsrituelen

Overgangsrituelen hebben betrekking op de individuele levenscyclus, maar zij komen ook steeds weer bij mensen voor. Volgens Lukken moet het ritueel daarom in zekere zin ook mogelijk zijn zonder aanzien des persoons. Overgangsrituelen zouden op een enigszins voorspelbare manier moeten worden vormgegeven, zodat het door de gemeenschap als een herkenbaar, herhalend element wordt gezien in de levensloop. Maar door de grote pluriformiteit ten aanzien van overgangsrituelen wordt de collectiviteit van het ritueel doorbroken. Tegelijkertijd zijn er ook de uitdagingen van nieuwe situaties en overgangen, waarbij nog geen modellen beschikbaar zijn.¹⁴⁰

Al in 1984 pleitte Lukken voor nieuwe overgangsrituelen. In eerste instantie zag hij daarvoor nog een taak voor het pastoraat, zolang de samenleving er zelf nog niet in voorzag. Maar inmiddels is het niemandsland tussen de christelijke sacramenten¹⁴¹ en algemeen menselijke overgangsrituelen aan het verdwijnen. Naast de sacramenten ontstaan in Nederland nieuwe, seculiere overgangsrituelen. Men koos nog al eens voor het christelijke sacrament ‘bij gebrek aan beter’, nog niet iedereen weet de weg naar het alternatieve circuit te vinden.¹⁴²

7.6 Het huwelijksritueel: een overgangsritueel

Lukken noemt het huwelijksritueel een overgangsritueel, een ritueel bij de overgang van het ongehuwde leven naar het gehuwde leven. Het kerkelijk huwelijk markeert officieel nog de overgang van het gezin waar men uitkomt naar het samenwonen met de huwelijkspartner, maar ook in kerkelijke kring komt dit niet meer zo vaak voor. Bij het vieren van een huwelijk is er vaak geen sprake meer van een letterlijke overgang. Het is niet meer het begin van het partnerschap of het samenwonen. Het huwelijksritueel wordt nu door velen meer gezien als een bevestigingsritueel van de relatie en het vieren van de duurzaamheid van een relatie, dan dat het een letterlijke overgang is.¹⁴³

Maar gevoelsmatig wordt het vaak nog wel beleefd als een overgang. Het voltrekken van het huwelijksritueel na een periode van samenwonen wordt over het algemeen beslist nog wel ervaren als een overgang in de relatie van voorlopig naar definitief, en vaak ook van privé naar publiek, van informeel naar institutioneel. Het ritueel verloopt in onze cultuur meer gefaseerd. Vroeger kende men de fasen van de verloving en vervolgens het huwelijk, nu kent men de fasen van het samenwonen en vervolgens het huwelijk.¹⁴⁴ Ook als men al een tijd samenwoont, is de beslissing om te trouwen een stap die men vieren wil. En als men al eerder getrouwd is geweest, betekent een nieuw huwelijk de overgang naar een nieuwe levensfase.¹⁴⁵

Vanaf de jaren negentig is er sprake van een toenemende pluriformiteit en grote creativiteit ten aanzien van het seculiere huwelijksritueel. Het burgerlijk huwelijksritueel voor de ambtenaar van de burgerlijke stand wordt ook steeds creatiever, persoonlijker en informeler. Er wordt ook meer naar een passende plek gezocht om te trouwen, buiten de standaardmogelijkheid om in het gemeentehuis te trouwen.¹⁴⁶ Lukken schrijft ook over de

¹⁴⁰ Lukken 1999, p. 84.

¹⁴¹ Sacramenten zijn plechtige momenten waarin op rituele wijzen belangrijke momenten in een mensenleven gevierd worden in de christelijke kerken.

¹⁴² Lukken 1999, p. 245.

¹⁴³ Idem, p. 260.

¹⁴⁴ Idem, p. 261.

¹⁴⁵ Berkvens-Stevelinck 2007, p. 27.

¹⁴⁶ Lukken 1999, p. 261.

mogelijke rol van het HV bij het vormgeven van een huwelijksritueel.¹⁴⁷ Daarnaast spreekt hij over rituelenbureaus die huwelijksvieringen aanbieden. Het nieuwe rituele aanbod is volgens Lukken zelfs zo groot en divers dat men kan spreken van een rituele ‘markt’ van huwelijksrituelen, die sterk door de commercie beïnvloed wordt. Niet alles ziet hij als een verrijking, maar hij benadrukt dat nu wel tenminste de mogelijkheid bestaat om het ritueel op een expressievere en adequate wijze vorm te geven en het te maken tot een zinvol overgangsrITueel.¹⁴⁸

7.7 Tot slot

De humanistische relatieviering zie ik als een van de vormen die vallen onder de toenemende pluriformiteit ten aanzien van overgangsrITuelen, zoals Lukken ook zelf al benoemd. Op basis van de verzamelde gegevens in dit hoofdstuk ga ik er van uit dat de humanistische relatieviering gezien kan worden als een overgangsrITueel waarbij stil wordt gestaan bij het verleden, heden en de toekomst. Het stel neemt afscheid en maakt zich los van de positie als ongehuwd stel, waarna het stel de nieuwe positie op rituele wijze uitdrukt en waarbij ze worden opgenomen in de nieuwe groep van gehuwden. In de humanistische relatieviering kunnen alle drie de fasen aan bod komen met de nadruk op het op rituele wijze uitdrukken van de nieuwe positie in het heden. Dit wordt verder uitgelegd in het volgende hoofdstuk bij paragraaf 8.4. Levensverhaal. Het is nu tijd om te gaan kijken naar betekenisgeving en vormgeving van humanistische relatievieringen.

¹⁴⁷ Lukken 1999, p. 262.

¹⁴⁸ Idem, p. 260-262.

8 Humanistische relatievieringen – een afbakening

8.1 Inleiding

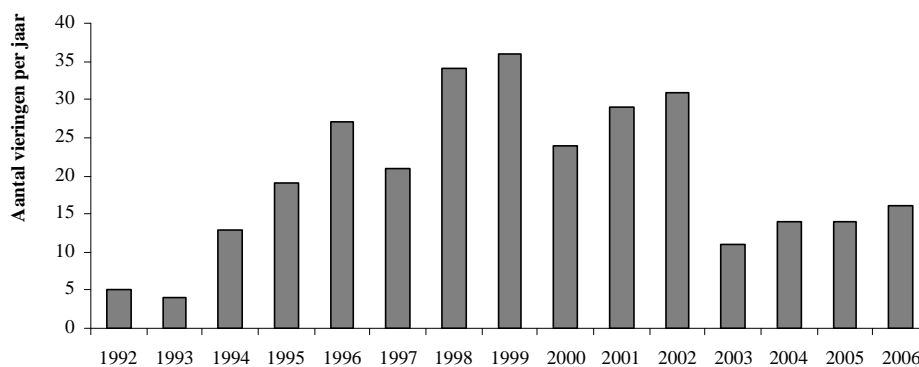
Dit hoofdstuk gaat specifiek over de betekenisgeving en vormgeving van humanistische relatievieringen. Ik begin met het beschrijven van de historische context daarvan in Nederland. Vervolgens omschrijf ik de term humanistische relatieviering. Daarna vertel ik over de betekenissen die stellen kunnen geven aan de viering, aan de hand van het levensverhaal, het relatieverhaal en het levensbeschouwelijke verhaal. Per verhaal geef ik aan hoe de betekenisgeving terugkomt in de vormgeving van de viering. Ik wijd vervolgens nog een aparte paragraaf aan de vormgeving van de viering.

8.2 Historische context

Bij de oprichting van het HV in Nederland in 1946 was een van de motieven het aanbieden van humanistische dienstverlening. In de 50-er jaren van de vorige eeuw is er aarzelend een begin gemaakt met huwelijksvieringen. Dit werd spoedig afgeblazen, omdat men geen pseudo-kerk wilde worden en men vond dat mensen het zelf moesten doen. In de 80-er en 90-er jaren kwam er meer aandacht voor rituelen, met name onder de eerste generatie niet-katholieken.¹⁴⁹

Het HV begon in de 80-er jaren opnieuw met de dienstverlening humanistische relatievieringen. Door de algemene tendensen van secularisatie en individualisatie kwamen toen herhaaldelijk verzoeken binnen bij het HV om begeleiding bij het vieren van een relatie op een eigen en eigentijdse wijze. De behoefte leefde om op een wat plechtige manier stil te staan bij de keuze voor elkaar en het vieren van de relatie. Na een periode van terughoudendheid door het HV werd deze behoefte erkend.¹⁵⁰

De dienstverlening humanistische relatievieringen werd eerst opgepakt door een groep vrijwilligers. Tegenwoordig verloopt het via het landelijk bureau van het HV. Daar komen de aanvragen binnen voor vieringen en medewerkers van het HV koppelen vervolgens de aanvragen aan begeleiders van vieringen. Daarbij wordt gelet op het vinden van een begeleider in de regio van het paar. Na het tot stand komen van het contact tussen de begeleider en het paar start de begeleiding. De begeleiders zijn humanistisch geestelijk verzorger en hebben een speciale opleiding gevolgd. In 2007 stonden er 27 begeleiders geregistreerd bij het HV.

Figuur 8.1 Aantal vieringen per jaar

¹⁴⁹ Kruijff, de, 2000.

¹⁵⁰ Idem, p. 30-31.

In Figuur 8.1¹⁵¹ valt te zien dat in 1998, 1999 en 2002 de meeste humanistische relatievieringen stonden geregistreerd bij het HV. In deze jaren kwam het aantal vieringen per jaar uit boven de 30. Vanaf 2003 was het gemiddelde aantal geregistreerde vieringen nog maar 14. Dit hoeft niet te betekenen dat er ook daadwerkelijk minder humanistische relatievieringen plaatsvonden in de afgelopen jaren. Alleen het aantal geregistreerde vieringen bij het HV is afgenomen.¹⁵²

Over de mensen die gebruik maken van deze dienstverlening vertellen De Kruyf en Metselaar dat het in Nederland vooral blijkt te gaan om hoogopgeleiden en dat binnen deze groep de eerste generatie ex-katholieken het grootst is. De verklaringen die ze daarvoor geven zijn dat hoger opgeleiden hun behoefte duidelijk kenbaar maken om bij de huwelijksplechtigheid een verdiepend onderdeel te hebben, en mensen die zijn opgegroeid met rituelen zien daar na hun afscheid van de kerk nog steeds de waarde van. Het onderscheid tussen katholieken en protestanten is volgens hen dat bij protestanten vooral het woord belangrijk was en de rituele vormgeving, het beleven, veel minder uitgesproken.¹⁵³

8.3 Omschrijving humanistische relatieviering

Het HV omschrijft de humanistische relatieviering in de folder *Vieren dat je voor elkaar kiest* als ‘een moment van bezinning, waarin persoonlijke symboliek en zelfgekozen rituelen het gezamenlijke geluk bezegelen.’¹⁵⁴ Op de website van het HV wordt benadrukt dat je het vieren van een relatie voor jezelf doet en op een persoonlijke manier: ‘Om te laten zien hoe blij je bent samen te zijn en samen het leven - jullie leven - vorm te geven. Om te laten zien wat jullie bindt en wat jullie belangrijk vinden. Op een sobere of juist uitbundige manier. Met symbolen die jullie kiezen. Met een viering die echt júllie viering is.’¹⁵⁵

Het eigene aan humanistische vieringen is dat het accent ligt op het persoonlijke verhaal, het stel staat centraal in de viering. Het gaat ook om het vorm geven aan de unieke plaats van het stel in de groep van familie en vrienden. De partners willen ten overstaan van de mensen die belangrijk voor hen zijn hun liefde en keuze voor elkaar duidelijk maken.¹⁵⁶ De relatieviering is qua vorm en inhoud een afspiegeling van de manier van leven, de levensvisie en de relatie van het paar en door maatwerk draagt elke viering altijd een uniek karakter.¹⁵⁷

Ik omschrijf een humanistische relatieviering als een viering waarin de relatie van het stel op een persoonlijke manier en op symbolische wijze wordt gevierd in verbondenheid met vrienden en familie. Het stel voelt zich verwant met de waarden van het humanisme en de viering wordt op humanistische wijze vormgegeven.

Het bijzondere van deze viering in vergelijking met de burgerlijke plechtigheid en de kerkelijke viering is ook dat er niet een grotere gemeenschap in de persoon van de ambtenaar of de kerkelijke voorganger vertegenwoordigd wordt, maar dat de aanwezige kring van familie en vrienden de horizon is van de gemeenschap waarbinnen het stel van hun liefde en vriendschap wil getuigen.

¹⁵¹ De gegevens zijn gebaseerd op de ingevulde registratieformulieren van humanistische vieringen van 1992-2006 bij het Humanistisch Verbond.

¹⁵² In hoofdstuk 2 bij de paragraaf ‘Huwelijken in Nederland – enkele cijfers’ wordt hier een mogelijke verklaring voor gegeven.

¹⁵³ Kruyf, de en Metselaar 2002, p. 37.

¹⁵⁴ Folder ‘Vieren dat je voor elkaar kiest’, Uitgave December 2001, Humanistisch Verbond.

¹⁵⁵ Redactie HV, <http://www.humanistischverbond.nl/diensten/relatieviering.html>

¹⁵⁶ Janssens 2002, p. 66.

¹⁵⁷ Kruyf, de en Metselaar, 2002, p. 32.

In de humanistische relatieviering zijn drie verhalen uitgangspunt en ijkpunt: het levensverhaal, het relatieverhaal en het levensbeschouwelijke verhaal.¹⁵⁸ Deze drie verhalen zijn de basis en de ingrediënten voor de vorm en de inhoud van de viering. Ik hanteer deze indeling om te vertellen welke betekenissen paren geven aan de humanistische relatieviering en hoe deze betekenissen terugkomen in de vormgeving van de viering.

8.4 Levensverhaal

De betekenis die stellen geven aan de relatieviering ten aanzien van het persoonlijke levensverhaal is dat de viering een overgang markeert in het levensverhaal. De relatieviering in zijn geheel kun je zien als een overgangsritueel van het ongehuwde leven naar het gehuwde leven. Relatievieringen komen voort uit de behoefte van mensen om stil te staan bij deze overgang, om deze mijlpaal in hun leven te markeren.¹⁵⁹ In een relatieviering wordt deze overgang symbolisch weergegeven en wordt er bewust stilgestaan bij de (gevoelsmatige) veranderingen in de levensloop van het paar. De verandering krijgt een eigen plek in het levensverhaal.

Dit sluit aan bij hoofdstuk 7 over overgangsrituelen. Daarin werd beschreven dat overgangsrituelen drie fasen kennen: de fase van scheiding van de vorige sociale situatie of positie, het tussenstadium waarbij de verandering wordt uitgedrukt en als laatste de fase van integratie in de nieuwe groep.¹⁶⁰ In de humanistische relatieviering kunnen deze drie fasen vergeleken worden met de aandacht die er is in de vieringen voor het verleden, heden en de toekomst van het stel. De viering is altijd ingebed in een traditie, vanuit het verleden, in het heden, naar de toekomst.¹⁶¹

8.4.1 Verleden

In een humanistische relatieviering kun je de fase van scheiding van het verleden zien als het moment waarop er wordt stilgestaan bij het verleden. Het stel neemt afscheid van het verleden, het leven als ongehuwde, het leven voor het moment dat men trouwt. In de viering kan er worden gesproken over belangrijke gebeurtenissen uit het verleden en over hoe het stel elkaar heeft leren kennen en tot het moment van trouwen is gekomen.

Een huwelijksritueel dat de fase van scheiding van het verleden kan symboliseren is het ‘weggeven’ van het ongehuwde kind door een van de ouders. De vrouw treedt dan bijvoorbeeld aan de arm van haar vader de viering binnen en de vader geeft de dochter over aan de partner van de vrouw. Het markeert het definitieve verlaten van het ouderlijk huis, ook als het stel allang samenwoont.¹⁶²

In vele huwelijksvieringen wordt er ook een kaars aangestoken als ritueel om te denken aan iemand die afwezig is, gescheiden ouders, zieke familieleden of overleden dierbaren. Bij bijna elk huwelijksfeest wordt de afwezigheid van bepaalde mensen betreurd. Door aan het begin van de viering een kort moment stil te staan bij deze afwezigen, worden de afwezigen bij de viering betrokken. Ook kan men de aangestoken kaars na de viering aan een dierbare overhandigen.¹⁶³

¹⁵⁸ Kruyf, de en Metselaar, 2002, p. 37.

¹⁵⁹ Idem, p. 31.

¹⁶⁰ Van Genneep 1969, p. 13-15, geciteerd door: Lukken 1999, p. 82.

¹⁶¹ Kruyf, de en Metselaar, 2002, p. 32.

¹⁶² Berkvens-Stevelinck 2007, p. 27.

¹⁶³ Idem, p. 27.

8.4.2 Heden

De relativiering in zijn geheel kan gezien worden als het markeren van een bijzonder moment in het heden. Volgens de drie fasen in het overgangsritueel van Van Gennep kan er in de viering ook gesproken worden over het heden als een tussenstadium in het overgangsritueel.¹⁶⁴ Het moment in de viering waarop het paar bewust stil staat bij de definitieve keuze voor elkaar en dit hardop tegen elkaar en de aanwezigen uitspreekt, kun je zien als het tussenstadium in het overgangsritueel. Op dat moment vindt de (gevoelsmatige) overgang plaats van ongehuwd naar gehuwd. Het paar kan dit doen door een antwoord te geven op de huwelijksvragen en of door een persoonlijk geschreven tekst naar elkaar uit te spreken. Ook het ritueel van het uitwisselen van de ringen kan dit moment symboliseren.

8.4.3 Toekomst

De integratie in de nieuwe positie kan je zien als het moment waarop het paar als een getrouwd paar wordt gezien en welkom wordt geheten door de aanwezigen bij de relativiering. Dan wordt er ook stilgestaan bij de toekomst van het paar. In de viering maakt het paar vaak kenbaar hoe zij hun leven verder samen willen delen. Dit kan in de viering tot uitdrukking komen door teksten die de partners naar elkaar uitspreken of in teksten die naaste familie of vrienden uitspreken naar het paar toe. Het kan ook tot uitdrukking komen in een ritueel, waarbij bijvoorbeeld de aanwezigen samen toosten op de toekomst van het getrouwde paar.

8.5 Relatieverhaal

De betekenis die het stel geeft aan de relativiering ten aanzien van het relatieverhaal is dat de viering uitdrukt wat de personen voor elkaar betekenen. In die betekenis voor elkaar komen zowel gevoelens naar voren als wat de relatie bijzonder maakt. Het paar wil dit naar elkaar toe én publiekelijk uitspreken, voor vrienden en familie. Het paar kiest er voor om hun leven samen te delen, op basis van een gedeeld verleden waarin de relatie gegroeid is en met het oog op de toekomst. Een gemeenschappelijke kenmerk van de mensen die een relativiering houden is dat de relatie getypeerd wordt door duurzaamheid, continuïteit en toekomstgerichtheid.¹⁶⁵

Het paar maakt vaak zelf, op een persoonlijke manier, in de viering kenbaar wat de relatie bijzonder maakt en hoe zij hun leven verder samen willen delen.¹⁶⁶ Dit doet het stel vaak door middel van het uitspreken van een trouwbelofte.¹⁶⁷ Bij de trouwbelofte in de humanistische relativiering gaat het om een persoonlijke, zelfgeschreven tekst, een persoonlijke intentieverklaring. De trouw die wordt beloofd is geen belofte om je te houden aan leefregels die van hogerhand worden opgelegd, de belofte vloeit voort uit wat de partners voor elkaar voelen en voor elkaar willen betekenen.¹⁶⁸

Daarnaast kan het relatieverhaal tot uitdrukking komen in zelfgekozen teksten, muziek en rituelen, zoals in het uitwisselen van de ringen. Het uitwisselen van de ringen benadrukt de

¹⁶⁴ Van Gennep 1969, p. 13-15, geciteerd door: Lukken 1999, p. 82.

¹⁶⁵ Kruyf, de en Metselaar, 2002, p. 36.

¹⁶⁶ Idem, p. 32.

¹⁶⁷ Volgens de Van Dale betekent trouwbelofte: het beloven een huwelijk aan te gaan. In het dagelijks spraakgebruik wordt ook wel gesproken van trouwgeloften, maar in de Van Dale komt dit woord niet voor. In de kerk en op het gemeentehuis gaat het om een vaststaande trouwbelofte die hardop wordt herhaald door het paar of wordt beantwoord met 'ja, ik wil'. In de humanistische relativiering hoeft het niet altijd letterlijk te gaan om een belofte. Het woord trouwbelofte wordt hier echter wel gebruikt, omdat dit een gebruikelijk en herkenbaar woord is voor dit onderdeel van de viering.

¹⁶⁸ Janssens 2002, p. 66-67.

band die het stel samen heeft en de wil van het stel om aan die band trouw te blijven.¹⁶⁹ De ring, in de vorm van een cirkel, staat voor oneindigheid: ‘Het is het symbool van vereniging en vervulling, een belangrijk teken van toewijding en de lichamelijke en geestelijke eenwording wanneer twee mensen elkaar liefhebben’.¹⁷⁰ In de humanistische relatieviering wordt het uitwisselen van de ringen niet gezien als lege plichtpleging, omdat er iets bij wordt gezegd door de mensen zelf, zoals ‘Deze ring staat voor oneindige verbondenheid’.¹⁷¹

8.6 Levensbeschouwelijk verhaal

De betekenis die het stel geeft aan de relatieviering ten aanzien van het levensbeschouwelijke verhaal is dat het stel hun levensbeschouwing tot uitdrukking wil brengen, de eigen manier van kijken naar de wereld en andere mensen. Het stel wil met de viering aan anderen laten zien hoe ze in het leven staan. Bij de humanistische relatieviering staat het humanisme als levensbeschouwing centraal.

Belangrijke humanistische uitgangspunten zijn het centraal stellen van de mens, menselijke waardigheid, gelijkheid en gelijkwaardigheid, autonomie en verbondenheid en vrijheid.¹⁷² Het gaat niet om dogma’s, maar om karakteristieken waarin humanistisch georiënteerde mensen zich duidelijk herkennen. Tijdens de viering laten stellen in teksten en rituelen zien welke humanistische waarden voor hen belangrijk zijn. Het gaat er daarbij niet om dat de uitgangspunten op abstract niveau zichtbaar en kenbaar worden gemaakt.¹⁷³ Humanistische uitgangspunten komen eerder impliciet dan expliciet naar voren.¹⁷⁴

In de humanistische relatieviering zijn de volgende begrippen belangrijk:

- doorzichtigheid: er wordt in de viering duidelijk gemaakt wat de viering en de handelingen in de viering betekenen voor het paar en de aanwezigen;
- participatie: het paar en de aanwezigen nemen actief deel aan de viering;
- gelijkwaardigheid: horizontaal en niet verticaal tussen partners, tussen het paar en de aanwezigen en tussen de begeleider van de viering en de aanwezigen, ongeacht seksuele voorkeuren;
- ruimte: het paar bepaalt in belangrijke mate de vormgeving en de inhoud en de locatie van de viering;
- maatwerk: elke viering is uniek, er zijn geen voorgeschreven patronen of teksten.¹⁷⁵

Er is in dit onderzoek voor gekozen om aandacht te besteden aan drie inhoudelijke elementen van de humanistische relatieviering: de mens centraal, de vrijheid om de viering zelf vorm te geven en verbondenheid. Naast de inhoudelijke elementen wordt er aandacht besteed aan twee formele elementen: de begeleider van de viering en de locatie van de viering. Het humanistische van de viering kan zich uiten door te kiezen voor een humanistisch geestelijk verzorger als begeleider van de viering en door te kiezen voor een vrije locatie en bijvoorbeeld niet in een kerk.¹⁷⁶

¹⁶⁹ Berkvens-Stevelinck 2007, p. 28.

¹⁷⁰ Issidorides 2004, p. 18.

¹⁷¹ Redactie NRC Handelsblad 28 oktober 1995.

¹⁷² Gasenbeek en Winkelaar 2007, p. 58.

¹⁷³ Kruyf, de en Metselaar, 2002, p. 34.

¹⁷⁴ Idem, p. 36.

¹⁷⁵ Idem, p. 31.

¹⁷⁶ DeBuck 2002, p. 6-7.

8.6.1 De mens centraal

De mens en de menselijke vermogens staan in het humanisme centraal, mensen dienen zelf, met alles wat ze hebben en zijn, zin te geven aan hun bestaan. De wereld is wat ze is en verwijst niet naar een andere werkelijkheid.¹⁷⁷ Het centraal stellen van de mens staat tegenover kerkelijke huwelijken waarbij God centraal staat.¹⁷⁸

8.6.2 Vrijheid om de viering zelf vorm te geven

In het humanisme verwijst de menselijke vrijheid naar het maken van eigen keuzes ten aanzien van het eigen bestaan.¹⁷⁹ De stellen maken zelf de keuze om hun relatie te vieren met een viering en hebben de vrijheid om de viering zelf vorm te geven. Dit staat tegenover kerkelijke huwelijken waarbij er sprake is van een min of meer vast patroon van teksten en rituelen. Vrijheid betekent in het humanisme zelfbewust keuzes maken met verantwoordelijkheid voor de gevolgen van die keuze.¹⁸⁰

8.6.3 Verbondenheid

In de humanistische visie zijn mensen op elkaar aangewezen en ervaren mensen zin doordat ze zich verbonden voelen met personen en dingen om ons heen.¹⁸¹ In een humanistische relatieviering wordt verbondenheid tussen mensen onderling intens en sterk ervaren. Ook de verbondenheid met het verleden, heden en de toekomst staat centraal in de viering.¹⁸²

Rituelen nodigen mensen uit om stil te staan bij de verbondenheid met anderen en deze op symbolische wijze tot uitdrukking te brengen. De rituelen krijgen waarde doordat ze gedeeld worden met anderen.¹⁸³ Daarmee kunnen diepere lagen worden bereikt die uitnodigen tot het actief ervaren van de op dat moment gevoelde belangrijke bindingen en emoties.¹⁸⁴

De verbondenheid met de aanwezigen komt ook tot uitdrukking in de bijdrage die familie en vrienden leveren aan de viering zelf. Die bijdrage kan bestaan uit het houden van een toespraak, het voorlezen van een gedicht of tekst en of het uitvoeren van muziek. Op deze manier wordt de viering een gezamenlijke beleving.¹⁸⁵

8.7 Vormgeving

Op basis van de literatuur en uit de voorbereiding op dit onderzoek ga ik er van uit dat drie elementen een belangrijke rol spelen in de vormgeving van humanistische relatievieringen: teksten, rituelen en muziek.

8.7.1 Teksten

Als onderdeel van de humanistische relatievieringen worden er diverse teksten (proza of gedichten) uitgesproken, die speciaal voor de gelegenheid worden gekozen door het paar en of door familie, vrienden en de begeleider van de viering.¹⁸⁶ Het stel kan er zelf voor kiezen hoeveel ze willen vertellen in de viering en kan er ook voor kiezen niets te zeggen. Meestal

¹⁷⁷ Gasenbeek en Winkelaar 2007, p. 58-61.

¹⁷⁸ Met kerkelijke huwelijken worden hier niet alle kerkelijke huwelijken bedoeld. Kerkelijke huwelijken vinden in verschillende gradaties plaats, van traditioneel tot meer vrijzinnig.

¹⁷⁹ Gasenbeek en Winkelaar 2007, p. 65-67.

¹⁸⁰ Idem, p. 65-67.

¹⁸¹ Idem, p. 63-65.

¹⁸² Kruyf, de en Metselaar, 2002, p. 31.

¹⁸³ Janssens 2002, p. 62.

¹⁸⁴ Idem, p. 69.

¹⁸⁵ Berkvens-Stevelinck 2007, p. 29.

¹⁸⁶ Idem, p. 29.

wil het paar aan de familie en vrienden vertellen wat ze van het huwelijk verwachten en waarom ze voor een huwelijk met de ander hebben gekozen. Zij ervaren vaak het verlangen om een statement te maken. Er kan een persoonlijke belofte worden uitgesproken naar de partner of er kan een antwoord worden gegeven op een vrije vorm van de officiële huwelijksvragen.¹⁸⁷

Bij het burgerlijk huwelijk worden vaak de officiële juridisch geldige huwelijksvragen uitgesproken, maar soms kiest men voor een herhaling van de huwelijksvragen in de relatieviering, omdat men dan de vrije keus heeft om aangepaste vragen te gebruiken. En daarbij wordt meestal ook uitgesproken: ‘U mag de partner kussen’.¹⁸⁸

Vaak houdt de begeleider van de viering een toespraak over waarom het stel hun relatie met een humanistische relatieviering wil vieren en vertelt de begeleider over wat ze in de voorgesprekken hebben verteld over elkaar en wat ze voor elkaar betekenen. Het schetsen van een levendig portret van het paar en een persoonlijk woord aan hen door familie, vrienden of de begeleider van de viering richt de aandacht op het stel en betreft de aanwezigen nauw bij wat er gaat gebeuren.¹⁸⁹ Als afsluiting van de relatieviering kan een wens worden uitgesproken voor het toekomstige leven van het nieuwe paar.¹⁹⁰

8.7.2 Rituelen

Het vinden van de juiste rituelen (symbolen, symbooltaal en symboolhandelingen) ontstaat in de voorgesprekken die de begeleider van de viering heeft met het stel. In die voorgesprekken wordt stilgestaan bij beelden die voor het stel van speciale betekenis zijn. Vervolgens kan men met die beelden aan de slag gaan, men kan er iets zichtbaars van maken in de vieringen, zo wordt de viering een soort ‘doe’-activiteit.¹⁹¹ Bij een humanistische relatieviering gaat het om de betekenis die de betrokkenen zelf geven aan de rituelen.¹⁹²

Er zijn veel verschillende soorten rituelen mogelijk in de relatieviering. Er bestaan vele traditionele huwelijksrituelen die mogelijk zijn in de relatieviering, zoals het ‘weggeven’ van de bruid door de vader, het uitwisselen van de ringen en het branden van een kaars. Het paar kan ook rituelen kiezen uit allerlei tradities die hen aanspreken, zoals het joodse gebruik om amandelen en rozijnen uit te delen aan de gasten als symbool van de bitterheid en zoetheid van het leven.¹⁹³

In humanistische relatievieringen komt ook vaak een zelfgekozen ritueel voor. Door zelf invulling en betekenis te geven aan het ritueel, maakt het paar duidelijk wat de relatie voor hen zo bijzonder maakt. Voorbeelden hiervan uit humanistische relatievieringen die hebben plaatsgevonden zijn: een ritueel waarbij een stel over een vuur sprong om te laten zien dat ze voor elkaar door het vuur gaan, een ritueel waarbij een stel een stuk klei neerlegde in de viering waarin iedere aanwezige een vingerafdruk achterliet, als persoonlijk teken voor de toekomst en een stel trok granen uit korenschoven en deelden deze uit aan de aanwezigen, zodat alle genodigden een graantje konden meepikken.¹⁹⁴

¹⁸⁷ Berkvens-Stevelinck 2007, p. 28.

¹⁸⁸ Idem, p. 28.

¹⁸⁹ Idem, p. 27-28.

¹⁹⁰ Idem, p. 28.

¹⁹¹ Loenen, van, 1995, p. 40.

¹⁹² Kruyf, de en Metselaar, 2002, p. 32.

¹⁹³ Bakker, Boer en Lanser 1994, p. 116-117.

¹⁹⁴ Loenen, van, 1995, p. 41.

8.7.3 Muziek

Muziek is een onmisbaar element van iedere relatieviering. In iedere viering komt muziek voor die speciaal door het paar voor de viering is gekozen.¹⁹⁵ Muziek heeft verschillende functies in de relatieviering. Het heeft een decoratieve functie, het kleedt de viering aan en zorgt voor afwisseling tussen de verschillende onderdelen van de viering. Het zorgt voor sfeervolle intermezzo's, verhoogt het ceremoniële karakter van de viering en heeft een affectieve functie.¹⁹⁶ Muziek roept emoties op en versterkt emoties bij mensen. Muziek richt zich niet alleen tot het oor, alle zintuigen zijn ermee gemoeid, heel de lichamelijkeheid.¹⁹⁷

Muziek heeft ook een ontspanningsfunctie, het zorgt voor momenten van rust en voor gezelligheid. De esthetische functie van muziek speelt een centrale rol, het is een voorwaarde voor alle andere functies en vermengd met de andere functies. Mensen hebben behoefte aan mooie dingen, maar wat mensen mooi vinden kan heel persoonsgebonden zijn.¹⁹⁸ In de relatieviering wordt ook vaak gelet op de inhoud van de liederen. Mensen kiezen vaak voor liederen die een persoonlijke betekenis hebben voor hen door bepaalde herinneringen en ook kan de tekst van het lied een speciale betekenis hebben.

Muziek kan ook een leidende functie hebben bij het uitvoeren van rituele handelingen, doordat het bijvoorbeeld het tempo bepaalt en een diepere betekenis aan het geheel geeft. Muziek is een integrerend en onmisbaar element van het ritueel, omdat muziek de kracht heeft een andere, diepere wereld op te roepen. In momenten van stilte en muziek ontstaat er ruimte voor reflectie, bezinning, ruimte om na te denken over kwesties in het eigen leven.¹⁹⁹

8.8 Tot slot

In dit hoofdstuk is het onderwerp humanistische relatievieringen afgebakend. Er zijn drie verhalen aan bod gekomen die een belangrijke rol spelen bij de betekenisgeving en vormgeving van de humanistische relatieviering: het levensverhaal, het relatieverhaal en het levensbeschouwelijke verhaal. In de vormgeving van de viering spelen drie elementen een belangrijke rol: teksten, rituelen en muziek. Vooraf aan de resultaten van de interviews geef ik in het volgende hoofdstuk eerst een uitgebreide beschrijving van de opzet van het onderzoek.

¹⁹⁵ Berkvens-Stevelinck 2007, p. 29.

¹⁹⁶ Broeckx, 1967, p. 194.

¹⁹⁷ Lukken 1999, p. 288.

¹⁹⁸ Broeckx, 1967, p. 194.

¹⁹⁹ Janssens 2002, p. 70.

9 Opzet van het onderzoek

9.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt de opzet van het onderzoek beschreven. Ik begin met het beschrijven van het onderzoekstype: kwalitatief onderzoek. Vervolgens ga ik in op de methodologische kwaliteit, betrouwbaarheid en validiteit van het onderzoek aan. Daarna wordt de opzet van het onderzoek beschreven met de ontwikkeling van de centrale begrippen, het selecteren en vinden van respondenten en de open interviews. Tot slot beschrijf ik hoe ik de informatie uit de interviews heb verzameld en verwerkt.

9.2 Onderzoekstype: kwalitatief onderzoek

Om de betekenis die mensen geven aan een humanistische relatievinding te kunnen onderzoeken en na te gaan hoe deze betekenis terugkomt in de vormgeving is gekozen voor kwalitatief onderzoek. Dit type onderzoek gaat voor een belangrijk deel uit van het idee dat menselijk gedrag moet worden verklaard op basis van betekenisverlening en ervaringen in het dagelijks leven. Mensen construeren hun wereld door hun eigen ervaring, betekenisgeving en gedrag.²⁰⁰

Het betreft hier een explorerend onderzoek gericht op de betekeniswereld achter de humanistische relatievindingen, omdat er nog weinig bekend is over dit onderwerp. Het voordeel van kwalitatief onderzoek is dat je kunt inspelen op wat je tijdens het onderzoek allemaal tegenkomt. De informatie wordt open en flexibel verzameld met interactie tussen de respondent en onderzoeker om betekenissen te kunnen achterhalen. De analyse werkt met de alledaagse, natuurlijke taal, om zo dicht mogelijk bij de gewone sociale en persoonlijke werkelijkheid te blijven.²⁰¹

Kwalitatief onderzoek geeft ook de mogelijkheid om het verzamelen van de gegevens bij te sturen en de probleemstelling te herzien. Het onderzoek is cyclisch-interactief, er wordt afwisselend verzameld en geanalyseerd. De logica om de onderzoeksconclusies aannemelijk te maken is bij kwalitatief onderzoek van informele aard. Er wordt gebruik gemaakt van analytische inductie. Dat houdt in dat je door logisch te redeneren op basis van de bevindingen met betrekking tot concrete gevallen tot meer algemene uitspraken probeert te komen.²⁰² Bij dit onderzoek worden tenslotte op basis van acht interviews met in totaal zestien respondenten conclusies getrokken over betekenisgeving en vormgeving van humanistische relatievindingen.

Bij kwalitatief onderzoek gaat men in het algemeen door met interviewen totdat het verzadigingspunt is bereikt, dat is het punt waarop er geen nieuwe informatie meer wordt gevonden. In dit afstudeeronderzoek was de tijd beperkt en kon het verzadigingspunt niet vastgesteld worden. De resultaten van dit onderzoek hebben daardoor een voorlopig karakter.

Om inzicht te krijgen in de betekenisgeving en ervaringen van mensen moeten kwalitatieve onderzoekers zich inzetten als persoon. De onderzoekers zijn als het ware zelf hun eigen instrument. In ieder kwalitatief onderzoek is het belangrijk dat de interviewer een goede

²⁰⁰ Maso en Smaling 1998, p. 10.

²⁰¹ Idem, p. 9.

²⁰² Idem, p. 9-10.

relatie onderhoudt met de respondent en zich goed kan inleven in de belevingswereld van de ander.²⁰³

9.3 Kwalitatief onderzoek en de samenhang tussen de levensbeschouwing van de onderzoeker en die van de respondenten

In dit onderzoek is levensbeschouwing onder andere verbonden met het object van studie en met de onderzoeker. De betekenis die de respondenten geven aan humanistische relatievieringen hangt samen met de huidige (mogelijk humanistisch te noemen) levensbeschouwing van de respondenten, en hun religieuze achtergrond. Het gaat hierbij niet om een duidelijk afgebakende levensbeschouwing. In de Nederlandse samenleving is steeds meer sprake van persoonlijke beschouwingen op het leven en op zingeving. Kwalitatief onderzoek is een goede manier om de levensbeschouwing van de stellen verder te onderzoeken, door het exploratieve vermogen van deze vorm van onderzoek doen.²⁰⁴

De probleemstelling van dit onderzoek hangt ook samen met de levensbeschouwing van de onderzoeker. Mede uit de religieuze achtergrond van de onderzoeker is de probleemstelling ontstaan (zie de inleiding van de scriptie). De vraagstelling is daardoor een echte en levendige vraag voor de onderzoeker. Maso spreekt in dit geval van ‘radicale subjectiviteit van de kant van de kwalitatieve onderzoeker’²⁰⁵. Dit geldt vaak bij onderzoek naar en ontwikkeling van levensbeschouwing, wat bij dit onderzoek ook een rol speelt. Doordat de onderzoeker een soortgelijke levensbeschouwelijke ontwikkeling heeft doorgemaakt als de respondenten voelden de respondenten zich waarschijnlijk ook eerder op hun gemak bij de onderzoeker, dan als dit niet het geval was geweest. De respondenten hoefden zich bijvoorbeeld niet te verdedigen voor hun levensbeschouwelijke visie, maar vonden juist aansluiting bij en bevestiging van hun levensbeschouwelijke verhaal, waarin zijzelf ook nog zoekende waren. In kwalitatief onderzoek kan en mag de subjectiviteit van de onderzoeker positief worden ingezet, omdat het bijdraagt aan het streven naar objectiviteit door recht te doen aan het object van studie en het kan ook stimuleren om tot nieuwe theoretische kennis te komen.²⁰⁶

9.4 Methodologische kwaliteit, betrouwbaarheid en validiteit

9.4.1 Methodologische kwaliteit

Om tot zorgvuldige beantwoording van de onderzoeksvraag te komen is er aandacht besteed aan de keuze van de methode en de kwaliteit van het onderzoek. ‘Methodologische kwaliteit is argumentatieve overtuigingskracht van de onderzoeksconclusies.’²⁰⁷ De onderzoeksvragen, de uitwerking van de bestudeerde literatuur en de onderzoeksopzet worden op basis van het verrichte onderzoek beargumenteerd. De conclusies vormen op deze manier zorgvuldige antwoorden op de onderzoeksvraag en de vraagstelling is beantwoordbaar. De argumentatie vindt plaats ten aanzien van de generaliseerbaarheid.²⁰⁸

De onderzoeksconclusies moeten in elk onderzoek recht doen aan het object van studie. ‘Dit “recht doen aan het object van studie” is de betekenis kern van objectiviteit als methodologische norm.’²⁰⁹ De objecten van studie die onderzocht worden zijn in dit geval de

²⁰³ Maso en Smaling 1998, p. 10.

²⁰⁴ Smaling en Hijmans 1997, p. 25-26.

²⁰⁵ Idem, p. 29.

²⁰⁶ Idem, p. 28-30.

²⁰⁷ Maso en Smaling 1998, p. 64

²⁰⁸ Idem, p. 64.

²⁰⁹ Idem, p. 65.

personen die hun relatie met een humanistische relatieviering hebben gevierd. Methodologische objectiviteit kan nooit helemaal gehaald worden, het is slechts een streefdoel, omdat het object van studie kan veranderen.²¹⁰ Door te werken met open interviews is er geprobeerd om zoveel mogelijk recht te doen aan het object van studie, zodat het beeld niet vertekend zou kunnen worden en de personen zoveel mogelijk zelf konden verwoorden wat ze belangrijk vonden. Door de interviews vast te leggen met opnameapparatuur en de gesproken tekst letterlijk uit te werken werd de zorgvuldigheid en betrouwbaarheid van de persoonlijke verwoording vergroot.

9.4.2 Betrouwbaarheid

‘Betrouwbaarheid is afwezigheid van toevallige of onsystematische vertekeningen van het object van studie.’²¹¹ Betrouwbaarheid betekent in kwalitatief onderzoek virtuele herhaalbaarheid van de tussen- en eindresultaten van een onderzoek. In principe zou het onderzoek herhaald moeten kunnen worden, maar dit kan nooit helemaal omdat het object van studie veranderd. Het onderzoek moet intersubjectief navolgbaar zijn, maar men kan nooit weten of een feitelijke herhaling van het onderzoek dezelfde gegevens zal opleveren.²¹² Er zal toch steeds sprake zijn van enige subjectieve interpretatie door de onderzoeker.

Om de externe betrouwbaarheid te verhogen wordt in dit hoofdstuk zorgvuldig beschreven hoe ik te werk ben gegaan. Om de interne betrouwbaarheid te vergroten heb ik de interviews vastgelegd met opnameapparatuur en heb ik tussentijds schriftelijke aantekeningen gemaakt om beschrijvingen en interpretaties te scheiden. Om de argumentatieve betrouwbaarheid te verhogen heb ik regelmatig gesprekken gehad met de scriptiebegeleider en in mindere mate ook met de meezeer van de scriptie.

9.4.3 Validiteit

Validiteit is ‘afwezigheid van systematische vertekeningen’²¹³. Interne validiteit betreft ‘de deugdelijkheid van de argumenten (verzamelde gegevens) en de redenering (onderzoeksopzet en de analyse) die tot de onderzoeksconclusies geleid hebben’²¹⁴. Externe validiteit betreft ‘de generaliseerbaarheid van onderzoeksconclusies naar andere personen, fenomenen, situaties en tijdstippen dan die van het onderzoek’²¹⁵.

Om de interne validiteit te vergroten heb ik de van tevoren uitgewerkte onderzoeksopzet en de theoriegerichte benadering met de methode van analytische inductie zo secuur mogelijk gevolgd. Ik heb tussentijds aantekeningen gemaakt van mijn eigen reflecties en ik heb gewerkt aan een open en dialogische relatie tussen de onderzoeker en de respondenten. Daarnaast heb ik studiegenoten, vrienden en familieleden die buiten het onderzoek stonden, om commentaar gevraagd.

Met betrekking tot de externe validiteit heb ik geprobeerd om een zo gevarieerd mogelijke groep van respondenten te interviewen. De onderzoeksconclusies zullen slechts in beperkte mate generaliseerbaar zijn naar een gehele populatie, omdat ik me heb moeten beperken in tijd en aantallen respondenten en ik geen beeld heb van de totale populatie.

²¹⁰ Maso en Smaling 1998, p. 65.

²¹¹ Idem, p. 68.

²¹² Idem, p. 68.

²¹³ Idem, p. 68.

²¹⁴ Idem, p. 71.

²¹⁵ Idem, p. 73.

9.5 Ontwikkeling centrale begrippen

Het onderzoek is gestart met het formuleren van de probleemstelling van dit onderzoek met een vraag- en doelstelling. Het formuleren daarvan heb ik gedaan op basis van mijn eigen interesse, kennis en ervaringen met humanistische relatievieringen en kerkelijke vieringen. Vervolgens ben ik begonnen met het omschrijven van de centrale begrippen. Daarin ben ik op zoek gegaan naar bestaande inzichten in de literatuur met betrekking tot humanistische relatievieringen. Ik heb het onderwerp breder getrokken naar rituelen, omdat er weinig literatuur te vinden is over specifiek dit onderwerp. Door de literatuurstudie heb ik inzicht gekregen in humanistische relatievieringen en in wat voor elementen ik bij mijn onderzoek wilde betrekken. Ik heb daarin belangrijke begrippen uitgewerkt en verschillende visies gepresenteerd op het onderwerp rituelen en humanistische relatievieringen.

De centrale begrippen zijn gedurende het onderzoek verder aangepast en aangevuld. Ik ben steeds weer op zoek gegaan naar nieuwe respondenten die mijn analyses konden bevestigen, ontkennen of veranderen. Door deze methode kon ik wat de ene respondent als een belangrijk gegeven over humanistische relatievieringen naar voren bracht, toetsen bij de volgende respondent en de verzameling van gegevens bijsturen. Het onderzoek had daardoor een groot exploratief vermogen.

9.6 Respondenten

9.6.1 Het selecteren van respondenten

Voor het onderzoek ben ik op zoek gegaan naar stellen die een humanistische relatieviering hebben gehouden in de afgelopen jaren. Mijn uitgangspunt was het vinden van een zo gevarieerd mogelijke doelgroep wat betreft leeftijd, woonplaats, religieuze achtergrond, opleidingsniveau, beroep en seksuele geaardheid. Hiermee hoop ik bij te dragen aan de algemene geldigheid van de uitkomsten.

In eerste instantie was ik ook bereid om één persoon van het stel te interviewen en niet noodzakelijk het stel samen. Maar omdat de eerste interviews met beide partners samen goed bevielen heb ik vervolgens alleen maar stellen samen geïnterviewd. Het voordeel hiervan was dat de partners elkaar goed konden aanvullen en ook duidelijke verschillen in de betekenisgeving en ervaringen van de partners naar voren kwamen. De stellen vonden het ook prettig om samen geïnterviewd te worden om zo samen fijne herinneringen aan de viering te kunnen ophalen. Het nadeel was dat het niet bij alle onderwerpen duidelijk werd of beide partners er hetzelfde over dachten, omdat in enkele gevallen de ene partner meer aan het woord was dan de andere partner en de partners ook elkaars visies beïnvloedden.

Mijn voorkeur ging uit naar respondenten die hun relatieviering zo recent mogelijk hadden gehouden, in de periode van 2004 tot en met 2007. De reden hiervoor is dat respondenten beter over hun ervaring en de betekenis ervan kunnen vertellen als het redelijk recent heeft plaatsgevonden.

Door te zoeken naar respondenten in humanistische kring, via het Humanistisch Verbond en via de Universiteit voor Humanistiek kwam ik terecht bij humanistische vieringen. Ik heb er op gelet dat de viering geen kerkelijk huwelijk was en meer was dan alleen de verplichte ceremonie van het burgerlijk huwelijk. De ceremonie van het burgerlijk huwelijk mocht wel een onderdeel van de relatieviering zijn. De viering moest ongeveer een uur hebben geduurd om aan mijn definitie van een viering te kunnen voldoen. Verder heb ik gelet op diversiteit in de locaties van de vieringen en in de rituelen in de vieringen. Daarnaast heb ik als voorwaarde

gesteld dat ik per begeleider maar één stel wilde interviewen. Op deze manier kwam ik tot een zo gevarieerd mogelijk beeld van humanistische relatievieringen.

9.6.2 Het vinden van respondenten

Op vier verschillende manieren heb ik respondenten gevonden. Via het Humanistisch Verbond heb ik namen en gegevens ontvangen van begeleiders van relatievieringen en van mensen die een relatieviering hebben gehouden vanaf 1993. Ik heb alleen gebruik gemaakt van de gegevens vanaf 2004. Twee stellen heb ik gevonden via het telefonisch en per mail benaderen van de begeleider van de viering (zie bijlage 2). De begeleider heeft vervolgens contact opgenomen met het stel om het onderzoek uit te leggen en te vragen of ze mee wilden werken. Het eerste voordeel hiervan was dat de begeleider keuze had uit het benaderen van verschillende stellen en we in overleg konden bepalen welk stel waarschijnlijk het beste in het onderzoek zou passen. Het tweede voordeel hiervan was dat de begeleider het stel goed kende en de respondenten daardoor misschien eerder bereid waren om mee te werken. De stellen waren over het algemeen ook erg tevreden over hun begeleider.

Daarnaast heb ik twee stellen gevonden via het versturen van een mail aan alle studenten van humanistiek (zie bijlage 3). Het voordeel van deze methode was het grote bereik van de mail aan honderden studenten humanistiek tegelijk en het werken aan bekendheid van het onderwerp. Het nadeel van deze methode waren de vele reacties van mensen die geen concrete respondenten opleverden of respondenten die niet geschikt waren voor het onderzoek en teleurgesteld moesten worden.

Ik heb twee stellen gevonden door het versturen van een brief met de vraag om deel te nemen aan het onderzoek (zie bijlage 4). Het voordeel hiervan was dat de respondenten rustig over het verzoek konden nadenken en zelf konden beslissen om contact op te nemen en een afspraak te maken. Het nadeel was dat het voor hen ook makkelijker was om het verzoek naast zich neer te leggen. Van de zes brieven heb ik twee reacties gekregen.

Tot slot heb ik twee stellen gevonden via het informele circuit, via een afgestudeerde student humanistiek die op een borrel vertelde over de viering van zijn zoon en via een kennis van de scriptiebegeleider die gesproken had bij een viering. Het voordeel hiervan was dat de zoektocht naar deze respondenten mij geen inspanning kostte. Het nadeel zou kunnen zijn geweest dat de stellen die op deze manier in eerste instantie benaderd waren door hun familielid of vriendin het verzoek voor een interview niet durfden af te wijzen.

Na het eerste contact met de respondenten over het maken van een mogelijke afspraak heb ik de respondenten een mail gestuurd met meer uitleg over de opzet van het interview (zie bijlage 5) als voorbereiding op het interview. In deze mail werd ook vermeld dat het interview zou worden opgenomen op geluidsapparatuur en letterlijk zou worden uitgeschreven. Als ze daar bezwaar tegen hadden konden ze ervoor kiezen niet deel te nemen. Verder stonden in deze mail ook een aantal inleidende vragen om vooraf aan het interview per mail te beantwoorden om te zien of de respondenten voldoende varieerden van de andere respondenten. In een aantal gevallen waren de vragen vooraf niet nodig omdat de gegevens al verstrekt waren door de begeleider van de viering of een andere tussenpersoon. Eén keer heb ik op basis van de antwoorden op de vragen vooraf laten weten dat het stel niet geschikt was voor mijn onderzoek.

9.7 Interviews

9.7.1 Open interviews

In dit onderzoek is gewerkt met open interviews die semi-gestructureerd waren. Dit houdt in dat de respondenten de ruimte kregen om hun verhaal te doen naar aanleiding van de twee hoofdvragen en dat er vooral met open vragen werd gewerkt. Maar ik had ook een lijst met onderwerpen om na te vragen als die onderwerpen niet spontaan aan bod kwamen. Deze onderwerpen kwamen uit de bestudeerde literatuur. Na ieder interview werd deze lijst met onderwerpen aangepast of uitgebreid. De interviews zijn vastgelegd met opnameapparatuur. Ik heb geen proefinterview gehouden. Het eerste interview is meteen verwerkt in de resultaten. Als het eerste interview niet goed zou zijn verlopen zou het wel een proefinterview zijn geweest. Het eerste interview speelde een hele belangrijke rol bij het verder uitbreiden en aanpassen van de lijst met onderwerpen uit de bestudeerde literatuur voor de volgende interviews. In totaal zijn acht interviews afgenomen met in totaal zestien respondenten en verwerkt in de resultaten.

9.7.2 Voorbereiding en inleiding

Vooraf aan de interviews ontvingen de respondenten naast de opzet van het onderzoek ook de twee hoofdvragen (zie bijlage 5). Het voordeel hiervan was dat de respondenten ongeveer wisten wat ze konden verwachten van het interview en alvast konden gaan nadenken over de twee hoofdvragen. Een nadeel kon zijn dat de stellen van te voren bespraken wat ze wel of niet wilden gaan vertellen of welke perfecte antwoorden ze zouden willen geven, waardoor misschien een ander beeld van de werkelijkheid ontstond. Een voorbeeld hiervan was dat een respondent in een interview zei: *“Nu komt het toch op tafel.”* Beide partners hadden van te voren besproken dat ze een bepaald onderwerp niet wilden bespreken. Door goed door te vragen en een sfeer van veiligheid en openheid te creëren heb ik geprobeerd om zoveel mogelijk recht te doen aan zowel de respondenten als aan de werkelijke ervaringen. De interviews vonden plaats bij de stellen thuis, omdat mensen zich in hun eigen omgeving eerder op hun gemak voelen en opener spreken.

De opzet van de interviews is te vinden in bijlage 1. Ik begon steeds met een inleiding over het onderzoek en de opzet van het interview en enkele opmerkingen vooraf. De inleidende vragen daarna bestonden uit twee delen. Allereerst werden er vragen gesteld over de humanistische relatieviering om een overzicht te krijgen van de vieringen (zie voor de resultaten Tabel 9.1) en daarna volgden de vragen over de respondenten (zie voor de resultaten Tabel 9.2) afzonderlijk om de doelgroep in kaart te brengen. Vervolgens kwamen de twee hoofdvragen, de verdiepende vragen en een korte afsluiting van het interview.

9.7.3 Twee hoofdvragen

Na de inleidende vragen werden de twee hoofdvragen van het open interview gesteld:

1. Welke betekenissen geven jullie aan humanistische relatieviering?
2. Hoe kwamen deze betekenissen terug in de vormgeving van de viering?

De respondenten begonnen vaak met het beantwoorden van de eerste vraag en gaven vervolgens per onderwerp afwisselend antwoord op de eerste of tweede vraag. De vragen zijn zo open mogelijk gesteld om de respondenten alle ruimte te geven om met eigen antwoorden te komen. Beide vragen zijn tijdens het interview een aantal keren herhaald, toegespitst op de onderwerpen die aan bod kwamen.

Niet alle respondenten vonden het gemakkelijk om een antwoord te geven op de hoofdvragen. Respondenten zeiden bijvoorbeeld: “*Vraag me nou niet elk detail terug te halen.*” En “*Voor ons heeft het voor ieder wel zo zijn betekenis, maar dat wordt niet uitgesproken.*” Ze vonden het moeilijk om de betekenis van de viering voor hen expliciet te benoemen. Bij de relatieviering speelt het gevoel ook een belangrijke rol en soms vonden respondenten het moeilijk om dit gevoel te verwoorden.

Opvallend was dat de respondenten vaak geneigd waren om hun antwoorden negatief te formuleren, in de zin van wat de viering niet voor hen betekend had en wat ze niet wilden in de vormgeving van de viering. Dit komt voort uit de vergelijking van de humanistische relatieviering met het kerkelijk huwelijk en van de humanistische levensbeschouwing met een religie. In de analyse ben ik hier voorzichtig mee omgegaan. Ik heb geprobeerd om zo dicht mogelijk bij de woorden van de respondenten te blijven, maar wel de antwoorden in de door mij positief geformuleerde categorieën te plaatsen. In het hoofdstuk resultaten heb ik bijvoorbeeld letterlijk weergegeven dat een aantal respondenten in de interviews zeiden dat God, geloof, Bijbel en kerk niet centraal stonden in de viering. Ik heb deze uitspraken geplaatst in de door mij positief geformuleerde categorie: de mens centraal.

9.7.4 Drie verhalen en diverse onderwerpen per verhaal

Na vier interviews heb ik naast de hoofdvragen aan het begin van het interview ook de drie categorieën genoemd: levensverhaal, relatieverhaal, levensbeschouwelijk verhaal, om meer structuur aan de interviews te geven. Het gaf de stellen meer houvast bij het antwoorden van de hoofdvragen, doordat er nu drie categorieën waren waar de twee hoofdvragen over beantwoord konden worden.

Naast de hoofdvragen en de drie verhalen kon ieder verhaal weer worden onderverdeeld in verschillende onderwerpen (zie bijlage 1). Als deze onderwerpen niet spontaan aan bod kwamen in de interviews, werd daar aan het einde van het interview nog expliciet naar gevraagd. Als de stellen dan aangaven dat het onderwerp niet op hen van toepassing was, werd er ook niet langer stilgestaan bij dit onderwerp. De onderwerpen werden gecheckt omdat het zou kunnen zijn dat de onderwerpen wel een rol speelden bij het stel, maar het stel dit vanzelfsprekend vond of vergeten te noemen was. Het was niet de bedoeling om woorden in de mond van de respondenten te leggen. Er werd gelet op de spontaniteit en de eigenheid van de antwoorden. Daarnaast kwamen er nog enkele onderwerpen aan bod die niet specifiek bij een van de drie verhalen hoorden.

9.7.5 Afsluiting

Voorafgaande aan de afsluitende vragen heb ik de respondenten mondeling een samenvatting gegeven van hun verhaal, waarbij ik de respondenten de ruimte gaf om de samenvatting te bevestigen, te nuanceren of aan te vullen. Vervolgens kwamen de afsluitende vragen en afsluitende mededelingen (zie bijlage 1).

De meeste respondenten gaven aan dat ze het prettig vonden om over hun relatieviering te praten. Voor alle respondenten was de relatieviering een hele aangename ervaring. Bij een aantal stellen leek het of ze door het interview de viering weer een beetje herbeleefden. Soms keken ze elkaar zó aan bij het vertellen over de viering, dat het leek of ik er als interviewer even op de achtergrond bij zat. Soms excuseerden respondenten zich voor het feit dat ze niet alles meer precies wisten van de viering. Ik gaf dan aan dat het niet erg was en dat het ging om wat ze op dit moment over de viering konden vertellen.

Met een aantal stellen van de eerste interviews heb ik na de interviews nog gemaaild om ontbrekende informatie te achterhalen over de vieringen of over henzelf. Het ging dan om feitelijke gegevens die in latere interviews ook interessant bleken om te weten, zoals de naam die er aan de viering werd gegeven volgens de trouwkaart en de hoogst genoten opleiding van de respondenten.

9.8 Verzamelen en verwerken van de informatie

9.8.1 Opnemen en uitschrijven van de interviews

De interviews zijn opgenomen met een digitale audiospeler met opnamefunctie. De antwoorden op de inleidende vragen van het interview heb ik kort genoteerd en vervolgens weergegeven in tabel 9.1, 9.2 en 9.3 in het hoofdstuk resultaten. Vanaf de antwoorden op de twee hoofdvragen van het interview heb ik alle gesproken woorden letterlijk uitgeschreven inclusief verspreking, herhalingen en ‘uhm’. Als er werd gelachen of als iets cynisch werd uitgesproken heb ik dat er zorgvuldig tussen haakjes achter gezet in de uitgeschreven tekst. Op deze manier kon ik bij het analyseren de teksten beter interpreteren met alle nuances erbij.

9.8.2 Atlas-ti: coderen van tekstfragmenten uit de interviews

De letterlijk uitgeschreven interviews zijn verwerkt in het computerprogramma Atlas-ti, een programma voor het verwerken van kwalitatieve gegevens. Vooraf aan de interviews heb ik een lijst met de belangrijkste onderwerpen ontwikkeld uit de bestudeerde literatuur. Deze onderwerpen worden in Atlas-ti codes genoemd. Per interview heb ik vervolgens de belangrijkste tekstfragmenten in Atlas-ti gecodeerd. Daarmee bedoel ik dat ik aan tekstfragmenten uit de interviews een code heb toegekend. Soms heb ik meerdere codes aan één tekstfragment toegekend, omdat de tekst op meerdere onderwerpen van toepassing was.

Na afloop van ieder interview is de lijst met codes aangepast en zijn er codes anders geformuleerd en toegevoegd. Pas na het laatste interview heb ik er voor gekozen om een aantal codes niet te verwerken in de analyse, omdat ze maar één keer voorkwamen. Ook konden door de beperktheid van dit onderzoek in tijd slechts de belangrijkste onderwerpen als uitgangspunt genomen worden. Onderwerpen uit de interviews die afvielen waren: de aanwezigheid van kinderen tijdens de viering, de rol van de getuigen, de huwelijksvragen, de zorg voor de bruidskleding en de ruimte voor stilte in de viering.

Door middel van Atlas-ti kon ik vervolgens per interview alle codes opvragen en per code alle citaten uit alle interviews. Zo kon ik zien wat er in alle interviews over een code, een onderwerp, gezegd werd en op basis daarvan de gegevens analyseren in het hoofdstuk resultaten. Atlas-ti zorgde voor ordening en een overzicht van alle gegevens.

10 Resultaten

10.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de resultaten gepresenteerd van het onderzoek naar de betekenissen die mensen geven aan hun humanistische relatieviering en hoe deze betekenissen terugkomen in de vormgeving van de viering. Er zijn acht interviews afgenomen (met in totaal zestien respondenten) en verwerkt in de resultaten. Daarnaast is er in de resultaten gebruik gemaakt van de tekst van vier persoonlijke beloften (van twee stellen), van een toespraak van een vriendin en van de toespraak van een begeleider van de viering.

Het hoofdstuk begint met een overzicht van algemene gegevens. Informatie over de vieringen is te zien in Tabel 10.1, over de respondenten in Tabel 10.2 en over de begeleiders van de vieringen in Tabel 10.3. Het hoofdstuk bestaat vervolgens uit drie delen: het levensverhaal, het relatieverhaal en het levensbeschouwelijk verhaal. Uit de bestudeerde literatuur is voortgekomen dat de betekenissen die mensen geven aan de viering onder te verdelen is in deze drie verhalen. De verhalen beginnen met een korte inleiding en bestaan uit verschillende onderwerpen. Ieder onderwerp begint met een conclusie van de betekenissen aan de viering en geeft daarna aan hoe de betekenissen terugkomen in de vormgeving. De betekenisgeving en vormgeving worden geïllustreerd met citaten uit de interviews. In de illustraties bij de vormgeving van de viering ligt de nadruk op de verschillende rituelen en symbolen die in de vieringen naar voren komen. Het hoofdstuk wordt afgesloten met conclusies.

De betekenisgeving en vormgeving van de vieringen wordt in grote lijnen weergegeven. Het betreft hier geen uitputtende weergave. De onderwerpen die gerelateerd zijn aan de verhalen zijn geselecteerd door een interpretatie van de onderzoeksgegevens. Er is gelet op welke onderwerpen het meest aan bod kwamen in de interviews.

10.1.1 Gegevens vieringen

Tabel 10.1 laat zien dat de meeste respondenten in de zomermaanden zijn getrouwd. Een echtpaar is op 21 december getrouwd, omdat het de kortste dag is van het jaar en omdat ze iets speciaals hebben met het thema donker en licht. De namen die de respondenten aan de vieringen hebben gegeven lopen erg uiteen. Er is hier gelet op de benaming van de viering volgens de trouwkaart. Het valt op dat geen enkel paar de viering expliciet als humanistische relatieviering benoemt, de naam die het HV geeft aan dit type viering. Eén viering had geen naam, maar wel een thema: 'vriendschap in het huwelijk'. De locaties waarop de vieringen zijn gehouden zijn zeer divers en zelfs twee maal in de openlucht. Het aantal gasten dat aanwezig was bij de viering loopt sterk uiteen. Het ene stel wilde het klein en intiem houden, het andere stel had juist als thema dat iedereen welkom was en dat iedereen er bij mocht zijn. Alle paren hebben wel zorgvuldig stil gestaan bij wie ze wilden uitnodigen. Het gemiddelde aantal jaren waarop het paar samen is als ze gaan trouwen is 7,5 jaar. In de meeste gevallen ging het burgerlijk huwelijk vooraf aan de viering. Eenmaal was het burgerlijk huwelijk een onderdeel van de viering.

Van de acht vieringen kwamen er zes tot stand via het HV. Daarmee wordt bedoeld dat de paren zich voor de viering hebben gemeld bij het HV en via het HV een begeleider is geregeld voor de viering. Deze vieringen staan geregistreerd bij het HV. De stellen zijn op verschillende manieren bij het HV terechtgekomen. De meeste stellen hebben voor het eerst van humanistische relatievieringen gehoord via familie en vrienden die een dergelijke viering al eens hadden meegemaakt of er over gehoord of gelezen hadden. Vervolgens is het stel zelf

op de website van het HV gaan kijken. Er zijn ook stellen bij de viering gekomen door de folder van het HV: 'Vieren dat je voor elkaar kiest', die op verschillende openbare locaties te vinden is, onder andere op de Universiteit voor Humanistiek. Een stel is bij het HV terechtgekomen via het radiospotje van het HV: 'Zonder uw steun is het humanisme aan de goden overgeleverd'. Via het radiospotje zijn ze op het idee gekomen om op de website van het HV te kijken. Indien de viering niet tot stand kwam via het HV werd de viering vormgegeven met behulp van een student humanistiek of was een van de partners zelf humanistisch geestelijk verzorger.

Respondenten	Datum interview	Datum viering	Naam viering	Locatie	Tijdsduur	Gasten	Samen	Burgerlijk huwelijk	Via HV
Interview 1 A+B	15-11-2007	8-9-2006	liefdesviering	buiten, onder de appelbomen	een uur	50	2,5 jaar	zelfde dag, vooraf aan viering	ja
Interview 2 D+E	27-11-2007	25-5-2007	relatieviering	zaal in cultureel centrum	een uur	100	3 jaar	zelfde dag, vooraf aan viering	ja
Interview 3 G+H	13-12-2007	21-5-2004	relatieviering	feestlocatie, soort herberg	een uur	80	7 jaar	zelfde dag, vooraf aan viering	ja
Interview 4 K+L	17-12-2007	24-6-2006	-	buiten, olijfbomengaard, Toscane, Italië	een uur	40	7,5 jaar	op een andere dag in België	nee
Interview 5 N+O	23-1-2008	6-9-2007	ceremonie	historisch stadhuis	5 kwartier	70	12,5 jaar	een moment tijdens de viering	nee
Interview 6 Q+R	28-1-2008	21-12-2006	humanistische viering	snoezelruimte van zorginstelling	een uur	30	9 jaar	zelfde dag, vooraf aan viering	ja
Interview 7 T+U	31-1-2008	17-9-2005	relatieviering	Noors zeemans kerkje	een uur	40-50	13,5 jaar	zelfde dag, vooraf aan viering	ja
Interview 8 W+X	19-2-2008	6-10-2007	De Zee als getuige	strandtent	3 kwartier	80-90	5 jaar	zelfde dag, vooraf aan viering	ja

Tabel 10.1 Gegevens vieringen

Samenvattend kan ik zeggen dat de meeste vieringen in de zomer plaatsvinden, dat ieder stel zijn eigen naam bedenkt voor de viering en dat de locaties en het aantal gasten zeer divers zijn. De tijdsduur is altijd ongeveer een uur en vaak vindt het burgerlijk huwelijk plaats vooraf aan de viering. In de meeste gevallen is de humanistische relatieviering tot stand gekomen via het HV.

10.1.2 Gegevens respondenten

In Tabel 10.2 is te zien dat één interview is gehouden met een homopaar en de rest met heteroparen. De gemiddelde leeftijd van de mannelijke respondenten is 38, van de vrouwelijke respondenten 34 en de totale gemiddelde leeftijd is 36. Met de religieuze achtergrond wordt hier de religie bedoeld die men van huis uit heeft meegekregen. Iets meer dan de helft van de respondenten heeft een rooms-katholieke achtergrond. In de meeste gevallen noemen de respondenten zich nu niet gelovig of humanist. Slechts één respondent heeft geen religie meegekregen. De meeste respondenten hebben wetenschappelijk onderwijs of hoger beroepsonderwijs gevolgd. De beroepen van de respondent lopen uiteen, ongeveer een derde van de respondenten werkt in de zorg. Verder valt er nog over de respondenten op te merken dat de beide partners van interview 1 al een keer getrouwd zijn geweest met een ander. Samenvattend kan ik zeggen dat de meeste vieringen worden gehouden tussen heteroparen, tussen de 30 en de 40 jaar oud met bijna steeds een religieuze achtergrond en hoogopgeleid.

Respondenten	Geslacht	Leeftijd	Religieuze achtergrond	Hoogst genoten opleiding	Beroep	
Interview 1	A	M	53	gereformeerd	hbo	groepsleider in de gehandicaptenzorg
	B	V	47	rooms-katholiek	hbo	zorgconsulent in de gehandicaptenzorg
Interview 2	D	V	24	hervormd	hbo	creatief therapeute, studente humanistiek
	E	M	30	rooms-katholiek	hbo	journalist
Interview 3	G	M	34	rooms-katholiek	wo	consulent in de zorg, student humanistiek
	H	V	34	rooms-katholiek	wo	leerkracht basisschool
Interview 4	K	M	32	rooms-katholiek	hbo	ontwerper, eigen bedrijf
	L	V	31	rooms-katholiek	hbo	zakelijke en organisatorische kant van eigen bedrijf
Interview 5	N	M	43	hervormd	wo	secretaris Raad van Bestuur
	O	M	49	gereformeerd	hbo	humanistisch raadsman
Interview 6	Q	M	36	hervormd	mbo	groepsbegeleider in de zorg
	R	V	30	rooms-katholiek	hbo	geen
Interview 7	T	M	37	geen	wo	zelfstandig consultant, eigen bedrijf
	U	V	36	rooms-katholiek	wo	adviseur bestuurlijke zaken
Interview 8	W	M	28	breed	hbo	ontwerper
	X	V	36	rooms-katholiek	wo	onderzoeksdirecteur

Tabel 10.2 Gegevens respondenten

10.1.3 Gegevens begeleiders

Uit Tabel 10.3 blijkt dat de meeste vieringen door een vrouwelijk humanistisch geestelijk verzorger (hgv'er) zijn begeleid. Het gemiddelde aantal voorgesprekken is 3. Er vindt bijna nooit een nagesprek plaats waarbij het stel de begeleider nog een keer persoonlijk ontmoet. Soms vindt er wel een soort nagesprek plaats via de telefoon of er wordt een evaluatie-formulier van het HV ingevuld. Bij het paar van interview 4 werd de viering begeleid door de vader van de bruidegom die op dat moment student humanistiek was. Bij het paar van interview 5 werd de viering door de partners zelf begeleid, één van de partners is zelf hgv'er en bij deze viering hield een vriendin van het paar, die ook hgv'er is, een toespraak. Samenvattend kan ik zeggen dat de meeste vieringen worden begeleid door een vrouwelijk humanistisch geestelijk verzorger met gemiddeld drie voorgesprekken en geen nagesprek.

Begeleiders	Geslacht	Soort begeleider	Voorgesprekken	Nagesprek	
Interview 1	C	V	hgv'er	3 of 4	nee
Interview 2	F	V	hgv'er	3	ja
Interview 3	J	M	hgv'er	3	nee
Interview 4	M	M	student humanistiek	meerdere	impliciet
Interview 5	-	-	-	-	-
Interview 6	S	V	hgv'er	3	nee
Interview 7	V	V	hgv'er	2	nee
Interview 8	Y	V	hgv'er	2	nee

Tabel 10.3 Gegevens begeleiders

10.2 Het levensverhaal

10.2.1 Inleiding

De betekenis die de stellen geven aan de viering ten aanzien van het levensverhaal kent drie onderdelen: verleden, heden en toekomst.

10.2.2 Verleden

10.2.2.1 Betekenisgeving

In de relatieviering wordt stilgestaan bij het verleden. Dat kan op verschillende manieren een rol spelen in de relatieviering. Zo kan de viering het moment zijn waarbij er wordt stilgestaan bij moeilijke tijden in het verleden. De relatieviering kan ook een overgang symboliseren naar een meer volwassen levensfase. Voor de meeste stellen gaat het in de relatieviering niet om het afsluiten van het verleden, omdat ze aangeven dat je je verleden geleidelijk afsluit, maar ook dat je je verleden niet echt kunt afsluiten. In de relatieviering kan ook ruimte worden gemaakt voor het herdenken van overledenen en voor het stilstaan bij belangrijke afwezigingen die door gebeurtenissen uit het verleden niet bij de viering zijn.

Bij twee stellen speelde het verleden een grote rol in de betekenisgeving aan de viering. Het ene stel heeft elkaar op een heel bijzonder moment leren kennen:

- *“We zijn natuurlijk in het begin, door dat sterven, waar een liefde op bloeide, (...) dat was niet het moment om daar nou een huwelijk of een feest te geven, weet je. We hebben echt 12,5 jaar wel op een feest moeten wachten denk ik.”(5:0)²¹⁶*

Het andere stel heeft samen moeilijke tijden doorgemaakt:

- *“We hebben allebei nogal een pittig verhaal achter de kiezen (...) het was eigenlijk wel goed om dat allemaal te vertellen, te vertellen over de moeilijke tijden die je hebt gehad, want dat was ook voor ons een reden waarom we graag wilden trouwen. Dat we toch al lang samen waren, negen jaar. En een hoop ups en downs gehad en ja, dat echt wilden bekronen.” (6:R)*

Twee personen benoemen expliciet de overgang van de jeugd naar een meer volwassen levensfase:

- *“Ik vond het wel een soort markering van het einde van mijn jeugd. Ik heb altijd wel gedacht, nou, tot mijn dertigste, dan ben ik zo'n yup hè, weinig verplichtingen, dan kan je alles nog achter je laten, maar toen je eenmaal zwanger was, en ik jou ten huwelijk had gevraagd, we waren ook dertig toen we trouwden, toen dacht ik wel, dat is wel zo'n mijlpaal. Nou maak ik keuzes voor het leven, nou word ik echt volwassen ofzo, dat gevoel had ik wel heel sterk.” (3:G)*
- *“Misschien was de viering een moment naar een nog volwassener fase, zo moet je dat ongeveer zien, maar eigenlijk is dat onbewust. Je hebt eigenlijk het idee van nu mag dat wel, nu kan dat, nu zijn we er klaar voor, nu zegt ons buikgevoel 'ja'.” (4:K)*

10.2.2.2 Vormgeving

De betekenis van het verleden komt meestal terug in de toespraak van de begeleider, die vertelt hoe het stel elkaar heeft leren kennen, wat ze samen hebben meegemaakt en hoe ze elkaar gevormd hebben. Het verleden komt ook aan bod in de beloften aan elkaar en in teksten door vrienden en familie, zoals in de volgende tekst uit de toespraak van een vriendin:

- *“In de complexiteit van lijden, afscheid, verdriet en de dood, hebben jullie iets bijzonders in en met elkaar ontdekt. Vanuit die donkerte is er een licht ontstaan, dat geleid heeft tot jullie liefdevolle verbintenis, de diepe herkenning van de ander, het raken aan de kern, en het verstaan van elkaar woordeloos, door er samen te zijn (...) voor elkaar. De tijd daarna was er verwarring, maar ook kleurrijk, zoekend en prachtig!” (5)*

Daarnaast komt het verleden bij sommige stellen terug in specifieke rituelen, zoals in het symbolisch overhandigen van een veer, een ring en door het aansteken van een kaars om een overledene te herdenken:

- *“Ik heb, ja, jaren geleden, voordat ik [hem] leerde kennen, een hele moeilijke tijd gehad, daarin heb ik met mijn vader op een gegeven moment, hebben we een heel bijzonder feest opgezet, ja, om dingen af te*

²¹⁶ Dit stel heeft elkaar leren kennen op het sterfbed van de broer van een van de partners, waar de andere partner op dat moment een relatie mee had.

sluiten en daarbij hadden we bij de uitnodiging voor alle mensen een veer gedaan en dat was dan het toegangsbewijs. En de laatste veer had hij bewaard en die gaf hij in de viering aan [hem] en dat was wel ja, dat was iets persoonlijks tussen mij en mijn vader en ja, dat was wel heel mooi.” (6:R)

- *“Er is ook nog een ring die mijn moeder vermoedelijk, want mijn moeder is overleden toen ik anderhalf was, die mijn moeder van mijn oma heeft gekregen (...) en dat hebben we in de ceremonie ook gedaan, dat ik die aan jou gaf. Want dat was een stukje van mijn ouders, van mijn moeder, ja, om te laten zien van nou, er is een stukje afgesloten en wij gaan nu met z’n tweeën verder.” (6:Q)*
- *“We hebben een kaars opgestoken (...) [zijn] oma was overleden en nou ja, die mag er in dat symbool ook bij zijn, ja, ik had zoiets van, nou ja, dan kunnen we misschien nog een beetje gedag zeggen boven, dat was mijn idee daarachter.” (2:D)*

Soms komt het verleden terug in de keuze van een muzieknummer:

- *“Een goede vriend van [haar] die dan ‘Stairway to heaven’ van Led Zeppelin op akoestische gitaar speelde en dat voelde ook goed (...) achteraf was dat hetgeen wat het mooiste paste, ook richting mijn ouders en het voelde ook alsof ze aanwezig waren.” “Voor de muziek heb jij wat verteld over je moeder, je ouders en dat hadden we een beetje door laten werken door daarna met de muziek te komen.” (6:Q)*

Bij twee stellen komt het verleden terug in de keuze van de locatie van de viering, zoals blijkt uit de keuze voor het houden van de relatieviering in Italië:

- *“Waarom Italië, ja, daar hebben wij iets mee, maar dat is een soort gevoel, dat vinden wij een prettig land, daar gaan we ook graag naartoe. (...) Ja, onze eerste reis was naar Italië samen. Mijn succes van de zaak ligt in Italië, zal ik maar zeggen, daar is het begonnen. (...) Ja, Italië zit vol met herinneringen, dus dat is eigenlijk de reden Italië.” (4:K)*

10.2.3 Heden

10.2.3.1 Betekenisgeving

De relatieviering betekent het markeren van een bijzonder moment in het levensverhaal in het heden. De stellen staan bewust in het leven en willen bewust stil staan bij hun relatie. Met de viering willen ze de tijd even stil zetten. Ze zien de viering als een moment van reflectie, een moment om terug te blikken en vooruit te kijken. Maar bovenal zien ze de viering als het moment in het levensverhaal om de relatie te vieren met familie en vrienden. In het volgende citaat wordt weergegeven wat de betekenis is van de viering voor het levensverhaal:

- *“Ik vind het mooie van een ritueel, dat het een baken in de tijd is. Of je de tijd even stilzet op dat moment en dat je dat ook heel lijfelijk doet (...) je maakt een optelsom van: dat en dat is allemaal gebeurd. (...) Je hebt twee optelsommen van twee mensen. En dat zet je stil en dan kijk je ernaar, nou zitten we hier, en voelen we, nou gaan we weer verder, het is een lijn dat het verder gaat, maar het is even stil staan, een stil moment van ons samen, dat is heel intens beleven wat je dan doet.” (1:B)*

De stellen spreken over een gemarkeerd punt in het levensverhaal, meer dan een stipje in de levensloop, een tussenstop, een piek, een hoogtepunt, een mijlpaal, een uniek moment, een speciaal moment, een moment van reflectie, bewustwording en bezinning. Dat het om een bijzonder moment in het levensverhaal gaat blijkt ook uit het feit dat de trouwdatum voor sommige stellen een bijzondere datum is waarbij ze precies een bepaald aantal jaren bij elkaar zijn (zie ook Tabel 10.1), zoals uit het volgende voorbeeld blijkt:

- *“We zijn dan 12,5 jaar samen, en dat is toch wel leuk, dat is een bijzondere mijlpaal, om dat ook op een bijzondere manier te vieren.” (7:T)*

10.2.3.2 Vormgeving

Het markeren van een bijzonder moment in het levensverhaal in het heden komt meestal terug in de toespraak van de begeleider van de viering. Het komt vaak ook terug in de beloften aan elkaar en in teksten door vrienden en familie, zoals in de volgende tekst uit de toespraak van een vriendin:

- *“Vandaag is het de glanzend koperen dag van jullie twaalf en een halfjarige verbintenis, samen leven, wonen, werken en voor elkaar zorgen. Deze dag hebben jullie uitgekozen om de verbintenis te transformeren tot het huwelijk. Het is een keuze van geheel andere orde dan de meeste mensen aangaan, het is niet zozeer dat jullie een nieuwe periode ingaan, wel dat jullie je koperen verbintenis wilt vieren en bezegelen.” (5)*

Soms komt de betekenis ook tot uitdrukking in de keuze van een muzieknummer in de viering, zoals in het nummer ‘Finally’ van Kings of Tomorrow:

- *“In dat nummer zat het thema van de viering, het belang van vandaag, genieten, niet van terugkijken en vooruitblikken, maar zorg dat het vandaag gewoon goed is.” (8:X)*

10.2.4 Toekomst

10.2.4.1 Betekenisgeving

De relatieviering is het moment om stil te staan bij de toekomst. De meeste stellen spreken niet over het ingaan van een nieuwe fase, omdat ze vaak al jaren bij elkaar zijn en hun manier van samenleven niet verandert. Een aantal stellen zag de viering wel echt als een nieuw begin, zoals de persoon in het volgende voorbeeld vertelt aan de hand van symbooltaal als ‘de wandeling’ en het ‘huwelijksbootje’:

- *“Nou, die viering is officieel ook meteen het begin van je huwelijk, je gaat werkelijk de eerste stap zetten op die wandeling die je net beloofd hebt. (...) Het begin van je getrouwde leven. (...) Je stapt het huwelijksbootje in, je hebt de zeilen gehesen en je vaart uit. (...) Dan is het echt, dan is het ook af en dan is het, dan, nou ja, dan had ik in ieder geval heel erg het gevoel, nu, nu ga ik beginnen.” (2:E)*

Bij twee stellen liep het kopen van een huis parallel met het trouwen, waardoor de viering nog meer de betekenis kreeg van het ingaan van een nieuwe fase.

Zes van de acht stellen zagen het trouwen als het moment om expliciet of impliciet stil te staan bij het beginnen van een gezin. Bij één stel was het krijgen van kinderen zelfs een reden om te trouwen. Bij een andere viering was de bruid hoogzwanger. Bij één interview was een respondent zwanger, anderhalf jaar na de bruiloft. Voor de twee oudste stellen die zijn geïnterviewd speelde het krijgen van kinderen geen rol. De andere stellen geven aan dat de volgorde van eerst trouwen en daarna kinderen krijgen geen bewuste keuze was, zoals er in het volgende voorbeeld wordt gezegd over de viering:

- *“Dat kan dan ook weer een nieuw begin zijn voor het vervolgverhaal. Die volgorde van een kleintje later, na het trouwen, die was er niet, dat is toevallig zo gekomen, maar uiteindelijk lijkt het wel een heel klassiek verhaal, maar dat was nooit de bedoeling geweest.” (4:K)*

10.2.4.2 Vormgeving

De betekenis die de stellen geven aan de toekomst komt meestal terug in de beloften aan elkaar, zoals uit de volgende tekst blijkt uit de belofte van de man aan zijn vrouw:

- *“En dan nu het kleine grote wonder in jouw buik, de baby groeit en groeit maar door, ik zie dat bewijs van onze liefde elke dag, ik voel er aan en kan het soms nog niet geloven, vader word ik, met jou als moeder, de geboorte, ouders zijn en opvoeden, genieten, balen en ooit eens loslaten, we hebben nog veel van het leven voor de boeg, een huis kopen en ons stekje (...) verlaten, het is goed dat we nog niet alles weten.” (3:G)*

In de beloften aan elkaar spreken sommige partners onder andere over wat ze elkaar willen beloven voor de toekomst, zoals er voor elkaar zijn, het beloven van trouw, maar soms ook over samen voor kinderen willen zorgen. De toekomst komt ook aan bod in de wensen voor de toekomst die vrienden, familie en de begeleider uitspreken.

Daarnaast komt de toekomst in een aantal vieringen naar voren in specifieke rituelen. Een veel voorkomend ritueel is het toosten op de toekomst met champagne, andere voorbeelden zijn het schrijven van wensen voor de toekomst op schelpen, wierook branden voor het schoon ingaan van een nieuwe fase, ballonnen oplaten voor het ongeboren kind en een olijfbom planten voor vruchtbaarheid:

- *“Wij hebben aan onze ouders en schoonouders en getuigen, dat waren in totaal negen mensen, of die allemaal, en dat wisten ze van te voren al, hebben we dat laten weten, of zij, we hebben namelijk dus negen schelpen en daarin, hebben we gevraagd of zij daarin iets op willen schrijven, iets dat zij ons mee willen geven in ons huwelijk. (...) Een Saint Jacques, dat is zo’n grote schelp met zulke kleine vruchtjes, die zitten in van die Shell-schelpen zeg maar.” “Die gingen dus met z’n allen rond een tafeltje staan, gegiebel, gegiebel, en toen gingen ze er allemaal wat opschrijven en daarna gaven ze ons die schelpen en spraken ze één voor één ook die woorden uit zodat iedereen hoorde wat ze meegaven.” “Onvoorwaardelijk. Geborgenheid. Popsicle. Geluk in het chinees. Bruisend. Heel liefdevol leven samen. Echt geluk.” “Deze liggen op de schoorsteenmantel boven (...) die zien we elke dag.”(8:W)*
- *“Wij hadden een vriendin van mij, die, die is vrij spiritueel ingesteld en (...) die had samen met een vriend Salie gebrand (...) Dat is een ritueel, dat indianen bijvoorbeeld gebruiken, om helemaal schoon een nieuwe fase in te gaan en het reinigt op allerlei manieren en ja, om ook echt dat stukje in te gaan en ook iedereen die er bij was, die moest ook even bewierookt worden, dat was heel bijzonder.” “Niet iedereen snapte het, maar dat hoeft ook niet.” (6:R)*
- *“En op het laatst hebben we nog ballonnen opgelaten en dat vond ik ook wel heel mooi. (...) Roze, witte en blauwe.” “We wisten niet of het een jongetje of een meisje zou worden.” “Dus wit voor het kindje.” “Wit en ja, dan roze en blauw hè? En dat wou ik ook echt een verrassing laten. Ik had echt het gevoel dat hij er ook al bij was.” “Ja, dat was mooi hè (...) iedereen kreeg buiten een ballon. Een, twee, drie, holladijee, laat maar gaan.” (3:H)*
- *“Toen hebben we uiteindelijk, toen het hele gebeuren klaar was, alle nummertjes gespeeld waren, hebben we een olijfbom geplant, als symbool (...) voor onze toekomst. (...) En dan zou je nog kunnen denken voor vruchtbaarheid.” “En die boom staat daar echt als symbool voor dat wij daar ons trouwen gevierd hebben, en dat als we teruggaan, en straks met de kleinkinderen of onze kleine mannekes dat we zeggen, ja, kijk. (...) En ook als je daar komt, komt heel dat moment terug, daarom staat die boom daar natuurlijk ook, als daar nou niets staat en alles is daarna opgeruimd, dan is het alsof er nooit iets geweest is.”(4:K)*

10.3 Het relatieverhaal

10.3.1 Inleiding

In de betekenis die de stellen geven aan de viering ten aanzien van het relatieverhaal komt naar voren wat de personen voor elkaar betekenen. Dit is onder te verdelen in drie elementen. Het gaat om wat de personen voor elkaar voelen en wat de relatie bijzonder maakt. Daarnaast gaat het om het publiekelijk uitspreken van de liefde en de keuze voor elkaar. In de vormgeving van de viering komen deze elementen voornamelijk terug in de persoonlijke beloften die de partners uitspreken aan elkaar.

10.3.2 Gevoelens voor elkaar

10.3.2.1 Betekenisgeving

De relatieviering betekent voor de stellen het uitspreken van en stilstaan bij gevoelens van liefde voor elkaar. Eén stel noemt de viering zelfs een liefdesviering. En een ander echtpaar had als thema van de viering ‘geloof, hoop en liefde’. Allemaal geven ze aan dat ze met de viering wilden laten zien dat ze van elkaar houden, zo wordt er bijvoorbeeld over de viering gezegd:

- *“Het was het moment om gewoon, echt nu, nogmaals, na al die tienduizenden, honderdduizenden keren, te zeggen: ‘ja, jij bent het’, klaar!”(4:K)*

Verder spreken de stellen over elkaar lief hebben, het gevoel hebben dat het heel diep is wat er tussen hen is, opnieuw dolblij zijn met de ander en heel gek zijn met iemand. Een persoon

verwoordt de betekenis van het uitspreken van zijn gevoelens voor de ander in de viering als volgt:

- *“Het gevoel zo van ik wil altijd bij je blijven, ik wil altijd bij je zijn. Ja, dat gevoel is er al, maar we spreken het nu ook nog weer een keer uit. We geven er nog een extra zin aan ofzo, of een extra waarde. Je geeft het vorm, daar kun je gelukkig van wezen, daar voel je je gelukkig van, dat voel je ook al wel, maar dat mag ook nog wel een keer.”(1:A)*

De helft van de stellen geeft aan dat de relatie door de viering anders voelt, maar dat de relatie qua doen en laten niet is veranderd. Dit wordt in het volgende voorbeeld uitgelegd:

- *“Qua uiterlijk zeg maar, is er niet veel veranderd in de relatie, gevoelsmatig vind ik wel dat er veel veranderd is (...) je hebt toch uitgesproken dat je echt van elkaar houdt en voor de rest van je leven voor elkaar kiest dus, dat voelt toch echt heel anders.”(2:D)*

10.3.2.2 Vormgeving

Het uitspreken van gevoelens van liefde voor elkaar komt in de eerste plaats duidelijk terug in het uitspreken van de beloften aan elkaar in de viering. Zeven van de acht stellen hebben dit gedaan. Veel personen vonden dit spannend. De meeste stellen kenden de inhoud van de belofte van de ander niet van te voren. De een schreef de belofte maanden van te voren, de ander een dag of zelfs een uur van te voren. Bij de meeste stellen was dit ook een heel emotioneel gebeuren. Na afloop van de beloften werd er ook vaak gezoend door het stel. De meeste stellen zagen het uitspreken van de beloften als het hoogtepunt van de viering.

Hieronder volgen een aantal voorbeelden over hoe gevoelens voor elkaar tot uitdrukking komen in de beloften van de partners aan elkaar:

- *“Het voelt gewoon goed en op die laatste manier trouw ik ook met jou, niet om met z'n tweeën één te worden, niet omdat het moet, niet omdat het handig is, niet voor anderen, maar wel omdat het goed voelt, het doet me goed, ik wil het graag, en de verbondenheid die ik met jou voel, leg ik hiermee vast.”(3:H)*
- *“Ik weet wat echte liefde is, dat weet ik dankzij jou.”(3:G)*
- *“Je onvoorwaardelijke liefde verwarmt mijn hart.” (5:N)*

Twee personen hebben bij het moment van de belofte een lied laten horen met een toepasselijke tekst om de gevoelens voor de ander te laten blijken, bijvoorbeeld:

- *“Een Belgisch-Franstalig liedje (...) over iemand graag zien en waarom dat dan speciaal die iemand moet zijn, ja, op zich wel een toepasselijk liedje.” (4:L)*

Daarnaast komen gevoelens voor elkaar terug in muziekstukken over de liefde en in de toespraken van de begeleider, vrienden en familie. De gevoelens voor elkaar komen ook terug in specifieke rituelen en symbolen, zoals in het aansteken van een kaars, het branden van een vuur en het schenken van champagne:

- *“Ik ken dat natuurlijk wel uit de kerk, een kaars aansteken (...) ik vond dat nou niet per se iets van geloof, het was veel meer van, als je zo'n vlam ontsteekt, ook van geloof in elkaar, tenminste zo was het ook echt bedoeld, en dat je ook echt samen wat ontsteekt en probeert om dat brandend te houden (...) je relatie, je geloof in elkaar, je liefde, dat eigenlijk en ja, daarvoor was dat ritueel wel heel mooi.” (7:T)*
- *“De viering begon met dat we het liefdesvuur aan gingen steken.” “Dat straalt sowieso warmte af, maar waarvoor we willen gaan, waar intensiteit en kracht in zit.” (1:B)*
- *“Iedereen kreeg een, een glaasje, we hadden ergens plastic wijnglazen op de kop getikt, en wij stonden naast elkaar, en iedereen stond met ons in een cirkel, en dan we hadden champagne, dat was wel nepchampagne, want anders werd het veel te duur, maar we goten dus allebei ons glaasje vol met die fles, en dat glaasje goten we vol in het glaasje van de ander. (...) En die goten het weer door in het glaasje van de ander. En wij bleven steeds bij schenken tot iedereen had.” “Het blijft stromen. Liefde blijft stromen.” (1:B)*

Het uiten van gevoelens voor elkaar komt in de viering ook tot uitdrukking in gelaatsuitdrukkingen, in het uiten van emoties en lichamelijke aanrakingen:

- *“Grappig genoeg heeft onze overbuurman alle gekke en leuke details vastgelegd, dat je elkaar vasthoudt en dat er geknepen wordt in de hand staat zelfs op film hè, dus uiteindelijk hebben wij non-verbaal allerlei seinen aan elkaar doorgegeven met aankijken, met handen vasthouden, noem maar op. Er wordt heel veel gecommuniceerd met ogen en met lachen en gelaatsuitdrukkingen.” (4:K)*
- *“Een intense omhelzing en een kus na onze beide toespraken.” “We vielen elkaar wel echt in de armen hè? Toen jij moest huilen, dat vond ik zo lief.”(6:R)*

10.3.3 Wat de relatie bijzonder maakt

10.3.3.1 Betekenisgeving

De relatieviering betekent voor de stellen het uitspreken van en stil staan bij wat de relatie bijzonder maakt. Voor ieder stel is dat anders en iedere relatie is uniek. Een belangrijk thema bij de meeste stellen is ruimte krijgen om jezelf te kunnen zijn en elkaar te accepteren zoals je bent, zoals de volgende persoon aangeeft:

- *“Ik had het ruimte en geborgenheid genoemd, die jij, (...) mij geeft. Er is niets zo vervelend dan dat je beknot wordt.” (5:N)*

Daarnaast spreken ze over elkaar stimuleren, ondersteunen, gezamenlijke frustraties en passies delen, om dezelfde dingen kunnen lachen, elkaars lichtpuntje zijn in donkere tijden, je zwaktes aan elkaar kunnen laten zien, elkaars tegenvoeter en evenknie zijn en de relatie als een ultieme vorm van vriendschap. Een aantal voorbeelden hiervan zijn:

- *“Wat zij voor mij betekent, dat zij echt mijn zielsverwant is en dat zij dingen die ik belangrijk vond in het leven, dat jij op dezelfde hoogte daarmee zit, dus, en dat wij ook om dezelfde rare dingen kunnen lachen, wat niemand begrijpt.” “Vooral het herkennen in elkaar hè.”(6:Q)*
- *“Het is juist, ja, je zwaktes, als je het dan zo wil noemen, aan elkaar, gewoon op die manier kan laten zien dat je het zelf amper in de gaten hebt dat je ze laat zien, dat het al zo gemakkelijk ging.”(6:Q)*
- *“Het bijzondere is, dag en nacht leven wij met elkaar. We werken samen, we eten samen, we slapen samen en we staan samen weer op, dag in, dag uit, hè. Voor sommige mensen is dat heel zwaar, voor ons is dat heel normaal. We weten ook wel dat het heel bijzonder is dat zoiets kan.” “Toen zeiden we ja, uiteindelijk gaat het om een ultieme vorm van vriendschap. Toen is dat toch wel een beetje het thema geworden.” (4:K)*

10.3.3.2 Vormgeving

Net zoals bij het uitspreken van gevoelens van liefde voor elkaar komt ook het uitspreken van wat de relatie bijzonder maakt in de eerste plaats duidelijk terug in het uitspreken van de beloften aan elkaar in de viering.

Daarnaast komt wat de relatie bijzonder maakt terug in de toespraken van de begeleider, vrienden en familie. Wat de relatie bijzonder maakt komt ook terug in specifieke symbooltaal, zoals de relatie vergelijken met het maken van een wandeling, het zijn van een anker voor elkaar en de tango als symbool voor de relatie. Deze laatste twee worden hier weergegeven:

- *“Voor mij was het een mooie metafoer, het anker met aan de ene kant [haar] en aan de andere kant de link naar water, naar havens, nou ja, we zitten hier aan het water, we zijn gezegend wat dat betreft. Ik ben opgegroeid in de bossen, maar dat we hier een huis hebben aan het water, dat prijt mij iedere dag gelukkig, daar voel ik me mee verbonden en met scheepvaart, met havens, met water, dat vond ik een prachtig metafoer met wat ik ook in [haar] vind, echt een anker.” (7:U)*
- *“Wij hadden bedacht, dat het muzikale thema de tango zou zijn.” “Het samenspel en het aantrekken en het scheiden, de passie (...) de moeilijke stapjes...” “Het blijven lachen, in elkaars ogen kijken en op elkaars tenen staan...” “Niet dat we het kunnen hoor, tango dansen”. (2:E)*

10.3.4 Publiekelijk liefde en keuze voor elkaar uitspreken

10.3.4.1 Betekenisgeving

Met de relatieviering willen de stellen de liefde en de keuze voor elkaar publiekelijk uitspreken. Bij zeven van de acht stellen speelt dit een belangrijke rol. De meeste stellen

hebben zorgvuldig nagedacht over wie ze wilden uitnodigen. De reden die een stel daarvoor geeft is dat ze de viering een intiem gebeuren vinden, waarbij ze zich blootgeven over hun relatie. Eén stel had juist als motto dat iedereen welkom was. Het gaat hen om het duidelijk maken van hun liefde en keuze voor elkaar aan familie en vriendin, zoals in de volgende voorbeelden naar voren komt:

- *“Sowieso wilde ik graag trouwen om een beetje, om publiekelijk, onze liefde te bevestigen, zeg maar, voor mijn familie en vrienden en ook echt heel bewust maken, geen groot gezelschap, geen 100 tot 150 man, maar een kleiner gezelschap.” (3:G)*
- *“Je kan wel ‘ja’ tegen elkaar zeggen in een zaaltje ergens in een ver land ofzo, maar ja, dat ligt ver bij jou vandaan en bij mij ook, je moet dat doen met iedereen om je heen. (...) Omdat dat ‘ja’ zeggen alleen betekenis heeft als je dat in het openbaar doet, denk ik, ja. Het liefst dus met mensen om je heen waar je iets mee hebt, hebt gehad.” (5:O)*

Bij het homopaar heeft het publiekelijk uitspreken van de liefde en keuze voor elkaar een extra betekenis in de zin van dat de viering ook een vorm van coming-out²¹⁷, een statement, was naar familie en vrienden toe over hun homoseksualiteit:

- *“Nou we hadden natuurlijk met mijn ouders een noot te kraken, zonder daar een conflict van te maken. En ook nog wel, denk ik, dat we dachten van sommige vrienden uit onze oude kerkwerelden... Ja, het is natuurlijk ook een statement of je het nou wil of niet of het nou alleen maar liefde is of een leuke relatie, je maakt ook een politieke beweging natuurlijk hè, als je zoiets doet. Het eerste wat mijn vader zei van: ‘ja jullie zijn leuk, ik mag jullie graag, maar waarom willen jullie in hemelsnaam een huwelijk?’ Dus het is ook een vorm van coming-out, een statement. Dus daar moet je ook aandacht aan geven. Want gevoelsmatig is het dat al, voor iedereen die daar is. Zelfs mijn meest moderne vrienden zeiden van dit is de eerste keer dat ik bij een mannenhuwelijk ben. Dus het is ook nog een nieuwtje, iets bijzonders dus, dus dan moet je er ook iets bijzonders van maken, denk ik, ja.” (5:O)*

10.3.4.2 Vormgeving

Het publiekelijk bevestigen van de liefde en keuze voor elkaar komt ook hier weer in de eerste plaats duidelijk terug in de beloften aan elkaar. Het stel draagt de beloften uit richting de partner en ook richting familie en vrienden, zoals in deze tekst uit een belofte blijkt:

- *“Toen [zijn] vader vroeg ‘waarom trouwen?’, vertelde ik hem en ik vertel het jullie nu (...) dat ik dit heugelijke feit graag wilde vieren én dat in het bijzijn van familie, vrienden en collega’s officieel wilde laten bezegelen. Openlijk én in het openbaar!! Zo openbaar als vandaag hadden we aanvankelijk niet gedacht maar wat is er nou leuker dan met die mensen die in de verschillende periodes van je leven belangrijk voor je waren, voor je zijn, feest te vieren.” (5:N)*

Daarnaast wordt het vaak benoemd in de toespraak van de begeleider. En het komt ook tot uitdrukking in de aanwezigheid van familie en vrienden en de plek van de gasten ten opzichte van het paar, met het gezicht van het paar naar de gasten toe.

10.4 Het levensbeschouwelijk verhaal

10.4.1 Inleiding

De betekenis die de stellen geven aan de viering ten aanzien van het levensbeschouwelijk verhaal is, dat ze met de viering aan anderen willen laten zien hoe ze in het leven staan. Dit

²¹⁷ In het boek *Wij gaan ons echt verbinden - Verbintenisceremonies voor homoseksuele en lesbische stellen* (Kalk en Rikkers 2002) vertelt een van geïnterviewde personen dat voor lesbiennes de eerste coming-out is als ze voor zichzelf toegeven dat ze lesbisch zijn, de tweede coming-out is als ze ervoor kiezen om lesbisch te zijn en de derde coming-out is als ze gaan trouwen (Kalk en Rikkers 2002, p. 32). Voor homo’s en lesbiennes kan de keuze voor een relatieviering een probleem opleveren, vooral als het om een officiële ceremonie gaat zoals het huwelijk: ‘Niet alleen omdat de aard van de relatie dan zichtbaar wordt, en door de familie niet meer verbloemd kan worden, maar ook omdat het voor sommige mensen onverdraaglijk en afkeurenswaardig is dat homo’s en lesbo’s zich een ritueel toe-eigenen dat tot dan toe alleen aan een man en vrouw was voorbehouden’ (Kalk en Rikkers 2002, p. 53.).

komt in de vormgeving van de viering terug in drie inhoudelijke en twee formele elementen. De vieringen van de stellen die zijn geïnterviewd zijn allemaal humanistische vieringen te noemen op basis van de omschrijving van humanistische relatievieringen in hoofdstuk 8. Slechts één stel geeft ook de naam ‘humanistische viering’ aan de viering. De inhoudelijke elementen van de humanistische vieringen komen naar voren in het centraal zetten van de mens, de vrijheid die ze ervaren om de viering zelf vorm te geven en in het thema verbondenheid. De formele elementen van de humanistische vieringen zijn de keuze voor de locatie en de begeleider.

10.4.2 Aan anderen laten zien hoe je in het leven staat

Met de relatieviering willen stellen aan anderen laten zien hoe ze in het leven staan en dat ze bewust nadenken over het leven, zoals de volgende personen formuleren:

- *“Het is gewoon belangrijk dat andere mensen heel duidelijk weten waar je voor staat (...) dat we nadenken over dingen, dat we niet, ik bedoel, alleen maar voor de gemeente trouwen en dan een feest, dat vind ik dan ook een beetje lomp”. (2:E)*
- *“We wilden de mensen graag meegeven hoe wij het leven zien en hoe wij er mee om proberen te gaan.” (8:X)*

In de voorbereiding op de viering praten de stellen met de begeleider over hoe ze het leven zien en hoe ze er mee om proberen te gaan. Voor sommige stellen is het praten over wat ze belangrijk vinden in het leven een bevestiging of een opfrisser. Ze beseffen weer opnieuw waar het in het leven voor hen om draait. Over het algemeen doen ze niet een nieuw inzicht op en gaan ze ook niet anders in het leven staan.

Voor de helft van de stellen was de viering een eerste kennismaking met het humanisme. Zij ontdekten dat het humanisme paste bij hun denkbeelden, zo vertelt een persoon:

- *“Ik had er van te voren niet eens van gehoord. Ik wist niet eens wat humanisme was. En toen ben ik op de website gaan kijken, toen dacht ik van oh, dat past goed. Het voelde heel goed, de manier waarop het beschreven stond.” (8:X)*

Eén persoon geeft expliciet aan dat de viering voor hem een soort van coming-out was als humanist naar aanleiding van de eerste kennismaking met het humanisme door de viering:

- *“Ik vond het ook een heel mooi statement om te laten zien waar je voor staat ideologisch gezien, omdat je je, ja, tenminste voor mij dan, was ik toch nog heel erg aan het zoeken van welke paraplu zal ik eens opslaan, waar zal ik eens bij passen. Dan ga je dus verder kijken en als je dan, behalve in het zoekproces naar hoe ga ik mijn huwelijk vormgeven, maar ga je ook eens kijken van, hee, wat hebben humanisten eigenlijk en hoe ziet dat er uit. Dus voor mij was het eigenlijk ook een soort van ‘coming out’ als humanist.”(2:E)*

10.4.2.1 Voorbeeld vormgeving levensbeschouwelijk verhaal in viering

De relatieviering van de respondenten uit interview 8 wordt hier als illustratie gegeven van hoe de manier waarop het stel in het leven staat terugkomt in de viering. Bij dit stel was de zee het thema van de viering. Ze hebben op de trouwkaart de viering aangekondigd met de titel: ‘De zee als getuige.’ De viering werd gehouden in een strandtent aan de zee, waarbij het stel en de gasten tijdens de viering richting de zee keken. In de viering vond er een ritueel plaats met schelpen en liep het stel naar de zee om de zee te vereren en een wens uit te spreken voor de toekomst. Daarnaast vond er in de viering uitwisseling van de ringen plaats, waarbij in de ringen een aquamarijn was verwerkt als symbool van de zee.

In de toespraak van de begeleider komt terug hoe het stel in het leven staat:

- *“Jullie hebben bewust gekozen voor deze locatie aan zee. De zee als getuige. De kracht van de zee, de kracht van de natuur, voor [jullie] onlosmakelijk met elkaar verbonden. Dichtbij de natuur willen leven, is dichtbij jezelf willen leven. In de natuur ervaren jullie puurheid, zuiverheid en kracht. En de zee is*

daarin het symbool van ultieme kracht, van helende kracht. Een oerkracht waar jullie je intens mee verbonden voelen en waaruit je wilt leven. De woorden van het bruidspaar lieten mij voelen, dat er mensen tegenover mij zaten en nu zitten, die wezenlijk willen leven. Die met zichzelf, elkaar en anderen in gesprek zijn over hun drijfveren. Openheid, puurheid, zuiverheid, vrijheid en verantwoordelijkheid, zo vullen deze levenskunstenaars hun bestaan in. [Jullie] leven vanuit de gedachte dat er één energiebron is die over de aarde waakt: de energie van de liefde. Vanuit deze energiebron willen jullie leven en delen. En van deze ultieme bron willen jullie groeien.” (8:Y)

Hoe het stel in het leven staat komt ook terug in een ritueel tijdens de viering:

- *“Ik heb mijn slippers aangedaan, zij heeft haar schoenen uitgedaan, haar hakken, en toen zijn we samen met allebei een roos, zijn we naar de zee gegaan.” “Toen hebben we eerst de rozen in zee gegooid met een wens, we hebben gewoon, zeg maar, ook een soort geloften aan de zee gegeven.” “Ja, daar hadden we eigenlijk een beetje dat contact met de kosmos en de aarde, door het strooien van die rozen.” (8:W)*

10.4.2.2 De mens centraal

In de relatievieringen staat de mens centraal en niet een God of het geloof. De stellen vertellen op verschillende manieren dat de mens centraal staat in de viering. Een aantal stellen benoemt expliciet het centraal zetten van de mens in de viering:

- *“Het levensbeschouwelijke is toch wel erin dat wij toch de mens centraal zetten, en dat wij het met elkaar moeten doen, en dat wij elkaar mogelijkheden moeten geven, daar, dat is denk ik wel een kern van het humanisme natuurlijk.” (1:B)*
- *“Voor mij was het heel belangrijk dat wij, dat het over ons ging, en dat het dus niet over een hogere macht ging of over een derde persoon in ons huwelijk ofzo, of een derde element ofzo. Dat is natuurlijk in een katholieke kerk of in een christelijke kerk sowieso, hè, daar moet God tussen jullie in staan, nou dat vond ik helemaal niks, dat hoeft ook helemaal niet volgens mij.” (2:D)*

Andere stellen benadrukken dat ze het belangrijk vinden dat God, geloof, Bijbel en kerk niet centraal staan in de viering. De helft van de stellen vergelijkt de relatieviering met begrafenissen die ze hebben meegemaakt, waarbij de persoon die overleden was niet centraal stond in de viering, een voorbeeld daarvan is:

- *“Als ik nu bijvoorbeeld kijk naar het overlijden van mijn vader en het overlijden van mijn grootouders, ja, dan zit daar een familie en die zegt dus niets en die laten het dan gewoon volledig gebeuren. En waarbij ik denk, maar ja, het meest wezenlijke van de persoon wordt helemaal niet genoemd hè. Jij was dan katholiek, maar bij een begrafenis kreeg je dan een hele preek, mijn hemel zeg, waar hebben we het in godsnaam over, we nemen hier afscheid van iemand, wat wil ik nou graag nog zeggen.” (5:N)*

10.4.2.3 Vrijheid om de viering zelf vorm te geven

De stellen ervaren de vrijheid om de viering zelf vorm te geven. De relatievieringen zijn daardoor unieke, persoonlijke vieringen. Zeven van de acht stellen hebben de viering zelf vorm gegeven. Ze geven aan dat ze hun eigen stempel op de viering drukten, dat ze hun eigen rituelen en symbolen bedachten en hun eigen draaiboek in elkaar zetten. De stellen formuleren het als volgt:

- *“Die waarden die ik genoemd heb, dat wij onze eigen regie willen voeren over ons leven en autonoom onze keuzes willen maken over hoe zo’n dag in te richten en gewoon de manier waarop we het vormgegeven hebben, ja, dat zijn toch wel die humanistische waarden, authentiek, dat paste helemaal bij ons. Dat zei ook iedereen na afloop ja, het was gewoon helemaal af, het paste precies bij jullie.” (3:G)*
- *“Dit is gewoon maatwerk hè, je kan gewoon je eigen persoonlijke accenten leggen, je keuzes maken. Het draaiboek hebben wij zelf gemaakt, maar in de kerk ligt het draaiboek al grotendeels vast, dan moet je vaak moeite doen om er nog iets persoonlijks doorheen te weven.” (3:G)*

Een belangrijke voorwaarde voor het zelf vorm kunnen geven van de viering is de eigen creativiteit van het stel, zoals ze hieronder aangeven:

- *“Ik denk als je dan traditionele gedachten hebt, dat het dan niet gaat lukken. Nee, iedereen moet daar wel voor zijn.” (4:K)*

- *“Creatief en een soort feeling voor je innerlijke stem, zou ik bijna zeggen. Wat is nou eigenlijk je boodschap? Wat wil je met mensen beleven? Waarom heb je al die mensen uitgenodigd? Dat is toch omdat je iets heel wezenlijks wil laten zien, dat moet je dan ook doen.” “Ja, en dat ook nog kunnen verwoorden, ja. Maar dan is het gewoon een kwestie van durven.” (5:O)*

De meeste stellen waren van nature al redelijk creatief en er was over het algemeen sprake van een gelijkwaardige bijdrage van beide partners aan de vormgeving van de viering. Eén stel heeft de viering volledig zelf vormgegeven zonder begeleiding. Dit stel benadrukt dat zij de regie hadden in de viering. Bij één viering heeft de begeleider de viering op een persoonlijke en unieke manier vormgegeven en was de viering voor het grootste gedeelte een verrassing voor het stel.

Een tweede voorwaarde voor het zelf vorm kunnen geven van de viering is hulp van de begeleider, zoals hier wordt benadrukt door de stellen:

- *“Je moet natuurlijk wel begeleiding hebben, iemand die je gewoon bevraagt waardoor je gaat reflecteren hè? Waarom kies ik voor jou? Ja, dat is een mooie, ga die vraag maar eens beantwoorden. (...) Over drie weken wil ik een email gezien hebben waar dat in staat, ja, dat was een van de opdrachten. Of wat is symbolisch voor jullie?(...) Van die vragen waardoor je over jezelf en over je leven moet nadenken.” (3:G)*
- *“Je moet wel ideeën hebben, je moet weten wat voor jou belangrijk is en ik denk dat degene die dan helpt, zoals [de begeleider], die kan helpen vertalen, de beelden die je hebt of het gevoel dat je hebt om dat om te zetten in symbolen of rituelen of teksten, maar je moet wel zelf je invulling geven. Dus je hoeft niet zelf creatief te zijn, maar je moet wel weten wat je wil. (...) Weten wat je belangrijk vindt. En zij kan ook wel helpen om dat helder te krijgen.” (7:T)*

Een derde voorwaarde voor het zelf vorm kunnen geven van de viering, wordt door een aantal stellen geformuleerd als kwetsbaar durven zijn en je niet te veel aantrekken van wat andere mensen ervan zullen denken, zoals de volgende persoon aangeeft:

- *“Je moet ook kwetsbaar kunnen zijn als je over alles na moet denken wat vindt die er van, dat je toch vaak, wat ik zeker vroeger toch veel meer deed, want dan wilde je niemand kwetsen (...) en je weet al dat bepaalde woorden verkeerd vallen, maar ze wel gewoon in de mond nemen, omdat de intentie oprecht is. Natuurlijk moet je dat wel kunnen en je vrij voelen, ja.” (5:N)*

De helft van de stellen vergelijkt de viering met een kerkelijke inzegening, waarbij er bepaalde voorschriften gelden en er vaststaande rituelen zijn:

- *“In het begin dacht ik, nou het is natuurlijk wel makkelijk om je te houden aan bepaalde riedeltjes van een kerk of instituut, en nu moest je het allemaal zelf gaan bedenken.” (1:A)*
- *“Wat ik ook op dat moment vond, en misschien is dat ook wel een hele humanistische eigenschap, is dat je je eigen rituelen maakt, je maakt je eigen symbolen. Het gaat echt over, ja, het gaat over wezenlijke dingen voor jezelf en niet iets wat opgelegd is.” (2:D)*

Daarnaast wordt de vrijheid om de viering zelf vorm te geven gepositioneerd naast de mogelijkheid om te doen wat hoort. De stellen vinden het belangrijk om zelf na te denken over de vormgeving en niet te doen wat hoort of verwacht wordt door anderen. Eén stel geeft aan dat het voor hen wel een beetje op eieren lopen was, omdat ze veel gelovige familieleden hadden die het misschien niet goed zouden vinden of niet zouden begrijpen. In de volgende citaten wordt duidelijk dat de stellen de viering vrij wilden invullen en het niet wilden doen zoals ‘het hoort’:

- *“Van ja, zo hoort het toch, maar kijk ja, zo werkt het dus niet. Dat vind ik wel jammer, heel vaak merk je toch, dat mensen zoiets hebben van het hoort toch zo, dus ik doe het maar zo. (...) Je kan wel zeggen, het hoort zo, maar laat ik het nou eens een keertje zo doen. En als je diezelfde creativiteit niet kan volhouden, ja, nou, op een gegeven moment houdt dan echt alles op.” (2:E)*
- *“De eigenheid eigenlijk hè, gewoon eigen, gewoon jezelf kunnen zijn. En niet een viering die barst van allerlei tradities of projecties van wat zou moeten of van wat niet zou moeten. Je moet gewoon kunnen zeggen, maar wat voel ik nou eigenlijk en hoe geef ik daar nou vorm aan?” (5:N)*

Op verschillende manieren kwamen de stellen op ideeën voor de vormgeving van de viering, door er samen over te praten en door bijvoorbeeld op internet te kijken:

- *“Het ontstaat gewoon, als je er veel over praat, dan komen er toch vanzelf ideeën en dat is natuurlijk een heerlijk proces, dat is iets geweldigs.” (1:A)*
- *“We hebben op internet gekeken.” “Van mensen die ook een viering hebben gedaan.” “En ja, al die elementen en je pikt ook overal een stukje bij. Je bedenkt weer eens wat en je hebt het erover. Dat vond ik heel leuk.” (1:A)*
- *“Kijk, dat symbool met die kaarsen, die dan door die kinderen gemaakt worden, daar kom je op een gegeven moment ook een beetje op. Het is een beetje iets toevalligs, verzijn je dat op een gegeven moment, ergens op een feestje, van hoe gaan we dat nou precies doen.” (2:D)*

Naast het stellen van vragen en het vertalen van de ideeën van het stel in teksten en rituelen, heeft de begeleider nog een andere belangrijke taak met betrekking tot de vormgeving van de viering. De stellen dragen vaak verschillende ideeën aan, de begeleider zorgt ervoor dat de viering een geheel wordt. De vrijheid van het stel om de viering zelf vorm te geven is daardoor niet onbeperkt, er vindt wel degelijk ook sturing plaats door de begeleider. De stellen noemen dat alles in de viering goed in elkaar over ging, dat ze het een geheel vonden qua stijl, dat ze het een mooi gevuld stuk vonden, dat het een leuke mix was, dat er een kop en een staart aan zat en dat het echt af was. De stellen geven aan dat de begeleider daar een belangrijke rol in speelt. Het ervaren van de viering als een geheel en de rol van de begeleider daarbij benoemen deze personen als volgt:

- *“Ik vond het echt iets ronds hebben.” “Dat was ook bewust aangestuurd door [de begeleider], dat vond ik wel, bepaalde onderdelen en bepaalde volgorde, van dan moet die muziek en dan die speech, en wanneer wij dan kwamen, niet helemaal aan het einde, maar net over de helft, weet je wel. Hij wist hoe je dat compleet moest samenstellen.” (3:H)*
- *“Het gaat niet om statements en om woorden. Het gaat vooral natuurlijk om intenties en om sfeer en om verbindende bewegingen, want het is een geheel, het is ook een heel liturgisch gebeuren, hoewel er niets kerkelijks in zit. Maar je neemt mensen wel mee in een soort beweging. (...) Achter elk feitelijk gegeven en achter elk woord dat gezegd is en elk gebeuren, zit ook een beweging onder, waarin je iets met elkaar probeert door te gaan, het ritueel.” (5:O)*

10.4.2.4 Verbondenheid

Verbondenheid komt terug in de relatie tussen de partners en in de aanwezigheid, betrokkenheid en actieve deelname van familie en vrienden aan de viering. Het gaat om het willen delen van je geluk met anderen. In de verschillende toespraken wordt verbondenheid genoemd. Verder komt verbondenheid terug in rituelen, in de plek van het stel ten opzichte van de gasten in de viering, in op elkaar afgestemde kleding van de partners en het dragen van dezelfde corsages of badges door de aanwezigen.

Alle stellen geven aan de viering te hebben gevierd met familie, vrienden en kennissen. De meeste stellen hebben zorgvuldig nagedacht over wie ze wilden uitnodigen. Eén stel had juist als motto dat iedereen welkom was. Verbondenheid tussen de partners en met de aanwezigen is voor alle stellen vanzelfsprekend. Bij één viering was de zus van de bruidegom niet aanwezig door een ruzie in de familie, dit drukte een grote stempel op het geheel en maakte de viering op een bepaald moment zeer emotioneel. Dit benadrukt hoe belangrijk het is voor het stel dat de mensen die voor hen belangrijk zijn in hun leven, aanwezig zijn bij de viering.

Het thema verbondenheid wordt vaak genoemd in de toespraak van de begeleider, zoals in de volgende tekst:

- *“Deze innerlijke kracht kan er alleen zijn omdat jullie (...) beseffen, dat je in relatie staat tot je ouders, tot familie en vrienden, tot u allen. Veel van de diepste gevoelens over goed en kwaad, moed, toekomstdromen, de redenen van het zijn, respect voor de medemens en het idee van naastenliefde, zijn*

sterk beïnvloed door de mensen om je heen. Publiekelijk willen jullie je huwelijksgeefte uitspreken, temidden van deze mensen, de mensen die jullie lief hebben.” (8:Y)

Ook komt verbondenheid aan bod in de verschillende bijdragen van familie en vrienden. In iedere viering hebben familie en vrienden een bijdrage geleverd. Die bijdragen bestonden uit het houden van een toespraak, het voorlezen van een gedicht, sprookje of tekst, muziek maken, zingen en in twee vieringen werd er ook een klein theaterstukje opgevoerd. Eén stel geeft aan dat vrienden juist niets hoefden te doen tijdens de viering, in die viering leverden voornamelijk familieleden een actieve bijdrage. In de onderstaande citaten wordt verteld hoe de verbondenheid met anderen tot uitdrukking komt in de verschillende bijdragen van anderen:

- *“En ja, ik vond het toch ook wel symbolisch dat heel veel mensen iets gedaan hadden voor ons. [Zijn] vader die toespraak, (...) mijn moeder had zo’n boeketje voor me gemaakt, een bruidsboeketje, had ze zelf gemaakt. (...) Mijn broer had een auto, en nou ja, onze broers en zussen waren getuigen, opaatje en omaatje waren er bij, dat vond ik ook wel symbolisch. (...) Mensen deden ook waar ze goed in waren, we gingen mensen ook niet overvragen of overslaan ofzo.” (3:H)*
- *“Het gaat om wat je als club, en ik heb het dan over die club die in het zaaltje zit, wat je voor elkaar betekent, want dat zijn de mensen die je tegenkomt. Op je trouwerij kun je je mobiele telefoon uitzetten, want iedereen is er.” (2:E)*
- *“Uiteindelijk zet je zo’n viering toch wel zo in elkaar dat je wilt dat de mensen die aanwezig zijn het ook met je meevieren. Dus je houdt toch wel een stukje rekening met van hoe komt het over op anderen. Maar dus niet in de zin van ik moet ze plezieren, maar we hebben er meer over nagedacht van hoe kunnen we zorgen dat anderen er ook betrokken bij zijn en dat je samen de viering maakt.” (7:T)*

Er wordt door verschillende stellen aangegeven dat het bij verbondenheid niet alleen gaat om het leveren van een actieve bijdrage, maar meer ook de emotionele verbondenheid.

Verbondenheid met de aanwezigen kan ook worden vormgegeven in een specifiek ritueel in de viering, door bijvoorbeeld in een cirkel te gaan staan en elkaars handen vast te houden en door een groepsfoto te maken:

- *“Toen op het laatst, zijn we in een cirkel gaan staan met allemaal elkaars handen vast, toen was het liedje van Trijntje Oosterhuis. (...) Dat is wel een moment geweest van stilte, ja, echt van het bij elkaar zijn.” (1:B)*
- *“Het maken van een groepsfoto stond ook op ons programma. Dat was het afsluitende moment. (...) Ook dat is een verbindend iets.” (5:O)*

Verbondenheid tussen de partners en met de aanwezigen wordt soms uitgesproken in de persoonlijke beloften, zoals in de volgende tekst uit een belofte:

- *“Een bezegeling, vandaag op ons jubileum, ook omdat jullie er nu bij kunnen zijn. Jullie zijn onze dierbaren uit alle periodes van ons leven. Wij tweeën zijn geen eiland. Onze relatie staat niet op zich, maar is nauw verbonden met de relaties met elk van jullie. Dat vind ik misschien nog wel één van de meest bijzondere kanten van deze dag: dat jullie hier zijn als getuigen wanneer ik mijn jawoord geef aan de man van mijn droom.” (5:O)*

Verbondenheid tussen de partners wordt vaak ook weergegeven met het ritueel van het uitwisselen van de ringen. Over de betekenis van het uitwisselen van de ringen vertellen de stellen dat het een teken van verbintenis en verbondenheid is. Maar een aantal stellen vertellen ook dat ze het gewoon deden omdat het hoort. Bij vier stellen vond er uitwisseling van de ringen plaats tijdens de viering. Bij drie stellen vond de uitwisseling plaats bij het burgerlijk huwelijk. Zij geven daarbij alle drie als reden dat ze anders het burgerlijk huwelijk zo saai en kaal vonden. Eén stel heeft geen ringen uitgewisseld, omdat ze het onzin vonden om dat nog een keer te doen omdat ze hun ringen al zo lang droegen. De stellen hebben vaak als teken van verbondenheid dezelfde ringen of ringen die bij elkaar passen qua vorm en kleur.

In het merendeel van de vieringen zat het paar met het gezicht naar de gasten toe tijdens de viering, wat een gevoel van verbondenheid met de aanwezigen oproept bij de stellen. Twee stellen vertellen over een vaste plek in de viering met familie vooraan, dan de goede vrienden erachter en de collega's en kennissen daar weer achter. Eén stel geeft juist aan dat ze dat niet wilden. Hoe in de plek van de gasten ten opzichte van het paar verbondenheid tot uitdrukking komt, wordt in het volgende citaat duidelijk gemaakt:

- *“Wat we het meest indrukwekkend vonden, we zaten met onze gezichten naar onze gasten toe, dat had ik van te voren ook eigenlijk helemaal niet ingeschat, want normaal gesproken zit je altijd met je rug naar je gasten toe, zowel op gemeentehuis als in de kerk, maar wij hadden dus oogcontact met iedereen, vooral dan met de familie op de eerste rij, die zag je ook wel af en toe een traantje wegpinken, heel hard lachen of wat dan ook.” “Als je met z'n tweeën naast elkaar zit en met name als je dan een gelofte uitsprekt en een meter verder kan je moeder of je vader en je familie naar je kijken... nou dat vond ik wel even heftig hoor. (...) Dat was echt wel brullen ja. En er zaten echt wel mensen mee te brullen. Ja, dat vond ik wel heel mooi, ja. Maar dat hadden wij niet voorzien dat dat zo bepalend zou zijn.” (3:G)*

Ook kleding en corsages kunnen het gevoel van verbondenheid benadrukken. In de meeste gevallen was de kleding van het stel op elkaar afgestemd, doordat bepaalde kleuren van de kleding van de één ook terugkwamen bij de ander. In een aantal vieringen droegen de aanwezigen dezelfde corsages. Het voor de viering gezamenlijk opspelden van deze corsages droeg ook bij aan een gevoel van verbondenheid met de aanwezigen. Bij één viering droegen alle aanwezigen dezelfde badges met het logo van de bruiloft van het stel.

10.4.2.5 Begeleider van de viering

Hoe het stel in het leven staat komt terug in de keuze voor de begeleider van de viering. Door het kiezen voor een humanistische begeleider laten de stellen zien dat het humanisme bij hen past en dat ze niet voor een kerkelijk huwelijk kiezen. Zes van de acht stellen heeft contact opgenomen met het HV voor het vinden van een humanistische begeleider. Eén stel heeft de viering vormgegeven zonder een begeleider, maar daarvan was een van de partners zelf humanistisch raadsman en sprak er een vriendin in de viering die humanistisch raadvrouw was. Bij één stel trad de vader van de bruidegom op als begeleider van de viering en deze studeerde op dat moment humanistiek en was van daaruit ook humanistisch ingesteld.

De stellen geven aan dat in de voorgesprekken met de begeleider de levensbeschouwing van de personen expliciet aan de orde komt. En dat ze het ook heel goed vinden dat dat gebeurt. In de voorgesprekken met de begeleider worden vragen gesteld over wat voor het stel belangrijk is, zoals de vraag:

- *“Wat zijn voor jou belangrijke waarden en normen? Daar heb je het ook gewoon over. Dat was ook gewoon heel goed, want normaal gesproken in een relatie, dat groeit gewoon en daar heb je het nooit over. Je hebt het niet over, goh, hoe zit het met jouw waarden en normen? Nee, dat gebeurt nooit.” “Nee, in het dagelijks leven gaat het eigenlijk meer over de snijboontjes.” (2:D)*

De inhoud van hoe het stel in het leven staat wordt vervolgens door de begeleider van de viering verwoord in een toespraak in de viering. De volgende persoon leest de toespraak van de begeleider nog eens door en vertelt daar over:

- *“Hij heeft het hier echt over humanistische waarden als zelfbeschikking, gelijkwaardig zijn, verantwoordelijk zijn, verdraagzaam zijn, solidair zijn, redelijk en rechtvaardig zijn.” “Vanuit zijn aandeel heeft hij die dingen opgepikt, omdat hier toe te verwerken. En vanuit mijn aandeel heb ik gewoon dingen zitten vertellen.” (3:G)*

Daarnaast benoemen twee stellen de begeleider als een humanistisch persoon, er wordt dan bijvoorbeeld gezegd:

- *“Zo’n open iemand, dat is dan een verwachtingspatroon dat je hebt van een humanistische viering, dat je dan echt een heel warm fijn iemand krijgt die openstaat gewoon voor alles.” (6:Q)*

10.4.2.6 Locatie van de viering

Hoe het stel in het leven staat komt terug in de locatie van de viering. Bij zeven van de acht stellen vond de viering niet plaats in een kerk. Ze laten daarmee zien dat ze niet zoveel meer met de kerk hebben. Twee stellen hebben nog wel gezocht naar een kapel om de viering te houden op een aantrekkelijke en sfeervolle plaats, maar zeker niet om daarmee ook in officiële zin voor de kerk te trouwen.

Eén stel is wel in een kerkgebouw getrouwd, omdat ze dat een mooie locatie vonden én omdat de bruid van dit stel een band heeft met geloven en de kerk. Ze is niet streng gelovig, maar het was voor haar en haar familie wel belangrijk om in een kerkgebouw te trouwen om er toch een godsdienstig tintje aan te geven. In deze viering waren wel enkele kerkelijke elementen terug te vinden, zoals een bijbellezing en het Ave Maria. Hieronder wordt iets beschreven van hoe dat proces tussen de ‘gelovige’ bruid en de niet gelovige bruidegom is gegaan toen zij de keuze maakten voor een humanistische relatieviering in een kerk met kerkelijke elementen.

De vrouw vertelt:

- *“Ik had altijd gezegd, ja, ik wil wel graag ook in de kerk trouwen, maar [hij] is helemaal niet kerkelijk en dat was wel echt een probleem. (...) Daar hadden we best wel veel discussies over, dat ik ook zei van ja, kijk, je kunt het instituut rooms-katholieke kerk niets vinden, maar het geloof, ja, ik bedoel, dat geloof is persoonlijk en, ja, dat, voor mij is dat wel, is geloof wel belangrijk, niet zo zeer de rooms-katholieke kerk, maar het geloof, dat is wel iets wat ik heb meegekregen. (...) Op een gegeven moment (...) had [ik] opeens een soort van brainwave, dat ik dacht van nou, misschien kunnen we wel iets met een relatieviering doen en dat was denk ik omdat ik dat een keer op tv of waar dan ook had gezien, dus dat heb ik toen gezegd, van joh, misschien is dat wat. En dan kunnen we misschien in het Noorse kerkje, in de buurt van waar wij vroeger allebei als studenten hebben gewoond, misschien kunnen we daar dan trouwen. En, daar was hij eigenlijk meteen best wel enthousiast over.” (7:T)*

De man vertelt:

- *“Nou, ik vond het Ave Maria wel wat ver [gaan]. (...) Maar ik had ook wel zoiets van, het past wel in de viering en het is, het past in het totale plaatje en zeg maar het thema, dat vond ik ook mooi in evenwicht met de andere thema’s, in de zin van geloof, hoop en liefde. En (...) hoe het uiteindelijk uitgevoerd is, met de snaar die het dan uiteindelijk raakt, had ik zoiets van ja, oké, dan vind ik het prachtig hè, want het is natuurlijk zulke mooie muziek en zo emotioneel, maar het had ook een mooi evenwicht met de niet gelovige stukken. (...) Uiteindelijk, het paste gewoon heel mooi bij elkaar (...) én voor jou én voor mij.” (7:U)*

10.5 Conclusies

In dit hoofdstuk is een breed beeld naar voren gekomen van de betekenissen die mensen geven aan hun humanistische relatieviering en hoe deze betekenissen terugkomen in de vormgeving van de viering. Bij alle stellen zijn de betekenissen die ze geven aan hun viering onder te verdelen in de drie verhalen: levensverhaal, relatieverhaal en levensbeschouwelijk verhaal.

Bij de betekenis die de stellen geven aan het *levensverhaal*, vanaf de geboorte tot nu, ligt de nadruk op het markeren van een bijzonder moment in het heden. De betekenis van het verleden verschilt per stel en er wordt altijd wel even stilgestaan bij de betekenis van de viering voor de toekomst.

Bij de betekenis die wordt gegeven aan het *relatieverhaal* zijn drie elementen even belangrijk: het uitspreken en stilstaan bij de gevoelens van liefde voor elkaar, bij wat de relatie bijzonder maakt, en bij wat de viering betekent voor de stellen die publiekelijk hun liefde en de keuze voor elkaar uitspreken.

De betekenis die de stellen geven aan het *levensbeschouwelijk verhaal* is dat zij met de viering aan anderen willen laten zien hoe ze in het leven staan. Daarbij vinden ze het in de vormgeving van de viering belangrijk dat de mens centraal staat en dat ze de vrijheid genomen hebben om de viering zelf vorm te geven. Verbondenheid tussen de partners en met de aanwezigen speelt een belangrijke rol in de viering. Het levensbeschouwelijk verhaal komt ook tot uitdrukking in de keuze voor de begeleider en in de keuze van de locatie van de viering.

Het valt op dat er veel samenhang is tussen de betekenisgeving en de vormgeving van de vieringen. De verschillen zijn terug te vinden in het meer en minder belangrijk vinden van bepaalde betekenissen. Als een bepaalde betekenis, die de viering voor het stel heeft, heel belangrijk wordt gevonden, komt deze betekenis vaak terug in specifieke rituelen. Voor de stellen waarbij bijvoorbeeld het verleden een belangrijke rol speelt in de betekenis van de viering komt de band met het verleden terug in een specifiek ritueel. Voor de stellen waarbij de toekomst een centrale plek krijgt, komt de aandacht voor de toekomst op een soortgelijke wijze terug in specifieke rituelen. Het voor ieder stel eigene en specifieke is daardoor het beste terug te zien in de keuze voor deze specifieke rituelen. Daarnaast komen de verschillen in de betekenissen terug in de inhoud van de teksten en in de keuze voor bepaalde muziek.

In de verschillende vieringen komen een aantal zelfde rituelen regelmatig terug. Het uitwisselen van de ringen komt bij de helft van de stellen voor. Bij meerdere vieringen komt het aansteken van een kaars, het oplaten van ballonnen en het schenken van champagne voor. Maar er komen in dit onderzoek ook veel rituelen maar bij één stel voor. Een aantal rituelen komt uit een bepaalde traditie en een aantal rituelen is door het stel zelf bedacht of door een vriend of familielid. Alle rituelen, ook de meer traditionele rituelen zijn zorgvuldig gekozen en uitgevoerd: zo viert men op eigen wijze de relatie.

11 Nabeschouwingen en aanbevelingen voor vervolgonderzoek

11.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt eerst stilgestaan bij processen en factoren die een rol spelen bij de betekenisgeving omtrent de humanistische relatieviering en bij elementen die een rol spelen bij het ervaren van zin in de viering. Het onderzoek heeft ook een aantal vragen opgeroepen die voor een vervolgonderzoek interessant zouden kunnen zijn. Vier mogelijkheden worden in dit hoofdstuk aangegeven. En we staan stil bij de doelgroep: wie hebben we voor ogen als het gaat over humanistische relatievieringen?

11.2 Betekenisgeving en het ervaren van zin

Uit de bestudeerde literatuur is gebleken dat de cultuur waarin mensen leven, de interactie met anderen en individuele processen een belangrijke rol spelen bij het geven van betekenis aan een gebeurtenis. We zien deze processen en factoren terugkomen bij de betekenis die de geïnterviewde stellen geven aan hun humanistische relatieviering.

Uit de interviews is gebleken dat het vieren van de relatie met een humanistische relatieviering bij de stellen geen vanzelfsprekend onderdeel is van de cultuur waarin zij leven. Dit blijkt uit reacties van de stellen zelf en van hun omgeving over de onbekendheid van het onderwerp en de daarmee gepaard gaande misverstanden (*'Is dat voor zakenpartners, een relatieviering?'*). Het blijkt ook uit het lage aantal geregistreerde humanistische relatievieringen in Nederland.

De rol die de interactie met anderen speelt bij de betekenisgeving aan de humanistische relatieviering is terug te zien in de nadruk die de stellen leggen op de verbondenheid met de partner en de aanwezigheid, betrokkenheid en actieve deelname van familie en vrienden aan de viering. Daarnaast noemen de stellen dat ze het belangrijk vonden om de liefde en de keuze voor elkaar publiekelijk te bevestigen. Het is ook terug te zien bij een stel dat aangeeft dat de viering voor hen wel een beetje op eieren lopen was, omdat ze veel gelovige familieleden hadden die het misschien niet goed zouden vinden of niet zouden begrijpen. Dat ze toch voor een humanistische relatieviering hadden gekozen, hing samen met hun vrije, individuele keuzes en de ruimte die ze genomen hadden om daar naartoe te groeien.

Individuele processen die een rol spelen bij het geven van betekenis aan de humanistische relatieviering komen naar voren in de betekenis die de personen aan de viering geven ten aanzien van het persoonlijke levensverhaal, zoals het afsluiten van een moeilijke periode. Maar ook in de mate waarop de personen benadrukken dat ze het belangrijk vinden om de viering zelf vorm te geven en niet alleen willen doen wat hoort of wat verwacht wordt door anderen.

Meerdere elementen in de betekenisgeving aan de humanistische relatieviering dragen bij aan het ervaren van zin, zoals de bevrediging van behoeftes als grip op het leven door de vrijheid om de viering zelf vorm te geven, verbondenheid met de partner en met anderen en zelfrespect. Maar ook doordat de viering niet alleen een mogelijkheid biedt om zin te zien, maar ook te voelen en te ervaren door de vormgeving van de viering en de daarmee gepaard gaande ruimte voor het uiten van emoties.

De humanistische relatieviering biedt ook mogelijkheden voor wat volgens Alma belangrijk is bij het opkomen van zin als een ervaring van verbondenheid.²¹⁸ Met het vieren van de relatie met een humanistische relatieviering overstijgen de stellen het gevoel van geborgenheid dat gepaard gaat met het doen van wat vertrouwd is en voor de hand ligt. Daarnaast zoeken de stellen met de viering naar een balans tussen zelfstandigheid, de eigen vrijheid voor de vormgeving van de viering en het persoonlijke van de viering, en ze zoeken naar erkenning en bevestiging door anderen. De stellen willen niet slechts doen wat hoort, maar vinden het wel belangrijk wat de aanwezige vrienden en familie van de viering vinden.

Bovendien voelen de partners zich in de relatie door de ander erkend in hun uniek-zijn en door het gebruik van rituelen (met symbolen, symbooltaal en symboolhandelingen) speelt in de viering verbeeldingskracht een grote rol. Volgens Alma zijn dat belangrijke voorwaarden voor het opkomen van zin als een ervaring van verbondenheid.²¹⁹

11.3 De humanistische relatieviering: een (humanistisch) ritueel?

Het wel of niet benoemen van de humanistische relatieviering als een ritueel lijkt samen te hangen met de manier waarop rituelen worden gedefinieerd. Door in dit onderzoek rituelen symbolische handelingen te noemen die mensen bewust creëren om een gevoel dat ze hebben bij belangrijke gebeurtenissen op symbolische wijze te kunnen uiten en de betekenis kenbaar te kunnen maken, kan de humanistisch relatieviering een ritueel worden genoemd.

Berkvens-Stevelinck spreekt in deze context dan wel over vrije rituelen.²²⁰ Rituelen hebben een ontwikkeling doorgemaakt vanuit de traditionele kerkelijk-religieuze context naar vrije rituelen, waarbij het aspect van herhaling (voorgegevenheid), een specifieke (religieuze) context en het maken van contact met het transcendente niet meer noodzakelijk zijn om volgens Berkvens-Stevelinck toch te kunnen spreken van rituelen. Ik sluit me daarbij aan.

De discussie over het wel of niet kunnen spreken over humanistische rituelen lijkt ook samen te hangen met de kwestie van het definiëren en het wel of niet verbonden moeten zijn van een ritueel met een sociale gewoonte of conventie, die binnen een bepaalde traditie functioneert en geldigheid heeft om overgangssituaties op een bepaalde manier vorm te geven. Ik ben van mening dat er bij de humanistische relatieviering gesproken kan worden van een humanistisch ritueel en dat de kenmerken van het 'humanistische' van het ritueel daarbij zijn dat het belangrijk is dat mensen zelf betekenis en vorm geven aan rituelen, dat ze dat doen met een zekere mate van diepgang en zonder verwijzing naar een hoger Zijnde. Uit de resultaten blijken deze kenmerken terug te komen bij de humanistische relatievieringen van de geïnterviewde stellen.

In een vervolgonderzoek zou verder onderzocht kunnen worden wat mensen binnen en buiten de humanistische wereld verstaan onder (humanistische) rituelen. Als hen het begrip 'humanistisch' voorgelegd wordt, welke associaties geeft dat dan? Of wanneer we hen voorleggen dat dit geen kerkelijk-religieus ritueel genoemd kan worden, welke benaming zouden ze dan zelf aan dit nieuwe, vrije ritueel willen geven? Dit soort vragen kunnen ons op het spoor zetten van verder vernieuwend taalgebruik, dat misschien ook voor een grotere doelgroep verstaanbaar is.

²¹⁸ Alma 2005, p. 12.

²¹⁹ Idem, p. 12.

²²⁰ Berkvens-Stevelinck 2007, p. 8.

11.4 De humanistische relativiering: een overgangs- of een bevestigingsritueel?

De geïnterviewde stellen zijn voorzichtig in het formuleren van de viering als een overgangsritueel. Ze geven aan dat ze al jaren samenwonen en dat hun leven en de relatie qua doen en laten niet verandert door het trouwen. Het is duidelijk dat bij het huwelijk geen letterlijke overgang meer plaatsvindt van het ouderlijk huis naar het samenwonen met de partner. Lukken beschrijft dat het huwelijksritueel door velen meer gezien wordt als een bevestigingsritueel.²²¹ De stellen in mijn onderzoek noemen dit het publiekelijk bevestigen van de relatie. Dit speelt een belangrijke rol in de relativiering.

Maar Lukken geeft ook aan dat de huwelijksviering gevoelsmatig vaak nog wel wordt beleefd als een overgang.²²² De helft van de stellen geven aan dat de relatie anders voelt na het trouwen. Je zou dus kunnen zeggen dat er wel sprake is van een gevoelsmatige overgang in de relatie. Lukken noemt dit de overgang van voorlopig naar definitief, van privé naar publiek en van informeel naar institutioneel. Het is opvallend dat bij zeven van de acht stellen het krijgen van kinderen aan bod komt in de betekenisgeving aan de viering, ook al geven meerdere stellen nadrukkelijk aan dat de volgorde van eerst trouwen en daarna kinderen niet noodzakelijk was. Het beginnen van een gezin zou je ook kunnen zien als het maken van een overgang in het leven, van een leven zonder kinderen naar een leven met kinderen.

Gegeven deze ervaringen kan de humanistische relativiering dus zowel een bevestigingsritueel als een overgangsritueel genoemd worden. In een vervolgonderzoek zou bijvoorbeeld in de vorm van enkele stellingen deze duidingen aan de stellen kunnen worden voorgelegd met de vraag waarin zij zich herkennen.

11.5 De nieuwe levensbeschouwing: nog niet zo duidelijk onder woorden te brengen?

Bij de resultaten bij het levensbeschouwelijk verhaal komt naar voren dat de geïnterviewde stellen met de viering willen laten zien hoe ze in het leven staan. Het valt op dat de stellen de concrete uitwerking daarvan in de viering vaak negatief formuleren, ‘negatief’ in de zin van: aangeven wat ze ‘niet’ willen. Zo willen ze niet dat God, geloof, Bijbel en kerk centraal staan in de viering.

De vraag kan gesteld worden hoe het komt dat mensen het gemakkelijker vinden om te verwoorden waar ze niet in geloven dan waar ze wél in geloven. Een mogelijke verklaring is dat men wel duidelijk voor ogen heeft van welk levensbeschouwelijk kader men afscheid heeft genomen, maar dat nog niet zo gemakkelijk onder woorden te brengen is hoe men dan nu wel over het menselijk leven en haar zin, betekenis en diepgang denkt. Er wordt geen ander kader overgenomen, men komt op een nieuw, nog niet zo afgebakend terrein. Mensen die zich thuis voelen in de wereld van het humanistische gedachtegoed worden vaak geen aanhangers van een andere, duidelijk afgebakende levensbeschouwing, maar hechten er juist aan om daar in een persoonlijke vorm en in vrijheid zelf aan te blijven ‘bouwen’. Dat brengt nu eenmaal met zich mee dat dit met aarzeling en zoeken naar woorden samengaat en dat dit ook voor de afzonderlijke partners verschillend ingekleurd kan worden.

Als men dit verder zou willen onderzoeken, kan het interessant zijn om verschillende gedachten over het menselijk leven, haar zin, betekenis en diepgang aan de partners voor te leggen en hen te vragen, in welke mate ze zich in deze verschillende gedachten herkennen. Dat kan dan ook een interessant gesprek tussen de partners zelf op gang brengen.

²²¹ Lukken 1999, p. 260.

²²² Idem, p. 261.

11.6 Vrijheid om de viering zelf vorm te geven: vanzelfsprekend en noodzakelijk – maar hoe zal zich dit in de toekomst ontwikkelen?

In de humanistische relatieviering hebben stellen de vrijheid om de viering zelf vorm te geven. Dat is vanzelfsprekend, en eigenlijk ook noodzakelijk: men kan het niet goed anders denken.

Het zelf vormgeven van de viering onderscheidt de humanistische relatieviering ook in belangrijke mate van de vaststaande elementen bij het burgerlijk huwelijk en een kerkelijke inzegening. Daar heeft men ook vrijheid, maar die vrijheid is meer ingeperkt door een aantal min of meer vaststaande elementen. Bij de humanistische relatieviering staat er niets voorgeschreven en is er geen standaardpakket beschikbaar. Er wordt altijd een beroep gedaan op de eigen inbreng van het stel.

De vrijheid om de viering zelf vorm te geven zal vooral gezien moeten worden als vrijheid van keuze en niet als een vrijheid om alles zelf te (moeten) bedenken. De nadruk ligt op het voeren van de eigen regie over de viering. Tijdens de voorbereiding van de viering maakt het stel zelf een keuze uit teksten, rituelen en muziek.

Daarnaast is er ook ruimte voor het schrijven van eigen teksten en het bedenken van een eigen ritueel. Ik zie dus als vanzelfsprekend en noodzakelijk dat het stel actief meedenkt in de voorbereidingen en actief keuzes maakt in de mogelijkheden voor de vormgeving van de viering.

De vraag is wel interessant hoe zich dit in de toekomst verder zal ontwikkelen als de dienstverlening humanistische relatievieringen langer bestaat, meer algemeen bekend wordt en interessanter wordt voor een breder publiek. Zo kan ik me voorstellen dat stellen het boekje van hun eigen viering doorgeven aan andere stellen die zouden kunnen aangeven dat ze hetzelfde willen. Ik denk dan aan dezelfde volgorde van de verschillende elementen, dezelfde teksten, dezelfde rituelen. Maar als een stel dan zelf de keuze maakt voor een kopie van de voorbeeldviering, dan doen ze dat in vrijheid, dan blijft dat toch hun persoonlijke keuze. Als begeleider zou ik de eigen inbreng van het stel altijd stimuleren. Ik denk dat begeleiders van relatievieringen ook getraind zijn in het stellen van vragen om de ander aan het denken te zetten en ideeën te laten opdoen.

Het aanbieden van een voorbeeldviering kan daarbij een goede hulp zijn. Zeker voor mensen die wat minder creatief zijn of niet zoveel tijd hebben of willen nemen voor de voorbereiding. Een exacte kopie van een eerdere viering zal niet zo gauw voorkomen. De relatieviering zal altijd een persoonlijke viering worden door de persoonlijke toespraak van de begeleider. De voorwaarde zal dus wel moeten zijn dat er voorgesprekken plaatsvinden met het stel.

In een vervolgonderzoek zou een nadere vergelijking van de opzet en de inhoud van de vieringen in de afgelopen jaren interessant kunnen zijn, indien daarvan nog materiaal beschikbaar is. Daaruit zou duidelijk kunnen worden of mensen in de loop van de tijd meer en meer elementen uit eerdere vieringen overnemen, of dat toch steeds van nieuwe originele ideeën en elementen sprake blijft.

11.7 De doelgroep

11.7.1 Opleidingsniveau

Uit de bestudeerde literatuur en uit de resultaten van het onderzoek blijkt dat de doelgroep voor humanistische relatievieringen op dit moment voornamelijk bestaat uit hoogopgeleide personen. Er zijn een aantal redenen te bedenken waarom voornamelijk hoogopgeleide personen kiezen voor een humanistische relatieviering. In de eerste plaats zou het kunnen zijn dat ik niet voldoende heb gezocht naar lager opgeleide personen. Op de tweede plaats blijkt voortdurend uit onderzoeken dat mensen die lid zijn van het Humanistisch Verbond, mensen die zich humanist noemen of die zich verwant voelen met humanistische waarden vaak hoogopgeleide mensen zijn. Op de derde plaats zou je voorzichtig kunnen zeggen dat hoogopgeleide mensen meer reflexief nadenken over hun leven en de keuzes die ze maken, daardoor eerder op het idee komen om hun relatie te vieren met een relatieviering en ook het lef hebben om voor zo'n andere, nog niet zo'n gebruikelijke vorm te kiezen.

De laatste reden sluit aan bij de mogelijke reden die De Kruyf en Metselaar aangeven, dat hoger opgeleiden hun behoefte duidelijk kenbaar maken om bij de huwelijksplechtigheid een verdiepend onderdeel te hebben.²²³ Ook uit het onderzoek 'God in Nederland' komt naar voren dat hogeropgeleiden zich meer richten op een ritueel buiten de kerk dan lager opgeleiden.²²⁴ Dit wordt bevestigd door Berkvens-Stevelinck, seculier ritueelbegeleider, die aangeeft dat ze veel 'yuppen' trouwt, wat voornamelijk hoogopgeleide mensen zijn. Ze geeft daarbij als reden dat 'yuppen' zich onder andere door tijdgebrek niet binden aan een religieuze gemeenschap en daardoor op zoek gaan naar een alternatief huwelijksritueel.²²⁵ Van den Enden gaat nog een stap verder door te zeggen dat een humanistische relatieviering niet voor iedereen is weggelegd en dat 'de inspiratieloze Jan Modaal' geen plechtigheid verdient.²²⁶

Het is interessant om verder te onderzoeken hoe humanistische relatievieringen een goed aanbod zouden kunnen worden voor lager opgeleiden, om de dienstverlening breder op de kaart te zetten. Daarvoor zou het vanzelfsprekender moeten worden om zelf een viering vorm te geven op de trouwdag, naast het burgerlijk huwelijk of om het burgerlijk huwelijk uit te breiden door er een viering omheen te maken. Het aanbieden van standaardvoorbeelden van vieringen zou hier ook aan kunnen bijdragen. Het is de taak van de begeleider van de viering om aansluiting te vinden bij de taal en de belevingswereld van het stel.

11.7.2 Religieuze achtergrond

Uit de bestudeerde literatuur en uit de resultaten van het onderzoek blijkt dat de doelgroep vaak een religieuze achtergrond heeft. Bij deze religieuze achtergrond valt bovendien op dat velen een rooms-katholieke achtergrond hebben. De Kruyf en Metselaar geven daarvoor als reden dat mensen die zijn opgegroeid met rituelen de waarde van rituelen blijven zien, ook nadat ze afscheid hebben genomen van de kerk en bij protestanten was het woord belangrijk en was het beeld, de rituele vormgeving, veel minder uitgesproken.²²⁷ Bij deze laatste groep kun je je voorstellen dat de woorden die plechtig uitgesproken worden door de ambtenaar van de burgerlijke stand, en die tegenwoordig ook vaak een persoonlijk karakter hebben, voldoen

²²³ Kruyf, de en Metselaar 2002, p. 37.

²²⁴ Bernts, Ton, Gerard Dekker en Joep de Hart 2007, p. 31.

²²⁵ Bijma 2007, p. 91.

²²⁶ DeBuck en Peeraer 2002, p. 13.

²²⁷ Kruyf, de en Metselaar 2002, p. 37.

voor de huwelijkspartners en dat zij minder behoefte zullen hebben aan aanvullende woorden door iemand die de plaats van de vroegere predikant inneemt.

Vanuit de religieuze achtergrond zijn de mensen bekend met religieuze rituelen bij belangrijke levensgebeurtenissen. Zij hebben bewust en onbewust kennis gemaakt met de werking en de kracht van rituelen. Het kan moeilijk zijn om het gebruik van een ritueel te introduceren bij mensen die niet met religieuze rituelen zijn opgegroeid. Het is lastig om het goed uit te kunnen leggen, omdat een deel van de kracht van het ritueel zit in de gevoelsmatige beleving. Die beleving kun je niet van te voren duidelijk maken.

Maar behalve uit de religieuze achtergrond kan iemand de werking van een ritueel ook ervaren bij andere vieringen en activiteiten of bijvoorbeeld via de televisie. Zo werd het huwelijk van Maxima en Willem-Alexander door vele mensen bekeken via de televisie. Zowel mensen met als zonder religieuze achtergrond kunnen dit mooi en indrukwekkend vinden. Maar het is de vraag of mensen zonder religieuze achtergrond een dergelijk huwelijksritueel ook zien als mogelijkheid die voor henzelf beschikbaar is of die zij voor zichzelf zouden kunnen ontwerpen met een begeleider.

Als mensen eerdere ervaringen met rituelen hebben opgedaan, bestaat de mogelijkheid dat zij voor traditionele of voor nieuwe rituelen kiezen. Als die ervaring er niet geweest is (en bij huwelijksparen: bij geen van beide partners), dan lijkt de kans klein dat er voor een aanvullend ritueel bij de burgerlijke huwelijksluiting gekozen wordt. Dan wordt waarschijnlijk de feestelijke viering van de bruiloft in de kring van familie en vrienden voor zo'n bruidspaar de aanvullende of misschien wel de eigenlijke viering van hun huwelijk. Maar misschien zou men de op zo'n feest gebruikelijke vrolijke gebeurtenissen als het vertellen van een levensloop of een humoristische presentatie van 'het stel' ook wel als rituelen kunnen beschouwen. Maar daarover is met de geïnterviewde stellen niet gesproken – en daarmee valt het buiten het kader van dit onderzoek.

In een vervolgonderzoek zou moeite gedaan kunnen worden om een groep mensen te vinden waarvan beide partners geen religieuze achtergrond hebben, maar die wel hun relatie met een humanistische relatieviering hebben gevierd. Er zou onderzocht kunnen worden waar bij deze mensen de behoefte aan een viering vandaan komt. Door daar meer over te weten kan de dienstverlening beter aansluiten bij de behoefte van mensen.

Persoonlijk slotwoord

Met dit onderzoek heb ik mijn positieve ervaringen met traditionele kerkelijk-religieuze rituelen vanuit mijn eigen rooms-katholieke achtergrond kunnen omzetten naar mogelijkheden voor humanistische rituelen en de dienstverlening humanistische relatievieringen.

De humanistische relatieviering zie ik als een viering waarin de relatie van het stel op een persoonlijke manier en op symbolische wijze wordt gevierd in verbondenheid met vrienden en familie. Het stel voelt zich daarbij verwant met de waarden van het humanisme en de viering wordt op humanistische wijze vormgegeven. Ik heb opgemerkt dat het de geïnterviewde stellen niet zozeer gaat om de keuze voor een expliciet te noemen 'humanistische' relatieviering. Het gaat de stellen om het houden van een plechtige viering met diepgang, het gaat om een alternatief voor het kerkelijk huwelijk en bovenal gaat het de stellen om het op eigen wijze vieren van de relatie.

Ik heb goede hoop op een toenemende vraag naar humanistische relatievieringen in de toekomst. Deze hoop is gebaseerd op positieve reacties van mensen in mijn omgeving en op de informele contacten met humanistiek-studenten en afgestudeerde humanistici die soms de vraag krijgen om vieringen te begeleiden. Ook sluit het onderzoek 'God in Nederland' aan bij deze dienstverlening, omdat uit dit onderzoek naar voren komt dat er grote behoefte is aan rituelen bij belangrijke levensgebeurtenissen, maar veelal niet aan traditioneel-kerkelijke rituelen.²²⁸ Ik denk ook dat in de toekomst de groep van stellen die niet meer zoveel hebben met de kerk, maar nu nog wel vaak kiezen voor een kerkelijk huwelijk, steeds meer op zoek zal gaan naar een alternatief voor het kerkelijk huwelijk. Tot slot blijkt uit cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek dat het aantal huwelijken in 2006 iets is gestegen ten opzichte van 2005, als deze trend zich doorzet, zal ook de vraag naar humanistische relatievieringen kunnen toenemen. Ik ben er van overtuigd dat er een markt voor blijft, want steeds zullen er mensen zijn die méér willen dan de burgerlijke plechtigheid.

Het enthousiasme waarmee de geïnterviewde stellen over deze door henzelf vormgegeven vieringen hebben verteld, hebben mij gesterkt in de overtuiging dat wat hier in deze scriptie beschreven is als humanistische relatievieringen, goede en zeer waardevolle nieuwe mogelijkheden zijn. Ik hoop dat in de toekomst misschien ook zelf persoonlijk te mogen ondervinden, maar zeker ook als begeleider voor anderen.

²²⁸ Bernts, Dekker en De Hart (2007), p. 30.

Samenvatting

De vraagstelling van het onderzoek luidt: *Welke betekenissen geven mensen aan hun humanistische relatieviering en hoe komen deze betekenissen terug in de vormgeving van de viering?*

Een humanistische relatieviering is een viering waarin de relatie van het stel op een persoonlijke manier en op symbolische wijze wordt gevierd in verbondenheid met vrienden en familie. Het stel voelt zich verwant met de waarden van het humanisme en de viering wordt op humanistische wijze vormgegeven. De keuze voor een humanistische relatieviering is vaak geen bewuste keuze voor een expliciet humanistische viering, maar is in de meeste gevallen een keuze voor een alternatief voor het kerkelijk huwelijk. Voor het onderzoek zijn in totaal acht stellen geïnterviewd. De betekenissen die de stellen geven aan hun humanistische relatieviering is onder te verdelen in drie verhalen: het levensverhaal, het relatieverhaal en het levensbeschouwelijk verhaal. De vormgeving van de viering bestaat uit teksten, rituelen en muziek.

Bij de betekenis die de stellen geven aan het *levensverhaal*, vanaf de geboorte tot nu, ligt de nadruk op het markeren van een bijzonder moment in het heden. Bij de betekenis die wordt gegeven aan het *relatieverhaal* gaat het om het uitspreken en stilstaan bij de gevoelens van liefde voor elkaar, bij wat de relatie bijzonder maakt, en de viering betekent voor de stellen het publiekelijk uitspreken van hun liefde en keuze voor elkaar. De betekenis die de stellen geven aan het *levensbeschouwelijk verhaal* is dat zij met de viering aan anderen willen laten zien hoe ze in het leven staan. Ze vinden het daarbij belangrijk dat de mens centraal staat en dat ze de vrijheid hebben om de viering zelf vorm te geven. Daarnaast speelt verbondenheid tussen de partners en met de aanwezigen een belangrijke rol in de viering.

Er is veel samenhang tussen de betekenisgeving en vormgeving van de vieringen. Het voor ieder stel eigene en specifieke is terug te zien in de keuze voor specifieke rituelen, teksten en muziek. In de verschillende vieringen komen een aantal zelfde rituelen regelmatig terug, zoals het uitwisselen van de ringen, het aansteken van een kaars, het oplaten van ballonnen en het schenken van champagne. Maar er komen in dit onderzoek ook veel rituelen maar bij één stel voor. Een aantal rituelen komt uit een bepaalde traditie en een aantal rituelen is door het stel zelf bedacht of door een vriend of familielid. Alle rituelen, ook de meer traditionele rituelen zijn zorgvuldig gekozen en uitgevoerd: zo viert men op eigen wijze de relatie.

Literatuur

Verwerkte literatuur

- Alma, Hans (2005). *De parabel van de blinden: psychologie en het verlangen naar zin. Oratie Universiteit voor Humanistiek*. Amsterdam: SWP.
- Bakker, Louis, Loek Boer en Alma Lanser (1994). *Rituelen delen. Een verzameling ideeën om geloven vorm te geven*. Kampen: Kok.
- Baumeister, Roy F. (1991). *Meanings of life*. New York: The Guilford Press.
- Berkvens-Stevelinck, Christiane (2007). *Vrije rituelen: vormgeven aan het leven*. Zoetermeer: Meinema.
- Bernts, Ton, Gerard Dekker en Joep de Hart (2007). *God in Nederland 1996-2006*. Kampen: Ten Have.
- Bijma, Berber (2007). *Herinnering aan alle zielen. Nieuwe rituelen om de doden te herdenken*. Zoetermeer: Meinema.
- Broeckx, Jan L. (1967) *Muziek en mens. Inleidende beschouwingen tot een estetik van de muziek. Deel I. Muziek als verschijnsel*. Antwerpen: Metropolis.
- DeBuck, Freia (2002). Vrijzinnige plechtigheden in Vlaanderen. *Antenne 3*, p. 5-12.
- DeBuck, Freia en Maarten Peeraer (2002). Een kritische blik op plechtigheden: een ritueel groepsgebeuren ten opzichte van individuele vieringen: interview met Prof. Van den Enden. *Antenne 3*, p. 13-17.
- Dohmen, Joep (1997/1998). Weg met de rituelen! *Humanist 12/1*, p. 59.
- Gasenbeek, Bert en Piet Winkelaar (2007). *Humanisme*. Kampen: Kok.
- Gennep, Arnold van (1960). *The rites of passage*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Humanisme en Humaniteit in de 21ste eeuw: Onderzoeksprogramma van de Universiteit voor Humanistiek (2005-2010)*. Vastgesteld door het College van Bestuur dd 16 mei 2007. Utrecht: Universiteit voor Humanistiek.
- Janssens, Marijke (2002). *Het zelf in de spiegel van het ritueel. Een beschouwing over mensbeeld, zelfreflectie en rituelen*. Utrecht: Doctoraalscriptie Universiteit voor Humanistiek.
- Jongsma-Tieleman, Nel (2006). *Coreferaat Luce symposium 'Wilde Rituelen'*. Utrecht.
- Jongsma-Tieleman, Nel (2002). *Rituelen: speelruimte van de hoop. Wat rituelen ons doen*. Kampen: Kok.
- Kalk, Tineke en Corrie Rijkers (2002). *Wij gaan ons echt verbinden. Verbintisceremonies voor homoseksuele en lesbische stellen*. Amsterdam: Schorer Boeken.
- Kruijf, Tilly de (2000). *Verlag trainingsweekend: 'Begeleiden van humanistische relatievieringen': 19 mei t/m 21 mei 2000 te Doorn*
- Kruijf, Tilly de (2000). *Impressie eerste trainingsdag van begeleiders van humanistische relatievieringen op zaterdag 15 april 2000 te Doorn*
- Kruijf, Tilly de, en Dick Metselaar (2002). Vieren dat je voor elkaar kiest bij onze Noorderburen. *Antenne 3*, p. 30-39.

- Kuijman, Wouter (2004). *Een mantel met sterren: religieus humanisme in het Humanistisch Verbond*. Utrecht: Het Humanistisch Archief.
- Lans, Jan van der (1992). Zingeving en levensbeschouwing. Een psychologische begripsverkenning, p. 7-20. In: Eijkman, Fred (1992) *Weer zin leren: over levensbeschouwing en educatie*. Best: Damon.
- Loenen, Saskia van (1997/1998). Rites rond het ja-woord: je eigen rituelen bij humanistische relatieviering. *Humanist 12/1*, p.40-42.
- Lukken, Gerard (1999). *Rituelen in overvloed. Een kritische bezinning op de plaats en de gestalte van het christelijk ritueel in onze cultuur*. Baarn: Gooi en Sticht.
- Lukken, Gerard (1984). *Geen leven zonder rituelen. Antropologische beschouwingen met het oog op de christelijke liturgie*. Baarn: Ambo.
- Maso, Ilja en Adri Smaling (1998). *Kwalitatief onderzoek: praktijk en theorie*. Amsterdam: Boom.
- Praag, Jaap van (1989). *Grondslagen van humanisme*. Amsterdam: Boom.
- Redactie Bruid & Bruidegom Magazine (januari 1998). Bruiloft met diepgang. *Bruid & Bruidegom Magazine*, p. 339-340.
- Redactie NRC Handelsblad (28 oktober 1995). Humanistisch 'relatievieren' is populair. *NRC Handelsblad*.
- Rooijen, Kees van (1997). *Concept verslag Studiedag Relatievieringen zaterdag 13 september 1997*.
- Rosseels, Carla (1995). *Rituelen vandaag*. Antwerpen/Baarn: Hadewijch.
- Smaling, Adri en Ellen Hijmans (1997). *Kwalitatief onderzoek en levensbeschouwing*. Amsterdam: Boom.
- St. Aubyn, Lorna (1999). *Rituelen en ceremonieën voor alledag*. Deventer: Ankh-Hermes.
- Tielman, Rob (1991). Hoe denken humanisten over rituelen? *Rekenschap 2*, p. 76-79.
- Tuinman, Neanske (2002). *De nieuwe traditie. Hoe een verhalende begeleiding handvatten biedt om een eigentijds overgangsritueel betekenis en vorm te geven*. Utrecht: Doctoraalscriptie Universiteit voor Humanistiek.
- Niet verwerkte maar eveneens aanbevolen literatuur**
- Aken, Jaan van (2004). Humanistische huwelijksvieringen: 'Alleen een ambtelijk praatje is zo kaal'. *Humanist 1*, p. 16-17.
- Boomen, Tijs van den (1997/1998). Handelingen met symboolwaarde. *Humanist 12/1*, p. 43-45.
- Goot, Welmoed van der (1995). Stilstaan bij een belangrijk moment: humanistische relatieviering. *Humanist 10*, p. 28-29.
- Gorgels, Josje (2004). Boven het dagelijkse uitgetild. *Reader 'Rituelen en humanistische geestelijke verzorging'*. Utrecht: Universiteit voor Humanistiek, p.8-10.
- Grün, Anselm (1997). *Een veilige schuilplaats, meer levensvreugde door rituelen*. Tiel: Lannoo.
- Hout, Wiebe van der (18 januari 2000). Humanistisch ritueel 'monumentje op trouwdag'. *Leeuwarder Courant*.

- Kansil, Barnet (2004). Rituelen in de humanistische praktijk. *Reader 'Rituelen en humanistische geestelijke verzorging'*. Utrecht: Universiteit voor Humanistiek, p. 1.
- Kremer, Rico (2004). Oude gebruiken, nieuwe vormen. *Reader 'Rituelen en humanistische geestelijke verzorging'*. Utrecht: Universiteit voor Humanistiek, p. 2-4.
- Menken-Bekius, Corja (2001). *Werken met rituelen in het pastoraat*. Kampen: Kok.
- Menken-Bekius, Corja (1997). Oude en nieuwe rituelen: een kwestie van vraag en aanbod? *Praktische theologie 2*, p. 86-90.
- Pessireron, Sylvia (1998). *Trouwen in zeven 'Nederlandse' culturen*. Utrecht: Seram Press.
- Post, Paul, Albertina Nugteren en Hessel Zondag (2002). *Rituelen na rampen. Verkenning van een opkomend repertoire*. Kampen: Meander.
- Redactie Amersfoortse Courant (11 april 1996). De humanistische relatieviering groeit. *Amersfoortse Courant*.
- Schonewille, Japke (1997/1998). Bevrijd van een loden last. *Humanist 12/1*, p. 18-21.
- Verhoeven, Cornelis (1996/1997). Behoefte aan rituelen. *Wijsgerig perspectief 1*, p. 24-28.
- Praktische literatuur voor het vormgeven van een (humanistische) relatieviering**
- Berkvens-Stevelinck, Christiane (2007). *Vrije rituelen: vormgeven aan het leven*. Zoetermeer: Meinema.
- Opbergen, Jan van (1999). *Mensen gaan twee aan twee. Verhalen, liederen, gebeden, trouwbeloften en toespraken voor het vieren van een relatie*. Baarn: Gooi en Sticht.
- Kalk, Tineke en Corrie Rijkers (2002). *Wij gaan ons echt verbinden. Verbintenisceremonies voor homoseksuele en lesbische stellen*. Amsterdam: Schorer Boeken.

Internetsites

Verwerkte internetsites

Jeroen Vink. *Sint-Jansfeest*. Gevonden op 13 mei 2008 op http://www.beleven.org/feest/sint_jan

Redactie HV. *Vieren dat je voor elkaar kiest*. Gevonden op 1 december 2007 op <http://www.humanistischverbond.nl/diensten/relatieviering.html>

Redactie Luce. *Symposium Wilde Rituelen* (update 2006-05-20). Gevonden op 10 april 2006 op http://www.luce.nl/nieuws/2006_05_19_wilde_rituelen

Redactie Smulweb. *Feesten in andere continenten* (update 31-12-01). Gevonden op 13 mei 2008 op <http://www.smulweb.nl/100217/artikel/Feesten-in-andere-continenten>

Niet verwerkte maar eveneens aanbevolen internetsites

Humanistisch Verbond	www.humanistischverbond.nl
Unie Vrijzinnige Verenigingen (België)	www.uvv.be

Internetsites van ritueelbegeleiders

Christiane Berkvens-Stevelinck	www.moederverste.nl
Margriet Meijling	www.margrietmeijling.nl
Ria Pool Meeuwssen	www.werkmetlef.nl
Werkverband Vrijgevestigd Geestelijk Verzorgers	www.geestelijkeverzorging.com

Bijlage 1: Opzet van het interview

Inleiding

Uitleg van het onderzoek

Dit onderzoek doe ik in het kader van mijn afstudeerscriptie voor de studie humanistiek aan de Universiteit voor Humanistiek te Utrecht. Ik schrijf deze scriptie over humanistische relatievieringen. De vraagstelling van het onderzoek luidt:

1. *Welke betekenissen geven mensen aan hun humanistische relatieviering?*
2. *Hoe komen deze betekenissen terug in de vormgeving van de viering?*

Opzet van het interview

- Ik begin met een aantal korte inleidende vragen.
- Dan stel ik de beginvragen: Welke betekenissen geven jullie aan de humanistische relatieviering? En hoe komen deze betekenissen terug in de vormgeving van de viering? Ik vraag dan door op wat jullie zelf inbrengen.
- Na de twee hoofdvragen zal ik nog een lijst met onderwerpen hebben die voortgekomen zijn uit de literatuur over humanistische relatievieringen en uit voorgaande interviews, als deze onderwerpen niet spontaan aan bod komen zal ik daar nog expliciet naar vragen.

Opmerkingen vooraf

- Op de vragen zijn geen goede of slechte antwoorden te geven, het gaat om jullie eigen ervaringen, gedachten en betekenisverlening.
- Ik zal tussendoor korte aantekeningen maken en af en toe samenvatten wat er door jullie wordt gezegd om te zien of ik het goed begrepen heb. Jullie mogen mij altijd aanvullen of verbeteren.
- Het interview zal worden opgenomen op geluidsapparatuur en zal letterlijk worden uitgeschreven. In het onderzoeksverslag zullen jullie anoniem worden weergegeven.
- Als jullie dat op prijs stellen kan ik jullie een samenvatting van het interview toesturen.

Inleidende vragen

Vragen over de humanistische relatieviering:

- Wanneer heeft de viering plaatsgevonden?
- Welke naam hebben jullie aan de viering gegeven (volgens de trouwkaart)?
- Waar (op wat voor soort locatie) heeft de viering plaatsgevonden?
- Hoelang duurde de viering ongeveer?
- Hoeveel mensen waren er aanwezig bij de viering?
- Hoeveel jaren waren jullie samen op de dag van de viering?
- Heeft er ook een burgerlijk huwelijk plaatsgevonden op die dag of rond die periode?
- Wie heeft bij jullie de viering begeleid?
- Hoeveel voorbereidende gesprekken hebben jullie gehad met de begeleider?
- Hebben jullie ook een nagesprek gehad?
- Hoe wisten jullie dat de mogelijkheid bestond om een humanistische relatieviering te houden?
- Is de viering tot stand gekomen via het Humanistisch Verbond?

Vragen aan de respondenten afzonderlijk:

- Wat is uw leeftijd?
- Wat is uw levensbeschouwelijke en of religieuze achtergrond/ voorgeschiedenis?
- Wat is uw hoogst genoten opleiding?
- Wat is uw beroep?

Hoofdvragen

Welke betekenissen geven jullie aan de humanistische relatieviering?
Hoe komen deze betekenissen terug in de vormgeving van de viering?

Verdiepende vragen

Wat is de betekenis van de viering voor jullie **levensverhaal**?
En hoe komt dat terug in de vormgeving van de viering?
Onderwerpen: heden, verleden, toekomst, overgang, herdenken overledenen/afwezig, aan de arm van de ouder zaal betreden

Wat is de betekenis van de viering voor jullie **relatieverhaal**?
En hoe komt dat terug in de vormgeving van de viering?
Onderwerpen: gevoelens voor elkaar, wat de relatie bijzonder maakt, publiekelijk liefde en keuze voor elkaar uitspreken, trouwbeloften, ringen uitwisselen

Wat is de betekenis van de viering voor jullie **levensbeschouwelijk verhaal**?
En hoe komt dat terug in de vormgeving van de viering?
Onderwerpen: aan anderen laten zien hoe je in het leven staat, humanisme, de mens centraal, vrijheid om viering zelf vorm te geven, verbondenheid, creativiteit, kwetsbaarheid, durven, begeleider, locatie van de viering

Overige onderwerpen:

Rituelen, symbolen, symbooltaal, symbolische handelingen
Rol van anderen, getuige, begeleider en reacties van anderen
Rol van stilte, rol van muziek, kaarsen aansteken

Afsluiting

Afsluitende vragen

- Zijn er nog vragen? Hebben jullie nog iets vergeten te zeggen?
- Hoe vonden jullie het om dit interview te geven?
- Mag ik nog een keer contact opnemen met jullie als ik nog andere vragen zou willen stellen?

Afsluitende opmerkingen

- De informatie wordt vertrouwelijk behandeld.
- Bedankt voor de medewerking.

Bijlage 2: Mail aan begeleiders via het Humanistisch Verbond

Onderwerp: humanistische relatievieringen

Beste ...

Mijn naam is Irene van der Hulst, ik ben studente humanistiek en zit in de eindfase van de studie. Mijn afstudeeronderzoek gaat over *humanistische relatievieringen*. In dit kader zou ik u graag een aantal vragen willen stellen.

De vraagstelling van mijn afstudeeronderzoek luidt:

1. Welke betekenis geeft een echtpaar aan een humanistische relatieviering?
2. Hoe komt de betekenisgeving tot uitdrukking in de humanistische relatieviering?

Via het Humanistisch Verbond heb ik uw gegevens ontvangen. Ik zou u willen vragen of u mij zou kunnen helpen aan namen en adresgegevens van mogelijke respondenten voor mijn onderzoek.

Ik ga rond de 10 mensen interviewen, één persoon van het echtpaar of als het echtpaar dat leuk vindt het echtpaar samen interviewen. Ik ben flexibel in de datum, tijd en plaats van het interview, maar wel in de periode november 2007 tot en met januari 2008. Het interview zal ongeveer één uur in beslag nemen, maar met voor- en nabespreking moeten respondenten rekening houden met zo'n twee uur tijd. Ik ben voornamelijk op zoek naar zo verschillend mogelijke respondenten, homo- en heterostellen, variërend in leeftijd, achtergrond, opleiding, woonplaats en variërend van traditioneel tot wat meer experimenteel.

Als dank voor het meedenken en verstrekken van gegevens over respondenten kan ik u als u dat op prijs stelt te zijner tijd mijn afstudeerscriptie toezenden.

Met vriendelijke groet,

Irene van der Hulst

Adres

Telefoonnummer

Bijlage 3: Mail aan alle humanistiek-studenten

Gezocht: respondenten humanistische relatievieringen

Hoi!

Ik ben studente humanistiek en mijn afstudeeronderzoek gaat over *humanistische relatievieringen*.

De vraagstelling van mijn afstudeeronderzoek luidt:

1. Welke betekenis geeft een echtpaar aan een humanistische relatieviering?
2. Hoe komt de betekenisgeving tot uitdrukking in de humanistische relatieviering?

Ik zou graag echtparen willen interviewen die een humanistische relatievieringen hebben gehouden. Heb jij zelf een humanistische relatieviering gehouden en zou je willen meewerken aan het onderzoek? Of ken je mensen die zo'n viering hebben gehouden en zou je hen willen vragen of ik contact met hen mag opnemen?

Alvast bedankt voor de moeite.

Met vriendelijke groet,

Irene van der Hulst

Adres

Telefoonnummer

Bijlage 4: Brief aan stellen via het Humanistisch Verbond

Naam
Adres

Datum Verzoek interview

Beste

Jullie ontvangen deze brief omdat jullie in (jaartal) jullie relatie hebben gevierd met een humanistische relatieviering. Mijn naam is Irene van der Hulst, ik ben studente humanistiek aan de Universiteit voor Humanistiek en mijn afstudeeronderzoek gaat over humanistische relatievieringen. Ik heb de adresgegevens ontvangen van het Humanistisch Verbond.

Ik zou jullie willen vragen of het mogelijk is dat ik jullie zou mogen interviewen voor mijn onderzoek. Het gaat om een open interview, dat ongeveer een uur in beslag zal nemen. Ik begin het open interview met mijn onderzoeksvragen:

Welke betekenis geeft u of geven jullie aan de humanistische relatieviering?
Hoe kwam de betekenisgeving tot uitdrukking in de humanistische relatieviering?

Het interview zal worden afgenomen in de periode januari of februari 2008. Het interview zal worden opgenomen op geluidsapparatuur en zal letterlijk worden uitgeschreven. In het onderzoeksverslag worden jullie anoniem weergegeven.

Ik hoor graag van jullie of jullie hier aan mee willen werken. Ik ben flexibel in de datum, tijd en plaats van het interview. Jullie kunnen met mij contact opnemen per e-mail of telefoon.

Met vriendelijke groet,

Irene van der Hulst

Adres
Telefoonnummer
Email

Bijlage 5: Mail aan respondenten

Beste ...

Hartelijk bedankt voor jullie reactie. Fijn dat jullie waarschijnlijk willen meewerken aan mijn onderzoek. Het gaat om een open interview, dat ongeveer een uur in beslag zal nemen, maar met voor- en nabespreking zullen we ongeveer twee uur kwijt zijn.

Ik begin het open interview met mijn onderzoeksvragen:
Welke betekenis geven jullie aan de humanistische relatieviering?
Hoe kwam de betekenisgeving tot uitdrukking in de humanistische relatieviering?

Ik vraag dan door op wat jullie zelf inbrengen. Het is meestal handig als een persoon het woord neemt en de ander aanvult als hij/zij dat nodig vindt. Als maar een van jullie interesse heeft in het interview of tijd beschikbaar heeft, dan kan dat ook, jullie hoeven niet allebei aanwezig te zijn.

Na de twee hoofdvragen zal ik nog een lijstje met onderwerpen hebben dat voortgekomen is uit de literatuur en uit voorgaande interviews, als deze onderwerpen niet spontaan aan bod komen zal ik daar nog expliciet naar vragen.

Ik ben flexibel in de datum, tijd en plaats van het interview, maar wel in de periode eind november 2007 tot en met januari 2008. Het interview zal worden opgenomen op geluidsapparatuur en zal letterlijk worden uitgeschreven. In het onderzoeksverslag zullen jullie anoniem worden weergegeven.

Daarnaast heb ik nog vooraf een aantal vragen voor jullie:

Wie heeft bij jullie de viering begeleid?
Wat is jullie levensbeschouwelijke en of religieuze achtergrond/voorgeschiedenis?
Wat is jullie leeftijd?
Waar wonen jullie?

Ik hoor graag van jullie of jullie hier aan mee willen werken.

Met vriendelijke groet,

Irene van der Hulst

Adres
Telefoonnummer